SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Hlavný redaktor: univ. prof. dr. Eugen Jóna

Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč

Redakčná rada: univ. doc. dr. V. Blanár, dr. L. Dvonč, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, univ. prof. dr. E. Jóna, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. Š. Peciar, univ. doc. dr. J. Ružička, univ. prof. dr. J. Stanislav

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

K pätnástemu výročiu oslobodenia Československej republiky — — — — — 193
Kotulič I., K pätnástemu výročiu vzniku ľudovodemokratického Československa 193
Dvonč L., Organizácia jazykovednej práce v rokoch 1945—1960 — — — — 197
Peciar Š., Výskum a normovanie slovenského pravopisu a výslovnosti po roku 1945 — — — — — — — — — — — — — — — — — — 205
Ružička J., Výskum gramatickej stavby po roku 1945 — — — — — — 214
Horecký J., Z výskumu otázok tvorenia slov v rokoch 1945—1960 — — — 236
Jóna E., Slovenská lexikografia a lexikológia v rokoch 1945—1960 — — — 242
Horecký J., Pätnásť rokov slovenskej terminológie — — — — — — — 254
Šalingová M., Zo štylistických výskumov v rokoch 1945—1960 — — — — 270
Oravec J., Učebnice slovenčiny za ostatných pätnásť rokov — — — — — 286

Diskusie

Dvonč L., K otázke vlastných mien typu *ulica Partizánov* — — — — — 296
Ružička J., O názvoch niektorých planét — — — — — — — — — 302

Zprávy a posudky

Sto rokov od narodenia Martina Kukučína. G. Horák — — — — — — 305
G. Vinokour, Die russische Sprache. J. Ružička — — — — — — — — 306
Studia Slavica IV, 1958, II. zv. M. Hayeková — — — — — — — — 307
Konferencia o jazykovej kultúre. J. Ružička — — — — — — — — 308

Rozličnosti

Tituly zaslúžilý učiteľ, zaslúžilý školský pracovník a pod. Š. Peciar — — — 309
Univerziáda. L. Dvonč — — — — — — — — — — — — — — 310
Písanie slova vesmír. A. Keder — — — — — — — — — — — — 311
Parížska komúna, komúna. V. Uhlár — — — — — — — — — — 312
Aminokyselina, či amínokyselina? A. Keder — — — — — — — — — 313
Hnetač, či miesič? K. Habovštiaková — — — — — — — — — 313
Nátierka, nie „pomazánka". K. Habovštiaková — — — — — — — — 314
Utierka, nie „uterka". K. Habovštiaková — — — — — — — — 315
Mníchovčania — mníchovania. L. Dvonč — — — — — — — — — — 315
Hodiny — hodinky. F. Miko — — — — — — — — — — — — — 316
„Zadanie" alebo úloha? V. Uhlár — — — — — — — — — — — 317

Odpovede na listy

Došli mu pohonné látky. G. Horák — — — — — — — — — — — — 318
Skloňovanie mien Ján Mária Dobrodinský a Carl Maria Weber. L. Dvonč — — 319
Angína, ale angina pectoris. J. Horecký — — — — — — — — — — 320
Kvíz. A. Keder — — — — — — — — — — — — — — — — 320

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 25 1960 ČÍSLO 4–5

K PÄTNÁSTEMU VÝROČIU OSLOBODENIA ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

SLOVENSKÁ JAZYKOVEDA OD OSLOBODENIA (1945–1960)

Slovenský spisovný jazyk

Pri príležitosti 15. výročia oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou a vzniku ľudovodemokratického Československa zhodnotili slovenskí jazykovedci výsledky svojej práce za uplynulých pätnásť rokov vo všetkých jazykovedných disciplínach, ktoré sa u nás pestujú.

V Slovenskej reči uverejňujeme príspevky zhodnocujúce výsledky výskumu v oblasti slovenského spisovného jazyka.

Príspevky zhodnocujúce výsledky slovenskej jazykovedy v ostatných jazykovedných disciplínach sa uverejňujú takto:

a) články o výsledkoch výskumu v oblasti všeobecnej a indoeurópskej jazykovedy, ďalej v oblasti slavistiky, onomastiky, dejín slovenčiny a dialektológie v Jazykovednom časopise XI, 1960, č. 2,

b) príspevky zhodnocujúce výsledky výskumu v moderných filológiách a orientalistike v Sborníku FF UK XI, 1960, Philologica,

c) zhodnotenie výsledkov klasickej filológie na Slovensku prinesie časopis Listy filologické VIII (LXXXIII), 1960, zväzok druhý.

K 15. VÝROČIU VZNIKU ĽUDOVODEMOKRATICKÉHO ČESKOSLOVENSKA

Izidor Kotulič

Pri príležitosti 15. výročia oslobodenia Československej republiky zamýšľame sa nad tým, čo uplynulých 15 rokov znamenalo ~~nielen~~ pre náš štát, ale najmä pre Slovensko, a to v oblasti hospodárskej, politickej, sociálnej i kultúrnej. Nás tu, pravda, zaujímajú predovšetkým výsledky, ktoré sa dosiahli za ten čas v slovenskej jazykovede. I keď 15 rokov je pre bilancovanie pomerne krátkym obdobím, predsa pre Slovensko i toto pomerne krátke obdobie v ľudovodemokratickom Československu znamenalo viac ako predtým celé desaťročia, ba aj stáročia.

Obrat v osudoch Slovenska nastal na konci druhej svetovej vojny, keď náš ľud v Slovenskom národnom povstaní so zbraňou v ruke povstal proti fašizmu a zreteľne dal najavo, že chce spolu s českým ľudom v oslobodenej Československej republike sám spravovať svoje osudy. Toto svoje rozhodnutie dokumentoval český a slovenský ľud aj vo Februári 1948, keď definitívne zúčtoval so zradnou buržoáziou.

Keď sa po víťazstve Sovietskej armády nad fašizmom v obnovenej Československej republike ujala moci robotnícka trieda, mohlo sa Slovensko pri likvidácii všetkých neblahých následkov minulosti v plnej miere opierať o bratskú pomoc vyspelejších českých zemí, o pomoc technicky i politicky vyspelejšej českej robotníckej triedy.

V tomto úvodnom príspevku poukážeme na to, v akých podmienkach vyvíjala slovenská jazykoveda do r. 1945, aké úlohy riešila po oslobodení a s akými výsledkami, a napokon — aké sú perspektívy ďalšieho rozvoja slovenskej jazykovedy. V našom časopise obmedzíme sa iba na zhodnotenie výsledkov, ktoré sa dosiahli v oblasti výskumu spisovnej slovenčiny od oslobodenia r. 1945 v podmienkach nášho ľudovodemokratického zriadenia.

I keď nemožno povedať, že by sa slovenská jazykoveda do r. 1945 nebola dopracovala k istým pozitívnym výsledkom, predsa ako celok bola veľmi poznačená nepriaznivými hospodárskymi a politickými podmienkami, v ktorých sa rozvíjala a rástla.

Do r. 1918 sa slovenská jazykoveda v podmienkach národnostného a politického útlaku v býv. Rakúsko-Uhorsku pestovala veľmi skromne a viacmenej iba z národného entuziazmu, pričom sa chápala ako súčasť národnobuditeľského programu.

Priaznivejšie podmienky pre rozvoj slovenskej jazykovedy nastali po r. 1918, keď z pražskej a bratislavskej univerzity vyšla prvá početnejšia vrstva slovenských jazykovedcov, ktorá začala úspešne rozvíjať praktickú i teoretickú jazykovednú prácu. Úspešný a rýchly rozvoj jazykovedy v predmníchovskej republike bol však veľmi silno hamovaný na jednej strane aplikáciou buržoáznej nevedeckej koncepcie jednotného československého národa na jazyk a na druhej strane zas odporom voči týmto snahám, ktorý však vcelku zišiel z vedeckých pozícií a prešiel úplne do služieb ľudáckej buržoáznej ideológie.

V období tzv. slovenského štátu ľudácka buržoázna ideológia a separatistické tendencie sa natoľko zahniezdili v slovenskej jazykovede, že sa zo slovenského jazyka odstraňovali nielen tie prvky českého jazyka, ktoré sa do slovenčiny dostali sčasti ako dôsledok aplikácie buržoáznej koncepcie jednotného československého národa na jazykovednú teóriu a prax, sčasti ako prirodzený následok štylistickej a funkčnej nerozvitosti slovenského spisovného jazyka, ale v záujme zvýraznenia rozdielu medzi slovenčinou a češtinou sa často násilím odstraňovalo aj to, čo bolo výsledkom prirodzeného a zákonitého stáročného vývinu slovenského národného jazyka. Vcelku možno povedať, že slovenská jazykoveda, ale najmä jazykovedná prax bola do oslobodenia r. 1945 v zajatí pochybených, nevedeckých buržoáznych koncepcií, či už tzv. československej alebo separatistickej.

Zásadný obrat vo vývine slovenskej jazykovedy nastal po oslobodení

r. 1945. Vznikom ľudovodemokratického Československa, v ktorom moc prevzala robotnícka trieda vedená KSČ, sa odstránili politické a ideologické základy zneužívania jazykovedy pre buržoázne koristnícke ciele, a to najmä tým, že na základe marxistického riešenia národnostnej otázky sa slovenský národ popri českom proklamoval za samobytný. Slovenská a samozrejme aj česká jazykoveda sa takto zbavila nevedeckej náplne, prestala pretriasať „československý jazykový problém", čo jej umožnilo nastúpiť na nové cesty a viac sa zamerať na skutočnú jazykovednú prácu. Pre novú orientáciu našej jazykovedy mala veľký význam najmä široká diskusia o marxizme v jazykovede, ktorá sa uskutočnila r. 1950 v Sovietskom sväze a ktorá mala veľký ozdravujúci vplyv aj na slovenskú jazykovedu. Pod jej obrodzujúcim vplyvom začala naša jazykoveda definitívne prechádzať na marxistické pozície. Prudký rozvoj slovenskej jazykovedy od oslobodenia bol podmienený nielen novými spoločenskými podmienkami, ale aj novým teoretickým základom — dialektickým materializmom ako teóriou, ktorá je najadekvátnejšia objektívnym zákonom vývinu prírody a spoločnosti.

Pred slovenskú jazykovedu po oslobodení boli postavené veľké a závažné úlohy praktické i teoretické. Bolo treba vykonať základný výskum slovenského jazyka a vypracovať základné diela o slovenčine: normatívny slovník slovenského jazyka, normatívnu gramatiku slovenčiny, ďalej bolo treba vykonať podrobný výskum slovenských nárečí, monograficky spracovať dejiny slovenského jazyka, vypracovať a ustáliť odbornú terminológiu atď., čiže bolo treba vykonať takmer všetky základné práce, ktoré nám ostala dlžná buržoázna jazykoveda, pretože v buržoáznom zriadení bolo pre takéto práce málo pochopenia a chýbali pre to aj materiálne a organizačné predpoklady.

V súvislosti s novou náplňou našej školy a celkovou demokratizáciou vzdelania bolo potrebné pristúpiť k urýchlenej tvorbe nových učebníc a príručiek slovenského jazyka, v ktorých by sa podal nový, marxistický pohľad na jazyk bez puristických tendencií. Rovnako naliehavou sa ukazovala aj úloha vypracovať nové Pravidlá slovenského pravopisu, v ktorých by sa okrem pravopisnej úpravy rehabilitovali všetky dobré domáce výrazy a termíny, ktoré puristi vylučovali zo spisovného jazyka len preto, že sú aj v češtine. Na druhej strane bolo zas potrebné v nových Pravidlách zachytiť niektoré nové výrazy a termíny, o ktoré sa slovenčina medzičasom obohatila.

Sprístupňovanie vzdelania najširším vrstvám pracujúcich malo za následok, že aktívna znalosť slovenského spisovného jazyka sa začala neobyčajne rýchlo rozširovať. To, ako aj skutočnosť, že v súvislosti s novými spoločenskými podmienkami a rýchlym rozvojom vedy a techniky sa slovná

zásoba slovenčiny rozrástla o množstvo nových výrazov a termínov, si vyžadovalo normovať a zachytiť rýchlo rastúcu slovnú zásobu spisovného jazyka v normatívnom slovníku slovenského jazyka.

Zvlášť nástojčivo po oslobodení sa ukazovala potreba vypracovať rusko-slovenský slovník a vedeckú gramatiku i praktické príručky ruštiny, svetového jazyka mieru a pokroku, ktorý si našiel miesto nielen v našich školách, ale rýchlo začal prenikať aj medzi najširšie ľudové masy.

Všetky tieto základné úlohy slovenskej jazykovedy sa úspešne plnia a výsledky tejto práce či už vo forme väčších kompendií alebo menších monografií a štúdií sa postupne publikujú. Okrem vypracovania a vydania novej základnej normatívnej príručky spisovného jazyka, Pravidiel slovenského pravopisu (1953), do rúk našej verejnosti sa už dostal aj 1. zväzok normatívneho Slovníka spisovného jazyka (1959) a postupne budú vychádzať ďalšie zväzky tak, aby sa do r. 1964 Slovník dokončil. Pred dokončením sú práce na 1. zväzku normatívnej Gramatiky slovenského jazyka. Spracovali sa dejiny slovenčiny, zhromaždil a utriedil sa materiál zo slovenských nárečí a pristúpilo sa ku koncipovaniu Atlasu slovenských nárečí. Vypracovalo sa niekoľko rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov a viac príručiek ruského jazyka. Vo forme terminologických slovníkov spracovala sa terminológia takmer všetkých základných vedných odborov. Ďalej sa pristúpilo k štylistickému spracovaniu slovenského spisovného jazyka, k zhromažďovaniu materiálu pre slovenský historický slovník a vykonalo sa mnoho drobnej praktickej jazykovednej práce. Rovnako úspešne sa rozvíjala výskumná práca aj vo všetkých ostatných jazykovedných disciplínach, ktoré sa u nás pestujú.

Výsledky pätnásťročnej úspešnej práce slovenskej jazykovedy sú publikované v okolo sto knižných jazykovedných prácach, nepočítajúc do toho stredoškolské učebnice a príručky praktického rázu. Úspechy slovenskej jazykovedy dobre dokumentuje aj obsah desiatich periodických jazykovedných časopisov a sborníkov, ktoré u nás vychádzali alebo vychádzajú a dosahujú slušnú odbornú úroveň.

Práve tak ako doterajšie výsledky aj perspektívy ďalšieho rozvoja a rastu slovenskej jazykovedy sú radostné a sľubné. V ľudovodemokratickom Československu sa v procese kultúrnej revolúcie a dovršovania výstavby socializmu stále viac prostriedkov venuje na rozvoj vedy a kultúry. V ďalšom období pôjde najmä o to, aby sa pri plnení základných úloh výskumu nášho národného jazyka vyvinulo v slovenskej jazykovede ešte väčšie úsilie a aby sa ešte smelšie prebojovávali marxisticko-leninské idey do všetkých jazykovedných disciplín. V záujme ešte úspešnejšieho ďalšieho rozvoja slovenskej jazykovedy bude potrebné kádrovo dobudovať jazykovedné pracoviská na Slovensku, dôsledne uskutočňovať koordináciu vý-

skumných úloh v oblasti jazykovedy a rozšíriť i zintenzívniť výskum v tých jazykovedných disciplínach, ktoré zaostávajú za potrebami našej spoločnosti a socialistickej vedy. Zvlášť nástojčivo sa ukazuje potreba vybudovať na Slovensku seriózne slavistické pracovisko v rámci SAV. Toto pracovisko by pomáhalo plniť výskumné úlohy svetovej slavistiky, úspešne sa rozvíjajúcej najmä v slovanských krajinách i v neslovanských štátoch.

Nielen úspechy v oblasti hospodárskej, politickej a sociálnej, ale aj úspechy na poli kultúry a vedy, teda aj jazykovedy, ktoré sa dosiahli za uplynulých 15 rokov v podmienkach nášho ľudovodemokratického zriadenia, zreteľne ukazujú prevahu socializmu nad kapitalizmom. Dovršením výstavby socializmu v našej vlasti a prechodom k výstavbe komunizmu vyniknú prednosti socialistického zriadenia vo všetkých oblastiach nášho života ešte plastickejšie. Radostná perspektíva ďalšieho mohutného rozvoja socializmu v našej vlasti nás aktivizuje a podnecuje i vo výskumnej jazykovednej práci a pre ďalší rozvoj slovenskej jazykovedy prinesie iste kladné výsledky.

ORGANIZÁCIA JAZYKOVEDNEJ PRÁCE V ROKOCH 1945—1960

Ladislav Dvonč

Oslobodenie v r. 1945 dalo základný predpoklad pre nový nebývalý rozkvet celej našej vlasti. Ale až rok 1948 definitívne rozhodol o socialistickej ceste československého pracujúceho ľudu. Tieto významné politické udalosti nezostali bez vplyvu ani na vývin československej vedy, ktorá sa postupne začala vymaňovať z niekdajšej izolovanosti, odtrhnutosti od života a nezdravého akademizmu v starom zmysle slova. Začala sa práca na budovaní skutočnej socialistickej vedy, ktorá by v maximálnej miere odovzdávala výsledky svojej práce ako príspevok k nebývalému rozvoju nášho štátu. To všetko sa odrazilo celkom pochopiteľne aj v jazykovede.

Nástup na pozície marxistickej jazykovedy neobišiel sa však bez ťažkostí. Československí jazykovedci začali si osvojovať základy marxistickej jazykovedy z prác sovietskej jazykovedy, ktorá — ako sa to neskôr ukázalo — bola ovládaná pseudomarxistickými marristickými jazykovedcami. Až moskovská diskusia (na stránkach Pravdy v r. 1950) dala správny teoretický základ, na ktorom sa dnes buduje aj u nás. Dnešná slovenská jazykoveda vďaka správnemu teoretickému základu a všemožnej podpore zo strany štátnych orgánov dosahuje stále lepšie a lepšie výsledky. Práca sa rozrastá do šírky aj do hĺbky, zdokonaľujú sa metódy vedeckej práce a stále viac sa prehlbuje spojenie vedy s praxou.

Jazykovedný odbor Matice slovenskej v Martine po oslobodení pokračoval vo svojej činnosti, násilne prerušenej vojnovými udalosťami v posledných chvíľach druhej svetovej vojny. Začal znovu vychádzať časopis *Slovenská reč;* jeho zodpovedným redaktorom sa stal dr. Eugen Jóna. Namiesto niekdajšej jazykovednej časti Sborníka Matice slovenskej začala Matica slovenská vydávať samostatný *Jazykovedný sborník.* Jazykovedný odbor MS vydal niektoré závažné jazykovedné publikácie. Spomeňme aspoň prácu univ. prof. Jána Stanislava *Slovenský juh v stredoveku,* prácu univ. prof. Eugena Paulinyho *Nárečie zátopových osád na hornej Orave, Slovník spisovného jazyka slovenského* od Antona Jánošíka a Eugena Jónu (vyšiel iba prvý diel, písmená A—J) a revidované vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1940 (vyšlo v r. 1949 a platilo do roku 1953). Odbor zanikol v r. 1949, keď sa celá vedecká činnosť sústredila v Slovenskej akadémii vied a umení (dnešnej Slovenskej akadémii vied), kým Matica slovenská sa prebudovala na národnú knižnicu.

Systematicky vedený jazykovedný výskum, najmä však systematický výskum slovenského jazyka sústreďuje sa po roku 1945 v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení (od roku 1952 Ústav slovenského jazyka). Tento ústav prešiel spolu s inými ústavmi v r. 1953 do novozaloženej Slovenskej akadémie vied.

V rámci Slovenskej akadémie vied a umení, ktorá vznikla roku 1942 namiesto Slovenskej učenej spoločnosti, mal od jej začiatku svoje pevné miesto Jazykovedný ústav, ktorý bol založený v lete r. 1943. Ústav sa pôvodne členil na tri oddelenia: oddelenie pre spisovný jazyk, fonetické oddelenie a dialektologické oddelenie. Pracovalo sa však prakticky len v oddelení pre spisovný jazyk a v dialektologickom oddelení, kým fonetické oddelenie pre nedostatok odborných pracovníkov fakticky nejestvovalo a neskôr samočinne zaniklo. So vzrastajúcimi pracovnými úlohami prehlbovala sa aj vnútorná organizácia ústavu. Z oddelenia pre spisovný jazyk sa vyčlenilo ako samostatné slovníkové oddelenie (s dvoma pracovnými skupinami: 1. pracovná skupina pre normatívny slovník spisovnej slovenčiny, 2. pracovná skupina pre vypracovanie veľkého rusko-slovenského a slovensko-ruského slovníka), pribudlo terminologické oddelenie a oddelenie pre dejiny slovenského jazyka. Roku 1952 bol ústav v súhlase so svojimi pracovnými úlohami (od počiatku sa sústreďuje na všestranný výskum slovenského jazyka) premenovaný na Ústav slovenského jazyka. Pracovná skupina pre vypracovanie veľkého rusko-slovenského a slovensko-ruského slovníka bola v roku 1953 včlenená do Československo-sovietskeho inštitútu SAV.

ÚSJ sa dnes člení na päť oddelení: oddelenie pre spisovný jazyk, slovníkové oddelenie, terminologické oddelenie, oddelenie pre dejiny slovenského jazyka a dialektologické oddelenie.

Oddelenie pre spisovný jazyk pod vedením doc. dr. Jozefa Ružičku sústreďuje sa na niekoľko spoločensky závažných úloh. Jednu zo splnených úloh predstavuje vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1953. Roku 1957 vyšlo zrevidované vydanie Pravidiel, v ktorom sa opravili niektoré menšie nedostatky a nedopatrenia vydania z r. 1953. Viacerí pracovníci ÚSJ sa po niekoľko rokov aktívne zúčastňovali na vypracovaní učebných osnov a školských učebníc, či už ako autori a spoluautori alebo ako redaktori alebo recenzenti.

Hlavnou úlohou oddelenia pre spisovný jazyk je vypracovanie kolektívnej vedeckej gramatiky dnešnej spisovnej slovenčiny. Podkladom pre vypracovanie gramatiky budú monografické práce interných pracovníkov oddelenia, ktoré rozpracúvajú jednotlivé otázky zo slovenskej gramatiky. Výsledky práce tohto oddelenia sa predložili už dva razy širšej odbornej verejnosti na prediskutovanie, a to na konferencii o sporných otázkach slovenskej morfológie (materiál je publikovaný v Slovenskej reči XXI, 1956, 3—63) a na konferencii o otázkach slovenskej skladby (materiál je uverejnený v Jazykovedných štúdiách IV, Bratislava 1959).

Ďalšou, nie menej dôležitou úlohou oddelenia pre spisovný jazyk je styk s verejnosťou v rámci jazykovej poradne ústavu, v ktorej sa podávajú ústne i písomné vysvetlenia o otázkach jazykovej správnosti. Jazykovú poradňu vedie pracovník oddelenia dr. Gejza Horák. Vedie zároveň aj Jazykovú poradňu Československého rozhlasu v Bratislave, v ktorej pracovníci Ústavu slovenského jazyka odpovedajú na otázky, ktoré dostávajú od poslucháčov rozhlasu. Relácia sa teší veľkému záujmu verejnosti, o čom svedčí aj knižné vydanie výberu z tohto vysielania (*Jazyková poradňa*, Bratislava 1957). Teraz vychádza druhý výber.

Slovníkové oddelenie ústavu sa od svojho vzniku venuje vypracovaniu *Slovníka slovenského jazyka* tzv. stredného typu. Slovník má zachytiť slovnú zásobu spisovnej slovenčiny v rozsahu asi 120 000 slov. Práce na slovníku vedie riaditeľ ústavu dr. Štefan Peciar, ktorý je zároveň vedúcim oddelenia.

Podmienky pre vznik samostatného terminologického oddelenia začali sa rodiť krátko po oslobodení, keď bola obnovená činnosť Komisie pre právnu terminológiu pri Povereníctve spravodlivosti. Táto komisia stala sa neskôr jednou z terminologických komisií, ktoré pracujú pri terminologickom oddelení ústavu. Vedúcim oddelenia je dr. Ján Horecký.

Terminologické oddelenie vykázalo do dnešného dňa pozoruhodné vý-

sledky. Vydalo 7 ročníkov časopisu Slovenské odborné názvoslovie, teoretickú prácu vedúceho oddelenia Jána Horeckého *Základy slovenskej terminológie* a 20 samostatných terminologických slovníkov jednotlivých vedných odborov. Ďalšie terminologické slovníky sú už hotové alebo sa pripravujú. Okrem toho oddelenie má stály kontakt s praxou (odborné jazykové rady, recenzie odborných školských učebníc, starostlivosť o terminologickú stránku populárnovedných a vedeckých prác, rubrika o technickej terminológii v časopise Technická práca atď.).

Oddelenie pre dejiny slovenského jazyka (vedúci C. Sc. Izidor Kotulič) je zatiaľ v štádiu prípravných prác na vypracovanie syntetických dejín slovenského jazyka. Zbiera sa materiál pre historický slovník slovenského jazyka a pre slovník osobných a miestnych mien a excerpuje sa literatúra pre dejiny spisovnej slovenčiny. Pracovníci oddelenia pracujú okrem toho na individuálnych monografických štúdiách a článkoch, ktoré budú podkladom pre napísanie podrobných dejín nášho jazyka. V minulosti oddelenie čiastočne stagnovalo pre nedostatok pracovníkov; po kádrovom posilnení práca sa začína sľubne rozvíjať. Pri oddelení pod vedením prof. dr. Eugena Paulinyho pracuje Komisia pre dejiny slovenského jazyka, ktorá usmerňuje prácu oddelenia.

Aj dialektologické oddelenie (vedúci dr. Anton Habovštiak) značne trpelo na nedostatok kvalifikovaných pracovníkov. V tomto oddelení je hlavnou úlohou *Atlas slovenského jazyka,* na spracovaní ktorého sa len málo postúpilo pre spomínané personálne ťažkosti. Viac sa postúpilo v zbieraní nárečových textov a zhotovovaní zvukových snímok. Rozbieha sa aj slovníkový výskum slovenských nárečí. V r. 1959 bolo oddelenie posilnené prechodom niektorých pracovníkov z iných oddelení. Perspektívne sa ráta s ďalším rozširovaním oddelenia so zreteľom na vzrastajúce úlohy nielen slovenskej, ale celej slovanskej dialektológie, ktoré boli vytýčené na IV. medzinárodnom slavistickom kongrese v Moskve r. 1958. Prácu oddelenia usmerňuje Dialektologická komisia pod vedením prof. dr. Jozefa Štolca.

Ako sme už uviedli, v r. 1953 bola pracovná skupina pre spracovanie veľkého rusko-slovenského a slovensko-ruského slovníka organizačne pričlenená k Československo-sovietskemu inštitútu Slovenskej akadémie vied. Pod vedením externého vedúceho doc. dr. Ľubomíra Ďuroviča práce na tomto slovníku postúpili natoľko dopredu, že sa začína s vydávaním tohto slovníka. I. diel Veľkého rusko-slovenského slovníka vyjde v r. 1960, ďalšie diely budú postupne vychádzať pravidelne každý rok. Po dokončení slovníka bude oddelenie ruského jazyka Československo-sovietskeho inštitútu SAV pracovať na porovnávacej rusko-slovenskej gramatike.

V r. 1958 vznikla Slovenská slavistická komisia pri ČSI SAV, ktorá má za úlohu viesť a koordinovať všestranný slavistický výskum na Slovensku. Táto komisia, ktorá úzko spolupracuje s Československým slavistickým komitétom v Prahe, má zaktivizovať slovenských slavistov k bohatšej účasti na pripravovanom V. medzinárodnom sjazde slavistov v r. 1963.

Všeobecný rozvoj nášho školstva v posledných rokoch sa priaznivo odrazil aj na organizácii štúdia jazykovedy na našich vysokých školách. K Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave pribudli Vysoká škola pedagogická v Bratislave a Filologická fakulta Vysokej školy pedagogickej so samostatnými katedrami slovenského jazyka a literatúry a iných jazykov, predovšetkým ruštiny. Po zrušení Vysokej školy pedagogickej v Bratislave, resp. jej zlúčení s Filozofickou fakultou a Prírodovedeckou fakultou Univerzity Komenského a včlenení odbočky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Prešove (býv. Filologickej fakulty VŠP v Prešove) do novoutvorenej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach máme dnes na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach so sídlom v Prešove príslušné katedry, na ktorých sa prednáša jazykoveda. Najlepšie je vybudovaná a personálne obsadená slavistika a slovakistika v Bratislave, potešiteľne sa tu rozvíjajú aj moderné filológie. S veľkými ťažkosťami zápasí dosiaľ prešovská fakulta pre nedostatok kvalifikovaných odborníkov.

Výrazom novej organizácie vedeckého života sú aj vedecké konferencie, ktoré sa čoraz častejšie stávajú fórom pre vzájomnú bezprostrednú výmenu vedeckých poznatkov a diskusie českých a slovenských jazykovedcov o sporných a nedoriešených otázkach. V dňoch 5.—7. júna 1952 konala sa v Bratislave I. celoštátna konferencia československých lexikografov (materiály vyšli v samostatnom *Lexikografickom sborníku,* Bratislava 1953). Poprední českí jazykovedci sa zúčastnili na aktíve kultúrnych a vedeckých pracovníkov (dňa 10. júna 1953 v Bratislave), ktorý zhodnotil priebeh a výsledky verejných pravopisných diskusií a riešil niektoré sporné otázky slovenského pravopisu. V dňoch 24. a 25. marca 1955 sa konala v Bratislave konferencia o norme spisovného jazyka (materiály vyšli v SR XX, 1955, 193—279). V dňoch 5. a 7. okt. 1955 sa zišli v Bratislave na pracovnú poradu pracovníci terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka SAV a terminologického oddelenia Ústavu pre jazyk český ČSAV. V r. 1956 (15.—16. decembra 1955) usporiadal ÚSJ konferenciu o sporných otázkach slovenskej morfológie a o niektorých problémoch lexikológie (materiály sú publikované v SR XXI, 1956, 3—81). V dňoch 9. až 11. júna 1958 sa v Bratislave konala konferencia o sporných otázkach slovenskej skladby, na ktorej sa okrem slovenských a českých jazyko-

vedcov zúčastnili aj traja zahraniční odborníci, a to prof. Nikolaj S. Pospelov z Moskvy, prof. Zenon Klemensiewicz z Krakova a prof. Bruno Meriggi z Florencie. Materiály vyšli v Jazykovedných štúdiách IV, Bratislava 1959. Slovenskí jazykovedci sa zúčastnili aj na vedeckých konferenciách usporiadaných v Čechách, a to na konferencii o porovnávacej slovanskej jazykovede v Olomouci (v r. 1953), na celoštátnej fonologickej konferencii v Prahe (1953), na slavistickej konferencii na počesť Jozefa Dobrovského (1953), na porade o otázkach fonológie a otázkach porovnávacej gramatiky príbuzných jazykov v Libliciach (v r. 1954), na pracovnej porade o terminologických otázkach v Prahe (1954), na porade o štylistických otázkach v Libliciach (1954), na spoločnej porade českých a slovenských jazykovedcov o niektorých naliehavých otázkach týkajúcich sa československej dialektológie (v r. 1954 v Brne), na konferencii o vedeckom poznávaní súčasných jazykov (r. 1956 v Prahe), na celoštátnej konferencii o historicko-porovnávacom štúdiu slovanských jazykov (r. 1957 v Olomouci a Prahe). Okrem toho slovenskí jazykovedci zúčastnili sa aj na niektorých zahraničných jazykovedných konferenciách (J. Stanislav na slavistickej konferencii v Berlíne r. 1954, V. Blanár na slavistickom kongrese v Belehrade r. 1955, E. Pauliny na medzinárodnom lingvistickom kongrese v Oslo r. 1957, početní jazykovedci boli na IV. medzinárodnom slavistickom kongrese v Moskve r. 1958 atď.).

Jazykovedné spoločnosti

Jazykovedný odbor Matice slovenskej mal pravidelné zasadnutia, na ktorých sa riešili aktuálne problémy slovenskej jazykovedy. Predsedom odboru bol prof. dr. Ján Stanislav.

V r. 1945 (po zániku Slovenskej jazykovednej spoločnosti) vznikol podľa vzoru Pražského lingvistického krúžku a iných lingvistických krúžkov Bratislavský lingvistický krúžok, ktorý združoval slovenských jazykovedcov (i literárnych vedcov a národopiscov) orientovaných štrukturalisticky. Na čele BLK, ktorý vyvíjal činnosť do roku 1950, stál prof. dr. Eugen Pauliny, neskôr prof. dr. Alexander V. Isačenko. Publikačnými orgánmi krúžku boli časopisy Slovo a tvar a Recueil linguistique de Bratislava (pozri ďalej v prehľade časopisov). Pravidelné zprávy o činnosti krúžku uverejňoval Ján Horecký na stránkach časopisu Slovo a tvar.

Po dlhšom časovom odstupe v r. 1957 vzniklo pri Slovenskej akadémii vied Združenie slovenských jazykovedcov ako samostatná odbočka Jazykovedného združenia pri Československej akadémii vied. Od svojho založe-

nia Združenie slovenských jazykovedcov usporadúva viac-menej pravidelne (v období september—jún) diskusné večery, na ktorých odznievajú prednášky domácich aj zahraničných jazykovedcov.

Jazykovedné časopisy a sborníky

Svedectvom stáleho rozvoja slovenskej jazykovedy je nesporne rast a prehlbovanie vedeckej úrovne jazykovedných časopisov a sborníkov.

Po oslobodení začal ako prvý opäť vychádzať časopis Slovenská reč. Pôvodne vychádzal v Matici slovenskej, po reorganizácii vedeckého života na Slovensku prevzalo jeho vydávanie Štátne nakladateľstvo a v r. 1954 Slovenská akadémia vied. Časopis sa sústreďuje na praktické otázky slovenskej jazykovedy. Rediguje ho prof. dr. Eugen Jóna.

V r. 1946 začala Matica slovenská za redakcie prof. dr. Jána Stanislava vydávať Jazykovedný sborník (predtým vychádzali jazykovedné príspevky v samostatných zväzkoch Sborníka Matice slovenskej). Z tohto časopisu vyšli kompletne prvé dva ročníky, kým z tretieho ročníka vyšlo iba prvé dvojčíslo. Časopis sa mal podľa plánu sústreďovať na práce zo slovanskej jazykovedy, slovenskej dialektológie a z dejín slovenského jazyka, kým práce zo všeobecnej jazykovedy, z moderných filológií a klasickej filológie sa mali uverejňovať v časopise Linguistica Slovaca. Z časopisu Linguistica Slovaca vyšiel po vojne 4.—6. ročník, ktorý zredigovali prof. dr. Ľudovít Novák a prof. dr. Eugen Pauliny (za roky 1946—1948). V r. 1950 splynul Jazykovedný sborník Matice slovenskej s časopisom Linguistica Slovaca v Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení. V r. 1953 bol Jazykovedný sborník podľa iných časopisov SAV premenovaný na Jazykovedný časopis. V r. 1955 sa Jazykovedný časopis zlúčil so Slovenskou rečou, ktorá začala vychádzať v rozšírenom rozsahu, aby splnila úlohy oboch časopisov. Toto zlúčenie nebolo na prospech slovenskej jazykovede. V r. 1958 Jazykovedný časopis začal znovu vychádzať. Sústreďuje sa na výskum súčasného spisovného jazyka, dejín slovenčiny a slovenských nárečí.

Publikačnými orgánmi BLK boli časopisy Slovo a tvar a Recueil linguistique de Bratislava. Časopis Slovo a tvar vychádzal v r. 1947—1950 za redakcie prof. E. Paulinyho (4 ročníky). Od časopisu teoreticky zameraného na otázky štrukturálnej jazykovedy sa časopis čoraz viac približoval svojou náplňou k časopisu Slovenská reč tým, že prinášal početnejšie príspevky praktického rázu s normatívnym charakterom, až napokon r. 1950 splynul so Slovenskou rečou. Časopis mal od 3. ročníka

pravidelnú rubriku Technický jazyk, ktorá sa stala základom pre samostatný terminologický časopis — Slovenské odborné názvoslovie.

Recueil linguistique de Bratislava mal byť reprezentatívnym orgánom BLK pre medzinárodné fórum. Z časopisu vyšiel za redakcie prof. dr. A. V. Isačenka iba jeden zväzok, venovaný pamiatke prof. dr. Josefa M. Kořínka. Priniesol príspevky zo všeobecnej jazykovedy, germánskej jazykovedy, slovanskej jazykovedy, latinistiky, ako aj príspevok zo štrukturálnej etnografie. Do časopisu prispeli aj viacerí českí a zahraniční štrukturalisticky orientovaní jazykovedci.

Rubrika Technický jazyk zo Slova a tvaru stala sa základom pre samostatný terminologický časopis. Uverejňovali sa v nej samostatné články, ďalej rozbory jednotlivých technických termínov v časti Rozličnosti, ako aj posudky jazykovej stránky technických publikácií. Predchodcom riadneho časopisu bol aj cyklostylovaný bulletin Odborné názvoslovie, z ktorého vyšli v r. 1951 2 čísla a v r. 1952 9 čísel. V r. 1953 už začal vychádzať časopis Slovenské odborné názvoslovie. Od svojho vzniku rieši tento časopis v úvodných článkoch teoretické otázky odborného názvoslovia a prináša ucelené časti z terminológií jednotlivých vedných odborov, ktoré slúžia ako podklad pre diskusiu o príslušných termínoch pred ich definitívnym schválením a publikovaním v terminologických slovníkoch. Okrem toho prináša inojazyčné terminológie, zprávy o nových terminologických publikáciách a závažnejších časopiseckých príspevkoch, ako aj posudky jazykovej stránky odborných publikácií, ktoré vychádzajú na Slovensku, čím prispieva k zvyšovaniu úrovne jazykovej stránky rozvíjajúcej sa slovenskej odbornej a populárnovednej literatúry.

R. 1956 začal vychádzať sborník Jazykovedné štúdie, ktorý prináša väčšie materiálové práce zo slovenskej jazykovedy. Dosiaľ vyšli tri sborníky prác zo spisovného jazyka (I, III a IV) a jeden zo slovenskej dialektológie (II). V. zväzok, ktorý je v tlači, je venovaný jazyku a štýlu Martina Kukučína.

Časopis Slovenský jazyk a literatúra v škole je metodickým časopisom pre otázky jazyka a literatúry. Vychádza od r. 1955.

V r. 1949—1950 vyšlo pod názvom Ruština v škole 5 čísel pedagogického časopisu pre teóriu a prax vyučovania ruštiny na školách všetkých stupňov (redigoval ho prof. A. V. Isačenko). Po vzniku celoštátneho časopisu Ruský jazyk časopis Ruština v škole zanikol. Teoretické príspevky našich rusistov vychádzajú v časopise Československá rusistika, vydávanom Československou akadémiou vied v Prahe.

Československo-sovietsky inštitút Slovenskej akadémie vied vydáva sborník Slovanské štúdie, z ktorého vyšli tri zväzky. Sú tu aj príspevky jazykovedného rázu. Pripravuje sa samostatný časopis Otázky slavistiky.

Vysoké školy obnovili vydávanie svojich vedeckých sborníkov. Filozofická fakulta Univerzity Komenského začala vydávať svoj sborník v troch zväzkoch: filozofickom, historickom a filologickom. Filologický zväzok vyšiel za rok 1957 a za rok 1958 v redakcii prof. E. Paulinyho. Okrem toho vyšiel Sborník Vysokej školy pedagogickej v Bratislave s príspevkami z jazyka a literatúry (v r. 1957) a Sborník Vysokej školy pedagogickej v Prešove (zväzok s prácami z jazyka a literatúry v r. 1958).

Stručný náčrt vývinu a organizácie slovenskej jazykovedy po roku 1945 jednoznačne ukazuje vzostup a rast slovenskej jazykovedy, dokumentovaný rozvíjaním sa jazykovedných pracovísk, zvyšovaním počtu jazykovedných pracovníkov a rozširovaním sa knižnej a časopiseckej publikačnej činnosti zo všetkých odborov jazykovedy, najmä v oblasti výskumu slovenského jazyka. Možno konštatovať, že obdobie po roku 1945 bolo obdobím zásadného prelomu vo vývine slovenskej jazykovedy.

VÝSKUM A NORMOVANIE SLOVENSKÉHO PRAVOPISU A VÝSLOVNOSTI PO ROKU 1945

Štefan Peciar

V tomto príspevku si chceme stručne povšimnúť, ako slovenskí jazykovedci svojou teoreticko-výskumnou prácou v posledných pätnástich rokoch prispeli k prehĺbeniu poznania vnútorných zákonitostí spisovnej slovenčiny v oblasti hláskoslovia, výslovnosti a pravopisu a ako svojou kodifikátorskou činnosťou napomáhali ustálenie spisovného jazyka.

1. Hneď po oslobodení, keď bolo jasné, že nové ľudovodemokratické zriadenie v porovnaní s buržoáznou republikou podstatne rozšíri práva pracujúcich a každému umožní dosiahnuť najširšie vzdelanie, začali niektorí slovenskí jazykovedci znovu uvažovať o písanej podobe spisovnej slovenčiny, najmä o slovenskej pravopisnej sústave a o možnostiach, resp. o potrebe pravopisnej reformy. Nadväzovali pritom na úvahy a návrhy jednotlivých jazykovedcov z čias buržoáznej ČSR. Prvé obdobie po skončení vojny, keď bola prechodom frontu ochromená edičná a iná kultúrna činnosť, zdalo sa niektorým najvhodnejšie pre uskutočnenie pravopisnej reformy. Rozvinula sa dosť živá diskusia na stránkach dennej tlače a neskôr i v odborných časopisoch. Zúčastnili sa jej postupne mnohí naši jazykovedci (Orlovský, Peciar, Horecký, Ružička, Jóna, Pranda, Pauliny, Stanislav). Za reformu sa najviac stavali J. Orlovský, Š. Peciar a J. Ho-

recký, k rozvahe a umiernenosti nabádal E. Jóna, ktorý tlmočil stanovisko Jazykovedného odboru Matice slovenskej; proti reforme písali z jazykovedcov J. Stanislav a A. Pranda, historik O. Halaga a niektorí praktici. Učiteľstvo bolo prevažne za reformu.[1]

Na riešenie problémov slovenského pravopisu a na vypracovanie návrhu na pravopisnú reformu zriadilo Poverenictvo školstva a osvety r. 1946 osobitnú Pravopisnú komisiu (jej predsedom bol J. Stanislav). Po niekoľkých poradách, na ktorých sa pravopisné problémy zostavili do dotazníka, a po rozoslaní tohto dotazníka popredným kultúrnym pracovníkom prestala však táto komisia pracovať. Reformná nálada medzi jazykovedcami i vo verejnosti postupne ochabla.

Dnes po časovom odstupe a po skúsenostiach s prípravou a vydaním nových *Pravidiel slovenského pravopisu* možno reformné návrhy z rokov 1945—1949 hodnotiť kriticky. Možno im vyčítať prílišný radikalizmus a jednostrannosť (pravopisné problémy sa posudzovali prevažne len z fonologického hľadiska, najmä v súvislosti s otázkou odstránenia písmena *y* zo slovenského pravopisu). Okrem toho vyznačovali sa tieto návrhy škodlivým individualizmom (vznikol celý rad odlišných návrhov a nik sa nepokúsil zjednotiť ich podľa nejakého základného princípu). Závažným nedostatkom celej pravopisnej diskusie do r. 1949 bolo aj to, že sa v nej neprizeralo na otázku vzťahu slovenského pravopisu k českému a že do diskusie neboli zainteresovaní českí jazykovedci. Spomenuté nedostatky boli hlavnou príčinou toho, že sa nedosiahol cieľ reformných návrhov: rýchle uskutočniť pravopisnú reformu. Roku 1949 vyšla dotlač Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940 bez akejkoľvek pravopisnej zmeny.

Diskusia o problémoch slovenského pravopisu v rokoch 1945—1949 priniesla však aj kladné výsledky. Osvetlili sa v nej základné teoretické otázky ako aj hlavné problémy slovenského pravopisu, objasnili sa jeho princípy a zvážili sa možnosti a únosnosť pravopisnej reformy. Popritom sa prediskutovali aj niektoré otázky slovenskej spisovnej výslovnosti. Touto prácou sa uľahčila príprava nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu.

Úloha vypracovať nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu bola r. 1950 zverená vtedajšiemu Jazykovednému ústavu SAVU. Vedúci pracovníci ústavu si boli od začiatku vedomí, o akú zodpovednú úlohu ide. Preto starostlivo premysleli nielen koncepciu Pravidiel, ale aj organizačné otázky a pracovný postup. Práce v prvej fáze (vypracovanie prvého kon-

---

[1] Prehľad názorov a návrhov na reformu slovenského pravopisu uverejnil J. Horecký v brožúre *O reforme slovenského pravopisu* (spolu s E. Paulinym), vyd. SAVU, Bratislava 1948. — Prehľad novšej literatúry pozri u L. Dvonča, *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952*, Martin 1957, str. 80—92 (Pravopis).

ceptu) viedol E. Pauliny, neskôr Š. Peciar. Autorský kolektív (Horecký, Jóna, Marsinová, Pauliny, Peciar, Ružička) sa pridržal týchto dvoch zásad: 1. odstrániť z Pravidiel slovenského pravopisu puristické zásahy do spisovnej slovenčiny, ktorými sú poznačené Pravidlá z r. 1940, a 2. vzhľadom na úlohy spisovného jazyka v socialistickej spoločnosti zjednodušiť pravopisné pravidlá a poučky v súhlase s vývinom spisovnej slovenčiny v poslednom období a v súhlase s výsledkami najnovšieho teoretického výskumu slovenského spisovného jazyka. Teoretickým východiskom pre autorov nových Pravidiel bola jednak Stalinova práca *Marxizmus a otázky jazykovedy,* jednak teoretické úvahy sovietskych, československých a iných jazykovedcov o problémoch pravopisu.

Práca na nových Pravidlách slovenského pravopisu sa vyznačovala od začiatku do konca zásadou kolektívnosti. I keď koncepty jednotlivých kapitol úvodnej časti Pravidiel, resp. častí Pravopisného a gramatického slovníka vypracovali jednotliví autori, prediskutoval ich niekoľkokrát celý kolektív. Úvodnú časť prediskutovala aj širšia pravopisná komisia a neskôr prešiel celý elaborát znovu diskusiou v kolektíve pracovníkov Ústavu slovenského jazyka. Okrem toho boli vedúci pracovníci v stálom styku s českými jazykovedcami, ktorí v Ústave pre jazyk český pripravovali súčasne nové vydanie Pravidiel českého pravopisu. Na spoločných poradách sa premysleli základné princípy novej pravopisnej úpravy aj ich realizácia v slovenskom a českom pravopise. Prijala sa zásada neuskutočňovať v slovenskom, resp. v českom pravopise také zmeny, ktoré nevyžaduje praktická potreba, a dbať na to, aby sa úprava slovenského pravopisu neuberala iným smerom ako úprava českého pravopisu. Celkom spontánne sa opustila požiadavka radikálnej reformy slovenského pravopisu a začalo sa uvažovať len o úprave pravopisu v niekoľkých bodoch, a to paralelne v slovenčine i v češtine.

Výsledkom mnohých teoretických úvah, kolektívnych diskusií a pracovných porád bolo vypracovanie návrhu na úpravu slovenského pravopisu. Na jeseň r. 1952 predložil sa tento návrh v plnom rozsahu (i s celým pravopisným slovníkom — tzv. novinové vydanie Pravidiel) širokej verejnosti na prediskutovanie. Takýto široko demokratický postup pri normovaní spisovného jazyka, nepoužitý nikdy predtým v dejinách spisovnej slovenčiny, bol výrazom nových spoločenských a politických pomerov v našej vlasti.

Slovenská kultúrna verejnosť prijala návrh na nové Pravidlá vcelku kladne. Prevažná väčšina diskutujúcich vyslovila súhlas s navrhovanými pravopisnými zmenami, ako aj s úpravami niektorých pravopisných i gramatických poučiek. Výsledky verejnej diskusie zhodnotil aktív kultúrnych a vedeckých pracovníkov 10. júna 1953.

Medzitým Sbor poverenikov vymenoval šesťčlennú Komisiu pre vypracovanie nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu. Táto komisia vypracovala definitívne znenie nového vydania Pravidiel, prihliadajúc na pripomienky k návrhu a na výsledky verejnej diskusie. Definitívne znenie nového vydania Pravidiel potom prediskutovala a schválila Komisia pre záverečnú úpravu Pravidiel slovenského pravopisu, vymenovaná tiež Sborom poverenikov.

Takto kolektívne, za spolupráce slovenských a českých jazykovedcov a za účasti širokej verejnosti sa vypracovalo nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, ktoré potom vydala Slovenská akadémia vied na konci roku 1953. Zásady a poučky nových Pravidiel sa postupne uviedli do praxe r. 1954.

Proti staršej pravopisnej norme priniesli nové Pravidlá tieto zmeny:[2]

1. Zjednodušili sa pravidlá o písaní predpôn *s-/so-*, *z-/zo-*. Tieto predpony sa dnes píšu okrem malého počtu výnimiek podľa spisovnej výslovnosti.

2. Zjednodušilo sa pravidlo o písaní predložiek *s/so* (spája sa so 7. pádom) a *z/zo* (spája sa s 2. pádom).

3. Odstránila sa nejednotnosť v označovaní dĺžky samohlások v cudzích slovách, pričom sa dôsledne uplatnil princíp označovať dĺžku aj v cudzích slovách podľa spisovnej výslovnosti.

4. Zjednotilo sa písanie koncového *-li* v slovesných tvaroch množ. čísla min. času a podm. spôsobu.

5. V niekoľkých prípadoch sa zmenil spôsob písania jednotlivých slov.

6. Zjednodušili sa pravidlá o rozdeľovaní slov.

7. Spresnili sa poučky o písaní veľkých písmen, o interpunkcii a o písaní príslovkových výrazov.

Vo väčšine uvedených bodov sa úprava slovenského pravopisu v podstate zhoduje s neskoršou pravopisnou úpravou v češtine. Iba pri písaní predpôn *s-*, *z-*, *zo-* a slovesných tvarov na *-li* sa nepodarilo nájsť pre obe pravopisné sústavy spoločné riešenie, a to jednak pre ustálené rozdiely vo výslovnosti i v gramatickej stavbe oboch jazykov, jednak pre odlišný vývoj oboch pravopisných sústav. V niektorých jednotlivostiach sa nedospelo k jednotnému riešeniu ani v takých prípadoch, kde pravopis nesúvisí so zvukovou alebo gramatickou stavbou jazyka (napr. pri písaní veľkých písmen). Takéto prípady budú iste predmetom úvah slovenských i českých jazykovedcov pri príprave nových vydaní pravopisných príručiek.

Nová úprava slovenského pravopisu sa v praxi rýchle vžila a nespôsobila

---

[2] Pozri *Pravidlá slovenského pravopisu*, vyd. z r. 1957, str. 8 — V tejto súvislosti si všímame iba zmeny čisto pravopisné. Úprava gramatických poučiek a doplnenie slovníkovej časti Pravidiel nepatria do rámca nášho príspevku.

nijaké ťažkosti. Bol to výsledok širokej oboznamovacej kampane, v ktorej slovenskí jazykovedci, najmä pracovníci Ústavu slovenského jazyka, vykonali veľký kus práce na zvýšení jazykovej kultúry širokých vrstiev pracujúcich nielen publikovaním príspevkov v tlači, ale aj usporiadaním besied a školení v závodoch, v úradoch, v školách, v redakciách atď.

Pri stále vzrastajúcom počte aktívnych používateľov spisovnej slovenčiny rozobral sa pomerne rýchle prvý náklad Pravidiel (100 000 + 30 000 výtlačkov). R. 1957 bolo treba vydať nový náklad. Túto príležitosť využil kolektív autorov na to, aby z Pravidiel odstránil niektoré nedôslednosti alebo tlačové chyby a iné drobné nedopatrenia. Okrem toho sa doplnil Pravopisný a gramatický slovník. Pravopisná sústava ostala, pravda, nedotknutá. Nemenili sa v podstate ani jednotlivé pravopisné a gramatické poučky. Doplnili a spresnili sa najmä niektoré poučky o číslovkách a číselných výrazoch (o ich skloňovaní a písaní) a niektoré jednotlivosti.[3]

Nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953 a 1957, ktorým sa čiastočne upravila sústava slovenského pravopisu, má veľký význam pre ustálenie spisovnej slovenčiny a pre hlbšie poznanie jej vnútorných zákonitostí. Tým, že používatelia slovenského spisovného jazyka dostali v Pravidlách solídnu normatívnu príručku, podávajúcu základné poučenia nielen v otázkach pravopisu, ale aj v otázkach gramatiky a spisovnej výslovnosti, podstatne sa prispelo k zvýšeniu jazykovej kultúry v širokých vrstvách slovenskej inteligencie. Odstránenie puristických zásad v otázkach jazykovej správnosti a uvoľnenie spisovnej slovenčiny pre ustavičné obohacovanie slovnej zásoby novými výrazmi, najmä odbornými termínmi z rozličných oblastí výroby, techniky, vedy a umenia v súhlase s potrebami budujúcej sa socialistickej spoločnosti — pri súčasnom upevnení a ustálení spisovnej normy v oblasti pravopisu, výslovnosti i gramatiky — možno právom pokladať za začiatok novej epochy v dejinách spisovnej slovenčiny. V tom je hlavný význam nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu. Okrem tejto všeobecnokultúrnej stránky malo však vydanie Pravidiel slovenského pravopisu (presnejšie príprava tohto vydania) kladný vplyv aj na celkovú orientáciu jazykovedného bádania na Slovensku. Naši jazykovedci sa začali vo svojej práci orientovať na praktické aktuálne úlohy. Hlavným predmetom ich výskumu sa stal materinský jazyk vo všetkých svojich zložkách. To im pomohlo prekonať jednostrannosť buržoáznych jazykovedných smerov a primknúť sa metodologicky k sovietskej jazykovede. Do samých Pravidiel slovenského pravopisu sú vložené viaceré výsledky teoretického výskumu spisovnej slovenčiny. Môžu byť východiskom ďalšieho bádania.

[3] Pozri *Poznámky k zrevidovanému vydaniu*, Pravidlá slovenského pravopisu 1957, str. 14—17 a 94—98 (paragrafy 126—132).

Treba si, pravda, uvedomiť, že vydaním Pravidiel slovenského pravopisu sa urobil iba prvý, i keď významný krok pre vedeckú kodifikáciu súčasnej spisovnej slovenčiny. Omnoho väčší význam z tejto stránky bude mať *Slovník slovenského jazyka,* ktorého prvý diel vyšiel na konci r. 1959, ako aj chystaná normatívna *Gramatika slovenského jazyka.*

Ale ani v oblasti pravopisu nemožno pokladať prácu za skončenú. Niektoré otázky slovenského pravopisu nie sú ešte uspokojivo riešené. Ide najmä o písanie príslovkových výrazov, ktoré stále vznikajú adverbializáciou predložkových a iných slovných spojení,[4] ďalej o písanie veľkých písmen v niektorých typoch viacslovných vlastných mien[5] a o spresnenie pravidiel o písaní čiarky. Znovu sa bude treba zaoberať aj tzv. výnimkami pri niektorých pravopisných poučkách. Po monografickom spracovaní nedoriešených otázok slovenského pravopisu bude potrebné (bolo by to užitočné už dnes) vydať jednak prístupné popularizačné pravopisné príručky, obsahujúce prehľadné výklady o problémoch slovenského pravopisu, ako aj všetky pravopisné poučky, a jednak veľký pravopisný slovník, obsahujúci aspoň 100 000 slov. Pre školské potreby bude účelné vydať menší pravopisný slovníček (do 10 000 slov). To sú najbližšie úlohy vedeckej kodifikácie spisovnej slovenčiny v oblasti pravopisu.

Slovenskú pravopisnú sústavu možno po uskutočnení pravopisnej úpravy v r. 1953 pokladať za ustálenú na dlhé obdobie.

2. Problémom slovenskej spisovnej výslovnosti venovali sa slovenskí jazykovedci po r. 1945 pomerne menej ako otázkam pravopisu. Súvisí to najmä s tým, že ešte v nedávnej minulosti nebolo u nás priaznivých spoločenských podmienok pre sústavné pestovanie kultúry hovorenej reči. Všetky podmienky pre plné uplatnenie hovorenej reči v spisovnej podobe u nás stvorilo vlastne až ľudovodemokratické zriadenie.

Je pochopiteľné, že prví kodifikátori spisovnej slovenčiny venovali pozornosť predovšetkým problémom písanej podoby nového spisovného jazyka. Ich úvahy o spisovnej výslovnosti sa obmedzovali zväčša len na vymedzenie základných čŕt zvukovej podoby spisovnej slovenčiny. Ich kusé poznámky o výslovnosti jednotlivých hlások boli často subjektívnej povahy.[6] Nacionalisticky orientovaní jazykovedci z obdobia prvej republiky a tzv. slovenského štátu sa zas miesto objektívneho vedeckého výskumu spisovnej výslovnosti príliš nekriticky nadchýnali ľubozvučnosťou slovenčiny, ktorú často stavali proti domnelej neľubozvučnosti češtiny.[7]

---

[4] Pozri Š. Peciar, *Ako písať príslovkové výrazy,* SR XXIII, 1958, 207—222.

[5] Pozri L. Dvonč, *K problematike vlastných mien,* SR XXIII, 1958, 137—143. — L. Dvonč, *Zásady písania veľkých písmen vo vlastných menách,* tamže 222—229. — L. Dvonč, *Písanie veľkých písmen vo vlastných menách so zhodným adjektívnym prívlastkom,* tamže 348—361.

[6] Porov. Štúrovo hodnotenie hlások *ľ* a *ä* ako „mľandravých".

Výskumná práca v oblasti slovenskej ortoepie nemá teda potrebnú tradíciu. Prejavuje sa to nepriaznivo dodnes. Veď dodnes na Slovensku nemáme vybudované pracovisko pre fonetický výskum slovenského jazyka. Pred krátkym časom sa síce založil fonetický kabinet na Filozofickej fakulte Komenského univerzity v Bratislave, ale ten dosiaľ nemohol priniesť pracovné výsledky. V Ústave slovenského jazyka sa dodnes nepodarilo vytvoriť ani zárodok oddelenia pre fonetický výskum slovenského jazyka. Prestala dokonca pracovať aj ortoepická komisia pri ÚSJ, ktorá istý čas na pracovných poradách prerokúvala jednotlivé problémy slovenskej spisovnej výslovnosti.

Za takýchto nepriaznivých podmienok môže sa bádanie v oblasti slovenskej ortoepie vyvíjať iba živelne, pokiaľ celkom nestagnuje. Preto v najbližšom období treba vytvoriť predovšetkým organizačné predpoklady pre systematickú prácu v tejto oblasti kultúry nášho spisovného jazyka.

Pravda, v posledných pätnástich rokoch sa vykonala aj na tomto úseku istá práca s pozitívnymi výsledkami. Jednotlivé otázky slovenskej ortoepie sa riešili v súvislosti s pravopisnými problémami.

Viacerí autori sa zaoberali problémom kvantity jednotlivých slov alebo niektorých typov slov[8] alebo tvarov.[9]

V súvislosti s pravopisnými otázkami bola predmetom úvah aj kvantita rozličných typov cudzích slov, ďalej otázky výslovnosti niektorých spoluhláskových skupín (najmä otázka výslovnosti predpony *s-*, *z-*, *zo-*) a i. Venovala sa pozornosť výslovnosti spoluhlásky *ľ* v spisovnej slovenčine.[10]

Niekoľkí bádatelia publikovali štúdie o slovenskom rytmickom zákone.[11] L. Dvonč venoval tomuto typickému javu slovenského hláskoslovia

---

[7] V tejto buržoáznonacionalistickej koncepcii slovenskej ortoepie najďalej zašiel H. Bartek vo svojej knihe *Správna výslovnosť slovenská*, Bratislava 1944.

[8] Pozri napr. L. Dvonč, *Kvantita substantív na -teľ a -č*, SR XVIII, 1952/53, 193—204. — L. Dvonč, *Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní substantív na -ár/-iar*, JŠ I, 1956, 5—30. — A. Jánošík, *Kvantita ženských foriem -anka (-ianka) k menám obyvateľov na -an*, SR XII, 1946, 92—100, 168—178. — F. Buffa, *Kvantita slovies odvodených od podstatných mien*, SR XIX, 1954, 36—40.

[9] J. Ružička, *Ako písať tvary činného príčastia prítomného*, SR XVIII, 1952/53, 91—93. — V. Uhlár, *Kvantita tvarov osobného zámena on a zámen privlastňovacích*, SR XVIII, 1952/53, 219—222. — L. Dvonč, *Zo štúdia slovenského tvaroslovia, Dlhé á po spoluhláske j v spisovnej slovenčine*, Bulletin VŠRJL II, Praha 1958, 65—76.

[10] A. Habovštiak, *O výslovnosti skupín le, li*, SR XVIII, 1952/53, 225—234. — V. Uhlár, *Upevnenie a rozšírenie ľ v spisovnej slovenčine*, SR XXIII, 1958, 91—102. — J. Liška, *Slovenská mäkká spoluhláska ľ*, Československá logopedie, Praha 1956, 114—126.

[11] Š. Peciar, *Slovenská kvantita a rytmický zákon*, SR XII, 1946, 137—152, 217—224. — L. Dvonč, *Skracovanie dĺžok pred dlhými sufixami a rytmický zákon v slovenčine*, JČ VIII, 1954, 234—243. — E. Pauliny, *Vznik rytmického zákona*, Studia linguistica in honorem acad. Stephani Mladenov, Sofia 1957, 317—320.

a spisovnej výslovnosti knižnú monografiu,[12] v ktorej sleduje uplatňovanie rytmického zákona v písomnej praxi vo vývine spisovného jazyka od Štúra do najnovších čias. Zastáva názor, že rytmický zákon v slovenčine nie je jav hláskoslovný, ale morfologický.

V posledných rokoch sa začína venovať pozornosť základným otázkam vetnej melódie.[13] Cenná je najmä práca Uhlárova, nadväzujúca na výskum Stanislava Petříka. Problémy slovenského prízvuku z hľadiska prozódie a rytmu si povšimla M. Rázusová-Martáková.[14] F. Miko skúmal funkcie a typy dôrazu vo vete.[15]

Niektoré všeobecne prijaté výsledky výskumu slovenskej spisovnej výslovnosti sú pojaté vo forme základných poučiek do *Pravidiel slovenského pravopisu.* Základné poučenia o slovenskej spisovnej výslovnosti obsahuje aj *Slovenská gramatika* Paulinyho — Ružičku — Štolca, ako aj niektoré učebnice slovenského jazyka.

Mnoho výkladov o artikulácii jednotlivých hlások, o výslovnosti dvojhlások a spoluhláskových skupín popri úvahách o kultúre hovorenej a spievanej reči a kritických poznámkach o nedostatkoch vo výslovnosti pri speve v slovenskej opere obsahujú popularizačné knižky a články J. Stanislava.[16] V. Záborský napísal učebnicu javiskovej reči pre poslucháčov divadelníctva.[17]

Vedecky, na základoch marxistickej jazykovedy koncipovanú príručku slovenskej spisovnej výslovnosti dosiaľ nemáme. Napísanie takejto príručky patrí medzi naliehavé úlohy slovenských jazykovedcov.

Výskum zvukovej stránky slovenského jazyka neobmedzoval sa, pravda, len na otázky spisovnej výslovnosti. Veď skúmanie hláskoslovných problémov patrí medzi tradičné oblasti jazykového výskumu. Ako sme už spomenuli vyššie, na Slovensku niet dosiaľ tradície ani kádrových predpokladov pre fonetický výskum slovenského jazyka. Zato však má bohatú tradíciu i pozoruhodné výsledky fonologický výskum slovenského jazyka. Najmä v prvých rokoch po oslobodení bolo fonologické štúdium slovenčiny v plnom rozkvete. Jednotliví bádatelia pokračujú v tomto výskume dodnes.

Rytmický zákon z fonologického hľadiska skúmal Š. Peciar.[18] Ten

---

[12] *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine,* vyd. SAV, Bratislava 1955.

[13] V. Uhlár, *Melódia opytovacích viet,* SR XXI, 1956, 356—361. — M. Urbančok, *Príspevok k triedeniu opytovacích viet,* JŠ I, 1956, 213—226. — J. Mihál, *Vplyv melódie na zmysel vety,* SR XXIII, 1958, 81—91. — V. Uhlár, *O vetnej melódii v slovenčine,* SR XXIII, 1958, 313—347 (štúdia základného významu).

[14] *O prízvučnosti predložiek,* SR XII, 1946, 73—86.

[15] *K emfaticko-emocionálnej stránke vety v spisovnej slovenčine,* JČ IX, 1958, 3—21.

[16] *Slovenská výslovnosť,* Martin 1953 a *Kultúra slovenského hovoreného slova,* Martin 1955.

[17] *Javisková reč,* Martin 1952 (typ. rozmnožené).

[18] Pozri vyššie pozn. 11.

istý autor venoval pozornosť problému fonologického hodnotenia samohláskových skupín v cudzích slovách.[19] Jeho stanovisko vzbudilo však námietky niektorých iných bádateľov.[20] Š. Peciar sa zaoberal aj otázkou fonologického vzťahu *i* a *j*.[21]

Predmetom ostrej výmeny názorov medzi niekoľkými bádateľmi sa stal problém vkladných samohlások, zasahujúci do morfológie.[22]

Záverom možno konštatovať, že prvé obdobie po r. 1945 vyznačovalo sa u nás hľadaním nových ciest a metód v jazykovednom bádaní. Po r. 1950 slovenská jazykoveda, opierajúc sa o jazykovedu sovietsku, pevne zakotvila na pôde marxistického chápania jazyka ako spoločenského javu sui generis. To sa prejavilo aj v oblasti výskumu problémov pravopisu a zvukovej stránky jazyka. Práca slovenských jazykovedcov je dnes zacielená na aktuálne potreby socialistickej spoločnosti. Tým si možno vysvetliť, že sa venuje menej pozornosti výskumu hláskoslovia a bádanie sa presúva na problémy gramatiky a slovnej zásoby. Treba však pokračovať aj v teoretickom výskume zvukovej stránky spisovnej slovenčiny. Nové možnosti pre tento výskum poskytujú výsledky porovnávacej slovanskej jazykovedy a porovnávacej dialektológie. Nové podnety pre výskum zvukovej stránky jazyka prinášajú najnovšie odvetvia jazykovedy, ako je teória strojového prekladu, i spolupráca jazykovedy s matematikou a fyzikou v oblasti kybernetiky. V poslednom čase opäť ožíva aj teoretický záujem o problémy fonológie. Cenné výsledky môže priniesť aj experimentálny fonetický výskum slovenského jazyka, používajúci moderné stroje a prístroje. Ďalej treba teoreticky skúmať problémy ortoepie a umeleckého prednesu.

Nazdávame sa, že i tento stručný prehľad prác z vymedzenej oblasti spisovného jazyka je názorným svedectvom nebývalého rozkvetu a skvelých perspektív slovenskej jazykovedy v našom ľudovodemokratickom zriadení, ktoré u nás nastolila robotnícka trieda po oslobodení našej vlasti hrdinskou Sovietskou armádou r. 1945.

---

[19] *O fonologickom hodnotení samohláskových skupín v cudzích slovách*, SR XIII, 1947/1948, 72–86. — *Ešte o samohláskových skupinách v cudzích slovách*, SAT II, 1948, 38–41.

[20] V. Blanár, *Samohláskové skupiny v cudzích slovách*, SAT I, 1947, 115–118. — L. Dvonč, *K otázke samohláskových skupín v cudzích slovách*, SAT III, 1949, 24–25.

[21] *K otázke fonologického pomeru i a j v slovenčine*, LS IV–VI, 1946–1948, 107–120.

[22] Š. Peciar, *Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam*, SR XII, 1946, 86–91. — J. Orlovský, *Vkladné hlásky v slovenčine*, SR XIII, 1947, 86–92. — L. Dvonč, *Ešte o alternácii i/ø v spisovnej slovenčine*, SR XV, 1949/50, 5–7. — E. Pauliny, *Genitív plur. žen. typu bodka — bodiek*, SAT II, 1948, 44–46. — Š. Peciar, *Hláskovú podoba podstatných mien na -žik, -žok, -šik, -šok, -ček, -čik, -čok v dnešnej spisovnej slovenčine*, JŠ I, 1956, 31–40. — J. Štolc, *K morfológii deminutív v slovenčine*, JŠ III, 1958, 19–81. — Š. Peciar, *K diskusii o slovenských deminutívach*, SR XXIV, 1959, 161–178.

VÝSKUM GRAMATICKEJ STAVBY PO ROKU 1945

Jozef Ružička

Morfológia a lexikológia

Výskum gramatickej stavby súčasnej spisovnej slovenčiny v období od oslobodenia roku 1945 dodnes neprestajne mohutnie a rozrastá sa do šírky aj do hĺbky. Svedčí o tom nielen rast štúdií o gramatickej stavbe spisovného jazyka a súhrnných viac-menej vedeckých opisov jeho gramatickej stavby, ale najmä sústreďovanie pozornosti bádateľov aj na základné teoretické otázky gramatiky.

V uvedenom období sa aj v slovenistike ustálil náhľad, že sa gramatická stavba jazyka skladá z náuky o tvaroch pomenovaní a z náuky o konštrukciách. To znamená, že sa gramatická stavba jazyka rozčleňuje na dva relatívne samostatné systémy — na morfológiu a syntax.[1] Pravda, týmto dvom čiastkovým systémom gramatickej stavby jazyka musia zodpovedať aj dva relatívne samostatné oddiely gramatiky — náuka o tvaroch (morfológia čiže tvaroslovie) a náuka o konštrukciách (syntax čiže skladba).

Chápaním gramatickej stavby jazyka ako spojenia morfologického a syntaktického systému prekonáva sa tradičné delenie gramatickej stavby jazyka ako aj náuky o tejto stavbe na tri oddelenia podľa elementov jazyka (hláska, slovo, veta). Takto trichotomicky sa chápe gramatická stavba ešte aj v kolektívnej *Slovenskej gramatike,* ktorá sa okrem voľne pripojených kapitol (o slohu a o dejinách jazyka) delí na hláskoslovie, náuku o slove a skladbu.[2] Toto dielo má tak viac charakter všeobecnej príručky o spisovnom jazyku, a nie gramatiky vo vlastnom zmysle slova. Už v takomto členení sa síce odstraňuje z gramatiky kmeňoslovie ako osobitný oddiel (hoci v starších slovenských gramatikách kládol sa naň osobitný dôraz),[3] no predsa tvorenie slov ostáva aj naďalej v rámci tvaroslovia, a to rozložene vo výkladoch o jednotlivých slovných druhoch. Toto riešenie sa však nestretlo so súhlasom, pretože tvorenie slov ako celok má sa zaradiť do lexikológie, ako to aj u nás dokazovali niektorí jazykovedci.[4]

---

[1] Porov. Stalinovu definíciu gramatickej stavby: „Gramatika (morfológia a syntax) je súhrn pravidiel o ohýbaní slov a o spojovaní slov do viet." JS IV, 1950, 14—15.

[2] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* Martin 1953; 2. a 3. vydanie tamže 1955.

[3] Pozri najmä B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka,* Bratislava 1950. — V práci J. Orlovského — L. Aranya, *Gramatika jazyka slovenského,* Bratislava 1946, je síce popri hláskosloví a tvarosloví aj „náuka o slove", str. 95—111, ale prakticky sa rovná kmeňosloviu, keďže sa tu (pravda, iba v náznakoch) preberá tvorenie slov, stupňovanie adjektív a pretváranie vidu slovies.

[4] Pozri tieto diela: A. V. Isačenko, *O vzájomných vzťahoch medzi morfológiou*

Pravda, výklad o morfematickom členení slov spolu s morfematickým členením tvarov patrí do gramatiky čiže presnejšie do náuky o tvaroch (morfológie). K takémuto výsledku sa dospelo v diskusii o hraniciach medzi gramatikou a lexikou.[5] To je styčná a spoločná oblasť medzi morfológiou a lexikou. Náplň tejto oblasti bola už načrtnutá ako rozbor morfematického zloženia slov a tvarov.[6] Túto prácu bude treba ešte spresniť na základe rozboru kompletného materiálu. Ukazuje sa, že tu pôjde o zistenie inventára morfém, ich systému ako aj možností radenia morfém v hotových jednotkách vyššieho radu. Je samozrejmé, že sem zapadá aj morfonológia. V konkrétnom vyskume sa ukazuje už aj dnes, že hranica medzi lexikológiou a gramatikou nie je nepriestupná, lebo niektoré prvky z jednej oblasti presahujú do druhej.[7]

Slovné druhy

Okrem zaradenia uvedenej problematiky o morfematickom rozbore diskutovalo sa v slovenskej jazykovednej literatúre hodne aj o zaradení náuky o slovných druhoch. Ukazuje sa, že slovné druhy tvoria základ systému slovnej zásoby[8] a že súčasne sú aj základom morfologického systému takých jazykov, ako je slovenčina. Preto sa dnes uplatňuje náhľad, že výklad o slovných druhoch patrí aj do morfológie, i keď samotné slovné druhy (časti reči) sú triedy slov, a nie triedy tvarov.

Tradičné chápanie slovných druhov demonštroval na slovenskom materiáli E. Jóna.[9] Podobný výklad nachádzame aj v novších našich gramatikách. Tento výklad vychádza zo zásady, že pri triedení slov na slovné

---

a deriváciou, JČ VII, 1953, 35—49 a J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, najmä kapitola na str. 28—34: *Miesto tvorenia slov*. Citujeme jeho záver: „Podľa našej mienky treba náuku o tvorení slov jednoznačne zaradiť do lexikológie ako jej veľmi typickú časť, a to aj vtedy, keby sme ju podľa M. Dokulila chápali ako lexikálnu morfológiu" (str. 33).

[5] Porov. k tomu referát J. Ružičku *Sporné otázky slovenskej morfológie*, SR 21, 1956, 3—19, ako aj jeho *Zhrnutie diskusie o morfológii*, SR 21, 1956, 19—20 z konferencie o otázkach slovenskej gramatiky a slovníka, konanej v Bratislave 15. a 16. decembra 1955.

[6] J. Ružička, *Rozbor a triedenie gramatických tvarov*, JS IV, 1950, 100—112.

[7] Poukázal na to napr. aj J. Horecký v článku *Gramatické prvky pri tvorení slov*, SR 23, 1958, 267—272.

[8] Význam slovných druhov pre slovnú zásobu zdôraznil u nás napr. J. Horecký, *Členenie slovnej zásoby*, SR 21, 1956, 64—70, najmä 66; takisto E. Pauliny, *Systém v jazyku*, sborník O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 26: „A tak sa zdá, že klasifikácia slovnej zásoby podľa slovných druhov je jediná klasifikácia systémová."

[9] *Prehľad slovných druhov v slovenčine (Kapitola zo slovenskej gramatiky)*, SR 15, 1950—51, 100—107.

druhy rozhoduje ako kritérium slovný význam, úloha vo vete a forma. Tak sa prichádza k deviatim slovným druhom.

Sémantické a syntaktické vlastnosti slova zdôrazňuje ako hlavné kritériá pre triedenie slov na slovné druhy E. Pauliny, pretože „členenie slov do slovných druhov je výsledkom veľmi dlhej abstrakčnej práce ľudského umu nielen v oblasti jazykovej, ale aj v oblasti myslenia a poznávania hmotnej skutočnosti".[10] Pozitívne sémantické a gramatické kritériá žiadajú pre určenie každého slovného druhu aj iní bádatelia, pričom sa sémantické kritérium pokladá za základné, keďže gramatické vlastnosti slova sú vždy spojené s jeho lexikálnym významom.[11] Pravda, tzv. služobné čiže gramatické slová sa pritom posudzujú trochu ináč než plnovýznamové čiže autosémantické slová.

Syntaktické vlastnosti slov sa zdôrazňujú predovšetkým pri neohybných slovných druhoch. Je to správne, lebo v tomto prípade syntax zastupuje celú gramatiku. Pritom sa obyčajne vychádza z tézy, že slovný druh je charakterizovaný svojou primárnou syntaktickou funkciou (téza poľského jazykovedca J. Kuryłowicza). V tomto zmysle podrobil ostrej kritike tradičný slovný druh adverbií (prísloviek) Ľ. Ďurovič, ktorý sa pokúsil jednak podať novú definíciu adverbií, jednak oddeliť od adverbií predikatíva, modálne slová a častice (ako osobitné slovné druhy) a niektoré číslovky, spojky a predložky.[12] Táto kritika tradičnej teórie slovných druhov vyvolala živú diskusiu, najmä polemiku o štyroch novonavrhovaných slovných druhoch, ktoré sa uvádzajú obyčajne ako sporné slovné druhy. Tak A. V. Isačenko podal podrobný výklad o novom slovnom druhu predikatíve na základe porovnávania gramatickej stavby ruštiny a slovenčiny.[13] Jeho argumenty usiloval sa vyvrátiť a tým odmietnuť predikatíva ako osobitný slovný druh v systéme slovenčiny J. Ružička, ktorý ukázal, že do predikatív zahrnované slová patria do rozličných slovných druhov práve na základe svojich gramatických vlastností.[14]

Z nových slovných druhov začína sa prijímať slovný druh častíc. Čas-

---

[10] E. Pauliny, *Systém v jazyku*, sborník O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 18–28.

[11] J. Ružička, *Dva sporné slovné druhy*, sborník K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, 55–65. Napr.: „Opakujem: je nesprávne, ak sa hocaký slovný druh vyčleňuje iba na základe syntaktických vlastností, bez ohľadu na lexikálny význam a iné vlastnosti jednotlivých slov" (str. 56).

[12] Ľ. Ďurovič, *K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine*, JS IV, 1950, 113–140.

[13] A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim, Morfologija I*, Bratislava 1954, 358–382.

[14] J. Ružička, *Dva sporné slovné druhy*, sborník K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, 55–65, najmä 60 n. — Tu sa tiež ukazuje, že v slovenčine netreba pokladať spony za osobitný slovný druh; sponu *byť* ako aj ostatné sponové slovesá treba zaraďovať do slovies, spolu s modálnymi a fázovými slovesami ako pomocné slovesá v protiklade k plnovýznamovým slovesám.

tice sa vydeľujú predovšetkým proti tradičným spojkám a príslovkám a definujú sa ako neohybné slová, ktoré dodávajú vete alebo slovám vo vete rozličné významové odtienky; sémanticky sa delia na niekoľko skupín.[15] Podstatným príspevkom k poznaniu a klasifikácii častíc je štúdia J. Mistríka, ktorý na bohatom materiáli ukázal, že častice stoja medzi ohybnými slovnými druhmi, príslovkami, spojkami a citoslovcami.[16] Mistrík definuje častice ako „neohybné slová, ktoré vyjadrujú vzťah hovoriaceho k výberu jednotlivých výrazov alebo k celej vete", a člení ich na uvádzacie, obsahové, spôsobové a vetné.

Kritika tradičného chápania slovných druhov viedla k revízii slovnodruhovej hodnoty celého radu slov. Ukázalo sa, že mnoho slov má hodnotu dvoch alebo niekoľkých slovných druhov.[17] Ďalej sa ukázalo, že v tradičnej teórii boli niektoré slová zaradené do niektorého slovného druhu nesprávne.[18]

Praktické výsledky kritiky tradičných adverbií ako aj diskusie o ostatných neohybných slovných druhoch usiloval sa zhrnúť Š. Peciar v tom zmysle, že neohybné slová treba deliť do štyroch kategórií, v ktorých sa rozlišuje pätoro slovných druhov: 1. plnovýznamové neohybné slová — *príslovky*, 2. gramatické neohybné slová — *predložky* a *spojky*, 3. modálne slová — *častice*, 4. *citoslovcia*.[19]

V rámci ostatných slovných druhov sa nadhodili rozličné otázky, napr. či by sa na základe slovného významu nemali zaradiť do substantív všetky spodstatnené adjektíva (napr. *úradský, vedúci, hradská, chyžná, jarmočné, nájomné*) a podobne či by sa z adverbií nemali preradiť k zámenám tzv. zámenné príslovky (napr. *kam, tam, kde, tu, kedy, vtedy, prečo,*

---

[15] Pozri E. Jóna, *Častice ako osobitný slovný druh*, SR 16, 1951–52, 233–236; P. Ondrus, *K otázke častíc v slovenskom jazyku*, SR 21, 1956, 58–59; J. Štolc, *Častice ako slovný druh v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953*, SR 21, 1956, 60–63; Š. Peciar, *K diskusii o časticiach*, SR 22, 1957, 47–54.

[16] J. Mistrík, *K otázke častíc v slovenčine*, JŠ IV, 1959, 201–228.

[17] Pozri články: J. Oravec, *Používanie slova „čo" v spisovnej slovenčine*, JČ VIII, 1954, 216–233 (slovko *čo* sa používa ako zámeno, príslovka, spojka a častica); K. Habovštiaková, *Príslovka a častica priam v spisovnej slovenčine*, SR 22, 1957, 168–174; Ľ. Ďurovič, *Dobre*, SR 15, 1950–51, 293–297 (príslovka, vetná príslovka čiže modálny predikatív, príslovka miery, citoslovce, modálne slovo); Ľ. Ďurovič, *Homonymá v slovníku*, Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 63–75; Š. Peciar, *O homonymite neohybných slov*, SR 20, 1955, 337–343.

[18] Ľ. Ďurovič, *Miesto slova rád v gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny*, JŠ I, 1956, 49–63 (slovo *rád* sa preraďuje z prídavných mien do prísloviek); P. Ondrus, *Miesto slov málo, mnoho v gramatickej stavbe slovenského jazyka*, JŠ IV, 1959, 229–231 (slová *málo, mnoho, menej, viac, najmenej, najviac* zaraďujú sa ako osobitný typ prísloviek).

[19] Š. Peciar, *Niektoré problémy klasifikácie neohybných slov*, Trávníčkov sborník, Praha 1958, 141–146.

preto), takisto ako sa niekedy z prísloviek preraďujú k číslovkám daktoré číselné výrazy adverbiálnej povahy (napr. *pätoro, dvojmo, dvakrát*).[20]

Uvažovanie o otázkach slovných druhov v slovenčine dospelo nateraz k vyčleneniu desiatich slovných druhov (podstatné mená — substantíva, prídavné mená — adjektíva, zámená — pronomina, číslovky — numeráliá, slovesá — verba, príslovky — adverbiá, častice — partikuly, predložky — prepozície, spojky — konjunkcie, citoslovcia — interjekcie), ako aj k presnejšiemu ich výkladu (najmä adverbií a partikúl). V ďalších rokoch bude potrebné, najmä pre ciele gramatických príručiek, dopodrobna prepracovať celú problematiku slovných druhov, a to z toho hľadiska, že slovné druhy sú triedy slov zistiteľné spojeným výskumom lexikálnym a gramatickým. Doteraz vykonaná práca poslúži pritom ako spoľahlivé teoretické aj materiálové východisko.

Paradigmatika

Veľa drobnej práce sa vykonalo v základnej oblasti tvaroslovia — v paradigmatike, ktorá sa chápe ako systematický výklad gramatických tvarov všetkých slov. Základom paradigmatiky sú slovné druhy a gramatické kategórie, takže paradigmatika sa chápe ako náuka o formálnych prostriedkoch gramatických kategórií a gramatických významov.

Celý rad nových poznatkov z tvaroslovia je uložený aj v gramatickej časti *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1953, ako sa na to poukázalo vo viacerých článkoch.[21] Okrem nových poznatkov nachádza sa v nových Pravidlách aj celý rad spresnených poučiek z tvaroslovia spisovného jazyka, napr. o skloňovaní zvieracích podstatných mien v pluráli, o skloňovaní niektorých typov cudzích slov a o tvorení trpného príčastia a činného príčastia minulého a i.

Veľkým kladom nových *Pravidiel slovenského pravopisu* je zachytenie a vysvetlenie morfologických dvojtvarov, ktoré sú ináč svedectvom vývinu spisovnej slovenčiny, i keď sa často odsudzujú ako prejav škodlivej neustálenosti spisovnej normy. No tieto dvojtvary nemožno z jazyka násilne a priamočiaro odstraňovať vyhodením niektorého z variantov, lebo to by viedlo k ochudobneniu rozvíjajúceho sa spisovného jazyka o štylisticky únosné formálne prostriedky.[22] Hoci sa na štylistické využívanie niekto-

[20] J. Ružička, *Sporné otázky slovenskej morfológie*, SR 21, 1956, 3–19, najmä 16 a 19. — A. I. (= A. Isačenko), *Neologizmus pán národný a gramatické kategórie*, SAT I, 1947, 124–125.

[21] Pozri napr. J. Horecký, *Prehľad tvaroslovných zmien v návrhu na nové Pravidlá*, SR 18, 1952–53, 110–115.

[22] Porov. napr. M. Šalingová, *O dvojtvaroch v spisovnej slovenčine*, SR 18, 1952–53, 27–34.

rých morfologických dvojtvarov najmä v rámci podstatného mena výstižne poukázalo,[23] všetky dvojtvary nemožno prijímať ako rovnoprávne súčasti spisovnej normy; preto v otázke dvojtvarov sa niektoré ustanovenia *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1953 zavše nepokladajú za záväzné.[24]

V tvarosloví podstatného mena sa Pravidlami z roku 1953 ustálili nové vzory skloňovania. Výberom nových vzorov sa aspoň čiastočne upravili nedôslednosti starých vzorových podstatných mien a odstránila sa nejednotnosť vo vzoroch, škodlivá najmä pre školskú prax.[25]

Z veľkého množstva spracúvaných čiastkových otázok z oblasti substantíva možno spomenúť len niektoré závažnejšie. Tak napr. otázka pádovej prípony gen. sg. neživotných substantív podľa vzoru *dub* doteraz odoláva všetkým pokusom o riešenie, kedy je prípona *-a* (napr. *roka, papiera, stola*) a kedy prípona *-u* (napr. *roku, papieru, domu*). Zaujímavým, ale nie celkom úspešným riešením tejto otázky je výklad, že výber pádovej prípony je daný významovým grupovaním substantív na osi konkrétnosť-abstraktnosť.[26] Vcelku sa už odmietajú staršie pokusy, ktoré riešili otázku pádovej prípony podľa zakončenia kmeňa.[27] V inom pozoruhodnom pokuse o riešenie našej otázky sa kombinovali významové a fonologické kritériá.[28] Napriek rozličným výkladom aj v staršom období otázka prípony gen. sg. neživotných tvrdo zakončených maskulín nie je uspokojivo riešená: normu spisovného jazyka sa doteraz nepodarilo odhaliť, keďže spisovný jazyk je v tomto bode svojho systému v pohybe.

Kombinovanie kritéria významového, fonologického a derivačného sa ukázalo užitočným aj pri riešení otázky, ako sú vo vzore *chlap* rozložené prípony *-i, -ia, -ovia* v nom. pl.[29] Ale ani tento problém sa doteraz uspokojivo nevyriešil.

---

[23] Pozri napr. L. Dvonč, *Z problematiky podstatných mien*, SR 21, 1956, 21–30, najmä str. 25 n.: *K otázke množného čísla podstatných mien vzoru dievča*. Tu sa ukazuje na rozličné využívanie tvarov pl. na *-atá* a *-ence/-ce: dievčatá/dievčence, teľatá/teľce* a pod. — Ďalej L. Dvonč, *Zo štúdia slovenského tvaroslovia*, Bulletin VŠRJL II, Praha 1958, 65–94. Tu sa poukazuje na využívanie dvojtvarov *časov/čias, koňov/koní, grošov/groši, hosťov/hosti*.

[24] Napr. dvojtvary typu *sídel/sídiel* odmieta kolektívna gramatika — E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, Martin 1953, § 154; 2. vyd. 1955, § 231 — a prijíma len tvary s rytmickým krátením. Podobne sa postupuje aj v niektorých učebniciach.

[25] Z diskusie o vzoroch skloňovania substantív pozri napr. L. Dvonč, *O skloňovacích vzoroch podstatných mien*, SR 15, 1950–51, 24–28.

[26] E. Pauliny, *Genitív sg. vzoru dub*, SAT III, 1949, 41–43.

[27] Najúplnejší súpis a triedenie materiálu podľa tohto kritéria podali J. Orlovský a L. Arany v *Gramatike jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 125–130.

[28] B. Meriggi, *La lingua slovacca*, Firenze 1956, 27–29.

[29] Porov. napr. L. Dvonč, *Nominatív pl. vzoru chlap*, SR 15, 1950–51, 77–78 a E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 2. vyd., Martin 1955, § 210.

Takisto je to aj s otázkou, ako sa tvorí gen. pl. feminín vzoru *žena*. Pretože sa spolu preberajú domáce aj prevzaté a cudzie slová, kritérium pre použitie jednotlivých tvarotvorných postupov môže byť výlučne fonologické. Ukázalo sa to podrobným rozborom materiálu.[30]

V tvarosloví podstatného mena zaujímajú dôležité miesto prevzaté slová, pretože vykazujú rozličné stupne cudzosti.[31] Prevzaté slová sa udomácňujú „od konca", t. j. najprv vo flexii (v ohýbaní). Je to stále živý proces. Preto bolo možno obmedziť počet tzv. nesklonných cudzích podstatných mien, a to na základe presného pozorovania vývinu spisovného jazyka v najnovšom období.[32] Zdomácnenie prevzatého slova závisí v spisovnej slovenčine od rozličných faktorov, ako zakončenie slova, hodnotenie koncovej hlásky z hľadiska flektívnej sústavy, významové zaradenie prevzatého slova do sémantickej skupiny alebo triedy, frekvencia prevzatého slova v jednotlivých štýloch a i.[33] V slovenčine možno pozorovať tendenciu zaraďovať prevzaté slová čím skôr do morfologickej sústavy domácich slov. Je to vedomá tendencia.[34] Pravda, toto zaraďovanie do flektívnej sústavy nie je vždy dokonalé, takže prevzaté slová si vyžadujú osobitné spracovanie, dokonca aj osobitné vzory skloňovania (napr. navrhoval sa vzor *kuli*).[35]

Je všeobecne známym javom, že udomácňovanie prevzatých substantív je sprevádzané kolísaním normy. Podobne aj nárazové tvorenie nových miestnych mien má za následok neistotu v praxi aspoň v istých neustálených typoch. Tu možno uviesť ako príklad kolísanie medzi substantívnym a adjektívnym skloňovaním miestnych mien typu *Štúrovo* a typu *Jastrabie:* na základe lexikálneho významu sa po istom čase ustálilo substantívne skloňovanie.[36] Rozkolísanosť je aj tu dôkazom dynamického rázu jazykového systému.

[30] Š. Peciar, *Poznámky k tvoreniu gen. pl. cudzích podstatných mien*, SR 11, 1946, 12–26; J. Orlovský, *Množný genitív vzoru ryba*, SR 11, 1946, 152–168 a 239–242; E. Pauliny, *Genitív plur. žen. typu bodka – bodiek*, SAT II, 1948, 44–46. – O konečnú formuláciu tohto riešenia sa pokúsil L. Dvonč v článku *Forma gen. pl. feminín a neutier v spisovnej slovenčine*, SAT IV, 1950, 96–124.

[31] K celkovej otázke osobitných vlastností cudzích slov pozri J. Ružička, *Prevzaté slová v slovenčine*, SR 15, 1950–51, 69–77. – Pozri aj V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine*, SAT I, 1947, 70–80.

[32] L. Dvonč, *O niektorých nesklonných podstatných menách*, SR 15, 1949–50, 138–141; A. Jánošík, *Románske predikáty „san" a „don" v slovenčine*, SR 22, 1957, 248–251.

[33] L. Dvonč, *Skloňovanie niektorých cudzích slov*, SR 14, 1948–49, 89–112.

[34] J. Štolc, *Ako skloňujeme cudzie pomenovania*, SAT IV, 1950, 93–95; Š. Peciar, *České vlastné mená v slovenskom kontexte*, SR 23, 1958, 249–266.

[35] Prehľad pozri v *Slovenskej gramatike*, 2. vyd. 1955, §§ 235–237. O vzoroch pre cudzie substantíva pozri najmä L. Dvonč, *Substantíva typu kuli a Sardou*, SAT III, 1949, 129–137.

[36] E. Jóna, *Skloňovanie nových miestnych názvov*, SR 14, 1948–49, 73–78; M. Marsinová, *Skloňovanie miestnych mien typu Jastrabie*, SR 15, 1949–50, 299–308.

Okrem flexie podstatného mena venovala sa vo výskume väčšia pozornosť flexii čísloviek. Pozoruhodná je myšlienka — doteraz nie celkom rozpracovaná — že číslovky majú osobitné tzv. kvantitatívne kongruentné skloňovanie.[37] Tým by sa číslovky konštituovali aj z morfologického hľadiska ako osobitný slovný druh a do nového svetla by sa dostala aj sporná prípona inštrumentálu *-ma/-mi (dvoma, štyrmi, troma/tromi)*.

Flexia úzko súvisí s významovým členením slovného druhu. Preto možno v tejto súvislosti spomenúť aj závažnejšie pripomienky k tradičnému deleniu čísloviek.[38] Pochybuje sa totiž o správnosti vyčlenenia rozčleňovacích a podielových čísloviek ako osobitných typov a navrhuje sa hodnotiť ich ako skupiny základných čísloviek.

Popri problémoch substantíva venovala sa sústredená pozornosť otázkam slovesa. Z tvaroslovia slovesa bolo v našom období preskúmané tvorenie určitých aj neurčitých tvarov. Uvedieme niektoré výsledky.

Z indikatívnych tvarov sa prediskutovala existencia, tvorenie a funkčná potreba predminulého času typu *bol som povedal*.[39] Okrem toho sa poukázalo na osobitný predponový tvar, ktorý sa používa na vyjadrenie budúceho času jednorazových nedokonavých slovies pohybu, čiže na tvary typu *pobežím*.[40]

Z kondicionálnych tvarov sa prediskutovala existencia, frekvencia aj funkčná potreba minulého kondicionálu čiže tvarov typu *bol by som povedal*.[41]

Tvorenie imperatívu sa podarilo zachytiť v presne formulovaných pravidlách, viazaných na fonologický sklad slovesného kmeňa.[42]

V protiklade k určitým tvarom osobných slovies navrhlo sa uvádzať tzv. bezpodmetový zvratný tvar, ktorý sa tvorí od nezvratných osobných slovies bez vysloveného priameho predmetu. Sú to tvary typu *ide sa*.[43] Treba uvážiť, či sa tieto tvary majú zaviesť do systému určitých tvarov.

Podrobným prieskumom materiálu sa spresnili pravidlá o tvorení všetkých neurčitých slovesných tvarov. Odlíšili sa produktívne postupy od

---

[37] J. Štolc, *Náčrt kongruentného skloňovania v slovenčine*, SR 21, 1956, 34—44.

[38] J. Ružička, *Sporné otázky slovenskej morfológie*, SR 21, 1956, 3—19, najmä 17; Š. Peciar, *Poznámky o niektorých druhoch čísloviek*, SR 21, 1956, 48—51.

[39] J. Orlovský, *Predminulý čas v slovenčine*, SR 13, 1947—48, 223—227; J. Horecký, *K otázke gramatických časov v spisovnej slovenčine*, SR 13, 1947—48, 261—268; J. Orlovský, *Znovu o predminulom čase v slovenčine*, SR 13, 1947—48, 268—272; G. Horák, *K problému predminulého času v slovenčine*, SR 22, 1957, 342—352.

[40] J. Ružička, *Ako sa vyjadrujú budúce deje*, SR 24, 1959, 278—284.

[41] G. Horák, *K niektorým tvarom kategórie času a spôsobu v spisovnej slovenčine*, JŠ IV, 1959, 175—184.

[42] E. Pauliny, *Tvorenie imperatívu*, SAT I, 1947, 103—105; *Slovenská gramatika*, 2. vyd. 1955, § 343.

[43] J. Ružička, *Bezpodmetový zvratný tvar*, SR 25, 1960, 3—25.

neproduktívnych, od zastaraných a archaických tvarov.[44] Pritom sa skúmala aj funkcia uvedených slovesných tvarov a na tom základe sa odôvodňovala ich potrebnosť v tvarovom inventári spisovného jazyka. Poukázalo sa napr. na nesprávne ochudobňovanie morfologických prostriedkov slovenčiny vylučovaním činného príčastia minulého typu *zavolavší, -ia, -ie* z inventára tvarov spisovného jazyka.

Systematický výklad časovania sa neobíde bez rozdelenia slovies na vzory (typy) a triedy. Tradičné delenie slovies na šesť tried podľa neurčitkovej kmeňotvornej prípony bolo viac ráz kritizované ako historické a prekonané vývinom jazyka. Podobná je situácia aj v iných slovanských jazykoch. Preto nové návrhy na triedenie slovies sa opierajú aj u nás o vlastnosti prézentných tvarov. Rozdelenie na dve triedy podľa osobnej prípony 3. os. pl. — 1. trieda s príponou *-ú/-u*, napr. *nesú*; 2. trieda s príponou *-ia/-a*, napr. *nosia* — sa však neujalo.[45]

Na morfematickom rozbore slovesných tvarov sa zakladá triedenie, v ktorom sa kombinuje triedenie na dve triedy (osobná prípona *-ú* alebo *-ia*) s podobou spojovacej morfémy (vokalická alebo konsonantická alebo vokalickokonsonantická).[46] Ale ani toto triedenie slovies sa neujalo, najmä pre labilnosť pojmu spojovacia morféma. Preto sa v ďalšom pokuse o triedenie tento pojem obmedzil na minimum (napr. v tvaroch typu *vola-j-ú*). Také triedenie sa uplatnilo v kolektívnej *Slovenskej gramatike.*

Diskusia o triedení slovies nadobudla vzrušený tón. Tomu možno pripísať, že výsledky tejto doteraz neskončenej diskusie sú skromné, neúmerné množstvu vynaloženého miesta a premrhaných síl.[47] Protichodné názory sa zbytočne útočne vyostrili a v polemike sa precenili jednotlivé detailné problémy a problémiky ako aj praktický dosah otázky. Aj preto ľahko pochopiť, že v normatívnych príručkách ako aj v učebniciach badať postupný návrat k tradičnému triedeniu podľa infinitívneho slovesného kmeňa. Škoda, že dobre načatá otázka zostala v podstate nedoriešená.[48]

---

[44] A. V. Isačenko, *O prechodníkoch v slovenčine,* SR 17, 1951—52, 4—14; J. Ružička, *O používaní prechodníkov,* SR 21, 1956, 282—293. — E. Pauliny, *Driemajúci či driemúci?* SR 16, 1950—51, 57—58. — J. Ružička, *Činné príčastie minulé,* SR 22, 1957, 205—225. — J. Ružička, *O tvorení trpného príčastia,* SR 18, 1952—53, 175—178. — Š. Ondruš, *K forme neurčitku od slovesa „strežiem",* SR 23, 1958, 230—232. — Súhrnne pozri aj v §§ 136, 138 a 139 *Pravidiel slovenského pravopisu* (vydanie z roku 1957).

[45] J. Orlovský — L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského,* Bratislava 1946, 196 n. — Pôvodcom tohto triedenia bol Ján Mihál.

[46] Také triedenie navrhol E. Pauliny v práci *Slovenské časovanie,* Bratislava 1949. — Bližšie ho rozviedol J. Ružička v prednáške *Triedenie slovesných tvarov v spisovnej slovenčine,* SAT IV, 1950, 43—51.

[47] Š. Peciar, *K diskusii o triedení slovenských slovies,* JS 5, 1951, 30—57; J. Ružička, *Ešte raz o triedení slovenských slovies,* JČ 7, 1953, 135—168; Š. Peciar, *O morfologickom členení slovesných tvarov,* JČ 8, 1954, 248—266.

[48] Ako zaujímavosť možno uviesť, že B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka,* Brati-

Práce z oblasti neohybných slovných druhov sa zaoberajú alebo derivačnými (slovotvornými), alebo syntaktickými otázkami. Preto ich treba uviesť na inom mieste. Do tvaroslovia patrí napr. výklad o podobe predložiek *v, s/z, k*.[49] Je správne, že sa v slabičnej podobe uvedených predložiek už nehľadajú striednice za jery, pretože ona závisí od hláskového zloženia nasledujúceho slova.

Ako vidieť aj z tohto neúplného prehľadu, v paradigmatike zostáva pre ďalší výskum dostatok nedoriešených a doteraz neriešených otázok. Výskum nie je teda ani v tejto formálnej oblasti skončený.[50] Nové problémy sa vynárajú najmä pri precíznom spracúvaní kompletného dokladového materiálu. Nové metódy výskumu takmer pravidelne posúvajú aj staré problémy do nového svetla. Preto je potrebné znovu preskúmať aj tie otázky, ktoré sa donedávna pokladali za definitívne vyriešené.

Gramatické kategórie

Ak sa gramatická kategória chápe ako v protiklade vystupujúci zovšeobecnený význam, vyjadrený ustálenými formálnymi (nie lexikálnymi) prostriedkami,[51] tá časť gramatiky, ktorá sa bude zaoberať gramatickými kategóriami a ich systémom, bude stáť na rozhraní morfológie a syntaxe. Zaraďovanie výkladu o gramatických kategóriách (významoch jednotlivých gramatických tvarov) do syntaxe je síce tradičné,[52] ale dá sa účinne kritizovať práve z hľadiska uvedenej definície gramatickej kategórie.[53] Preto sa už upúšťa od tradičného postupu, pričom sa výklad o gramatických kategóriách v užšom zmysle premiestňuje do morfológie a rozdeľuje sa do rámca jednotlivých slovných druhov.[54] Za morfologický význam tvaru sa pritom pokladá súhrn možností používania daného tvaru, takže

slava 1950, 338 n. delí slovesá na dve triedy: 1. bez neurčitkovej kmeňotvornej prípony – *niesť, žať, trieť, piť*, 2. s neurčitkovou kmeňotvornou príponou – *padnúť, rozumieť, prosiť, volať, hriať, kupovať*. – Tým negoval staršie návrhy na triedenie slovies podľa tvarov prítomného času.

[49] Š. Peciar, *O užívaní slabičnej a neslabičnej podoby predložiek v, s/z, k v spisovnej slovenčine*, SAT I, 1947, 43–49.

[50] Preto nemožno ani dnes, po viac ako desiatich rokoch súhlasiť s náhľadom: „Skrátka, možno tvrdiť, že v slovenskom spisovnom tvarosloví niet skoro problémov, ktoré by si žiadali nové, prenikavejšie osvetlenie, aby prax mohla z nich vyvodzovať potrebné dôsledky." (A. V. Isačenko, *Pred ďalšou etapou*, SAT II, 1948, 2–5, citát zo str. 3.)

[51] Porov. J. Ružička, *Ako sa vyjadrujú budúce deje*, SR 24, 1959, 278–284.

[52] Tak u nás postupoval napr. B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, aj J. Orlovský, *Slovenská syntax*, Bratislava 1959.

[53] J. Ružička, *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, JŠ IV, 1959, 7–34, najmä 7–12: *K obsahu a ohraničeniu skladby*.

[54] Takýto postup sa uplatnil už aj v kolektívnej *Slovenskej gramatike*, Martin 1953, 1955.

výklad morfologickej stránky kategórie sa nekryje s výkladom jej syntaktickej stránky v rámci jednotlivých vetných členov.

Pri substantíve sa kategória rodu ako celok doteraz nespracovala. Iba niektoré čiastkové otázky sa stali predmetom podrobnejšieho výskumu, ako napr. rod niektorých miestnych mien, rod augmentatív na *-isko*, rod činiteľských mien na *-teľ*, rod všeobecných mien — názvov vecí z vlastných mien.[55]

Na rozdiel v obsahu gramatickej kategórie čísla pri všeobecných a vlastných menách podnetne poukázal V. Blanár, i keď jeho východiskové chápanie kategórie čísla je diskutabilné a v dôsledku toho sú aj jeho závery diskutabilné: číslo pri apelatívach je gramatická kategória, ale pri vlastných menách zväčša lexikálna kategória.[56] Podrobný výskum materiálu túto tézu nepotvrdzuje.

Kategórii pádu venoval osobitnú pozornosť F. Miko v rukopisnej dizertácii o kategóriách podstatného mena (1959). Nateraz z nej uverejnil ukážky.[57] Ináč sa problematika jednotlivých pádov preberala aj v spojitosti so slovesnou väzbou.

Gramatickým kategóriám slovesa venovalo sa pomerne najviac pracovného úsilia. Odôvodňuje sa to aj paralelným výskumom syntaxe. Pozoruhodný a podnetný je v tejto oblasti nový pojem slovesnej intencie, čím sa rozumie vyjadrenie toho, že sloveso je pomenovaním nesamostatne existujúceho a že súčasne je tranzitným členom medzi dvoma predmetmi.[58] S úzkym chápaním agensa slovesného deja sa však vyslovil nesúhlas, a to z hľadiska existencie neosobných slovies.[59]

S pojmom intencie slovesného deja úzko súvisí aj väzba (rekcia) slovesa. Celkový pohľad na rekciu slovenských slovies — doteraz na obmedzenom materiáli — načrtol J. Oravec.[60] Rozdelil slovesá na vyzna-

---

[55] N. A. Kondrašov, *Kategorija ličnosti imion suščestviteľnych v slovackom jazyke*, Slavianskaja filologija, Moskva 1954, 38—67; E. Pauliny, *Rod pomnožných miestnych mien v spisovnej slovenčine*, sborník Studie a práce linguistické I, Praha 1954, 154—161; A. Jánošík, *Gramatický a prirodzený rod augmentatív na -isko*, SR 12, 1947, 17—25; R. Schnek, *K morfologickým kategóriám mužských podstatných mien*, SR 20, 1955, 351—357; A. Jánošík, *Životné skloňovanie činiteľských mien na -teľ v slovenčine*, SR 23, 1958, 41—47; J. Horecký, *Znova o skloňovaní činiteľských mien na -teľ*, SR 23, 1958, 48—49; L. Dvonč, *Skloňovanie mien osôb alebo zvierat použitých na označenie neživých vecí*, SR 23, 1958, 290—294.

[56] V. Blanár, *Kategória množného čísla*, JS IV, 1950, 89—99; L. Dvonč, *Kategória množného čísla pri vlastných menách v spisovnej slovenčine*, JČ X, 1959, 138—150.

[57] Pozri SR 25, 1960, 25—38; JŠ IV, 1959, 187—200; JŠ III, 1958, 205—238.

[58] E. Pauliny, *Problémy slovesnej rekcie*, sborník K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, 39—44.

[59] Ľ. Novák, *K intencii slovesa*, sborník K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, 73—74; J. Ružička, *Bezpodmetový zvratný tvar*, SR 25, 1960, 3—25.

[60] J. Oravec, *Väzba slovies u Ondrejova*, JŠ I, 1956, 115—152.

mové skupiny, s ktorými súvisí aj druh väzby. Na jednotlivé prípady rekcie sa poukázalo v celom rade drobnejších príspevkov. Aj v nich sa ukazuje, že väzba slovesa korešponduje s významom aj v tom zmysle, že zmenou významu sa mení aj väzba a že viacero väzieb znamená zvyčajne aj viacero významov.[61] V ďalšom výskume musí sa klásť väčší dôraz na kompletné preskúmanie rekcie. Očakáva sa to od pripravovanej dizertácie J. Oravca *Väzba slovies a predmet v slovenčine.*

Slovesná gramatická kategória rodu — aktívum/pasívum — nie je doteraz spracovaná na väčšom materiáli. Iba torzovite sa obhajuje pasívum ako súčasť systému spisovného jazyka.[62] Z druhej strany sa však odmieta predpoklad neosobného pasíva, lebo vo vetách typu *ide sa* a typu *je prestreté* niet gramatického podmetu, ktorý by sa mohol pokladať za zásah (patiensa) slovesného deja.[63] Preto sa uvedené tvary hodnotia ako aktívne. Aj vo vetách uvedeného typu sa potom hovorí o aktívnej konštrukcii.

Spornej slovesnej kategórii vidu venovala sa pozornosť iba z formálnej stránky[64] a tiež v súvislosti s neurčitými slovesnými tvarmi (prechodník, príčastia); ďalej v súvislosti s vyjadrovaním budúcich dejov ako aj v súvislosti s pomocnými slovesami poukázalo sa zbežne na významovú stránku vidu. Aj táto otázka čaká na monografické spracovanie. Iba na základe precízneho výskumu bude možno rozhodnúť, či vid je lexikálna a či gramatická kategória.

Gramatická kategória osoby, ktorá sa prvotne pomenúva zámenami a až druhotne sa vyjadruje určitými tvarmi slovesa, okrem základného významu — vyjadrovať z hľadiska podávateľa účasť substancií prehovoru na hovorení — využíva sa bohato na vyjadrenie rozličných spoločenských vzťahov medzi osobami, zúčastnenými na hovorení. Na to sa poukázalo podrobným rozborom materiálu.[65] Osobitným prípadom je tzv. plurál úcty čiže používanie tvarov 3. os. pl. pri hovorení o jednej (tretej) osobe.[66] Zistili sa rozličné presuny osôb na osi určitá / jedinečná osoba — neurčitá / všeobecná osoba.

Aj gramatická kategória primárneho času a kategória spôsobu sústredili na seba pozornosť bádateľov. Predpoklad spoločnej kategórie času a spôsobu neukázal sa správnym.[67] Tak by sa ochudobnil repertoár časových

---

[61] Napr. J. Ružička, *Väzba slovesa učiť (sa)*, SR 19, 1954, 53–54; J. Oravec, *Väzba slovies užiť-užívať a ich odvodenín*, SR 18, 1952–53, 405–411.

[62] E. Pauliny, *Pasívum v spisovnej slovenčine*, SAT III, 1949, 123–129.

[63] J. Ružička, *Bezpodmetový zvratný tvar*, SR 25, 1960, 3–25.

[64] E. Pauliny, *Odvodzovanie slovies podľa slovesného vidu*, SAT IV, 1950, 88–93; J. Oravec, *Tvorenie nedokonavého vidu v slovenčine*, JŠ III, 1958, 167–188.

[65] G. Horák, *Využitie slovesnej osoby v spisovnej slovenčine*, JŠ III, 1958, 239–276.

[66] J. Ružička, *Plurál úcty v Kukučínovom diele*, SR 22, 1957, 86–102.

[67] Kondicionál pokladal za čas E. Pauliny v štúdii *Slovesný čas v slovenčine*, Pocta F. Trávníčkovi a F. Wollmanovi, Brno 1948, 343–349.

aj spôsobových tvarov. Primárny čas a spôsob sú vzájomne blízke, ale samostatné gramatické kategórie.[68] Na základe rozboru bohatého dokladového materiálu zistili sa aj posuny vo funkcii jednotlivých spôsobov.[69]

Neurčitok ako pomenovací slovesný tvar, majúci všetky gramatické hodnoty slovesa ako slovného druhu, má aj v slovenčine bohatý repertoár gramatických funkcií, pričom jeho použitie je v každej syntaktickej polohe istým spôsobom viazané.[70]

Za gramatický význam (kategóriu v inom zmysle slova) predložiek pokladáme ich význam spojený s väzbou (rekciou), ako na to poukázal v obšírnom, ale nie celkom spoľahlivom rozbore slovenských predložiek J. Orlovský.[71] Jeho výklad bude treba opravovať, spresňovať a dopĺňať, ako to už doteraz ukázali viacerí autori drobnejších príspevkov.[72]

Podobne aj pri spojkách pokladáme význam za záležitosť gramatiky. Osobitná pozornosť sa venovala rozlíšeniu priraďovacích a podraďovacích spojok, pravda, v súvislosti s rozdielom medzi priraďovacím a podraďovacím súvetím. Ukázalo sa to potrebným najmä v diskusii o povahe spojky *lebo*.[73] Za podraďovaciu spojku treba pokladať takú spojku, ktorú možno zameniť inou podraďovacou spojkou bez zmeny zmyslu súvetia, pričom rozhoduje aj možnosť použiť v rámci nadradenej vety odkazovacie zámeno alebo odkazovaciu príslovku *(preto — lebo, nato — aby, to — že ...)*. Preto sa spojka *lebo* hodnotí ako príčinná podraďovacia spojka.

Osobitne sa doteraz spracovali základné podraďovacie spojky *že, keď, aby*, aj spojovacia príslovka *ako*.[74] Tieto rozbory sú príkladmi širokého rozpracovania jednotlivých spojovacích výrazov, ako aj problematiky súvetia.

Úspešne sa analyzovali aj niektoré priraďovacie spojky, napr. odporovacie spojky a odstupňovacie spojky *nieby, nieto*.[75] Podobne by bolo treba prešetriť všetky spojovacie výrazy, čo by bolo užitočné nielen pre morfológiu, ale aj pre podrobnú vedeckú syntax slovenčiny.

---

[68] G. Horák, *K využívaniu slovesného času a spôsobu v slovenčine*, Trávníčkov sborník 1958, 221—232.

[69] Napr. F. Miko, *Prítomný čas oznamovacieho spôsobu vo výzvovej funkcii*, SR 21, 1956, 351—355. — Ostatné zistenia sú v rukopisnej dizertácii G. Horáka *O gramatických kategóriách slovesa*.

[70] J. Ružička, *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, Bratislava 1956.

[71] J. Orlovský, *Používanie predložiek v spisovnej slovenčine*, JŠ I, 1956, 65—106.

[72] Pozri napr. J. Oravec, *Konkurovanie predložiek na, do a iných s predložkou k*, SR 24, 1959, 86—98; M. Urbančok, *Predložky pomedzi, ponad, popred, popod a poza v spisovnej slovenčine*, SR 24, 1959, 111—116.

[73] J. Ružička, *Spojka lebo*, SR 19, 1954, 135—142; J. Holý, *O spojkách pretože, lebo*, SR 24, 1959, 46—48; J. Ružička, *Spojky pretože, lebo*, SR 24, 1959, 231—235.

[74] Pozri SR 19, 1954, 280—287; SR 20, 1955, 290—301; SR 21, 1956, 339—351; JŠ III, 1958, 321—356.

[75] Š. Vragaš, *Spojovacie výrazy nieby, nieto*, SR 24, 1959, 360—363.

Interjekcie spravidla nevstupujú do syntagmatických vzťahov, a preto nepatria do gramatickej stavby vety, i keď výstižne pomáhajú vyjadriť zmysel výpovede.[76] Ale onomatopoje čiže tzv. reprezentatívne interjekcie často tvoria vetný základ alebo aj prísudok. Vyčerpávajúcu štúdiu o tom napísal J. Chripko.[77] Jeho výklad treba len očistiť od násilných etymologických pokusov a doplniť väčším materiálom zo súčasnej spisovnej reči.

Z uvedeného stručného prehľadu prác v oblasti gramatických kategórií spisovnej slovenčiny vyplýva, že v uplynulých pätnástich rokoch sa vykonala práca slušného rozsahu aj dobrej úrovne. Pravda, pre podrobné poznanie gramatickej stavby vyspelého spisovného jazyka táto práca ešte nepostačuje. Je potrebný ďalší podrobný výskum. Závažným otázkam z tejto oblasti treba venovať osobitné monografie. Ináč by sa vo výskume gramatických významov iba prešľapovalo na mieste.

Syntagma a veta

Výskum základných syntaktických otázok vykazuje v uplynulých pätnástich rokoch pomerne menšie úspechy než výskum morfológie. Súvisí to, pravda, aj so základným nedostatkom v rozpracovaní teoretických otázok všeobecnej syntaxe. I keď sa majú veci takto, možno konštatovať, že sa urobili seriózne pokusy jednak o riešenie teoretických otázok slovenskej syntaxe, jednak o súhrnný výklad skladby na základe primeraného množstva dokladového materiálu.

Ak sa syntaktická stavba jazyka chápe ako systém konštrukcií vyjadrujúcich vzťahy pomenovaní k odrazu reality a vzťahy týchto pomenovaní medzi sebou vo vete, výklad o tomto systéme sa rozčleňuje na náuku o syntagmách a na náuku o vete.[78]

Náuka o syntagmách čiže syntagmatika doteraz nie je prepracovaná na slovenskom materiáli. Po prvých stručných výkladoch základných pojmov[79] venovala sa pozornosť iba jednotlivým čiastkovým problémom. Preto celkový obraz nie je nateraz presvedčujúci.[80] Z čiastkových problé-

---

[76] Porov. J. Ružička, *K rozboru vety. O výrazoch, ktoré nie sú gramaticky spojené s vetou*, SR 18, 1952–53, 257–270.

[77] J. Chripko, *Interjekcie reprezentatívne a ich odvodeniny*, SR 11, 1946, 250–305.

[78] O podstate skladby sa uvažovalo u nás len príležitostne. Pozri napr.: J. Ružička, *Niekoľko slov o skladbe*, SR 24, 1959, 39–45 (úvaha na okraj Kopečného skladby češtiny); V. Blanár, *K otázkam slovenskej skladby*, JS VI, 1952, 43–58 (kritika skladby v Letzovej gramatike); M. Marsinová v posudku kolektívnej *Slovenskej gramatiky*, SR 21, 1956, 301–318.

[79] E. Pauliny, *Sklad (syntagma)*, SR 16, 1950–51, 146–149.

[80] Celkový stručný náčrt je v kolektívnej *Slovenskej gramatike*, 2. vyd., Martin 1955, §§ 437–440. — Ostatné gramatiky slovenčiny, ktoré vyšli po r. 1945, s pojmom syntagmy nenarábajú.

mov sa riešila otázka predikatívnej syntagmy a otázka recipročnej syntagmy.

Predikatívna syntagma čiže vetný sklad sa chápe ako spojenie podmetu s prísudkom dvojčlennej vety. Ale ak by sa predikácia chápala ako vzťah výpovede k vypovedanej skutočnosti, vzťah medzi podmetom a prísudkom vety bolo by treba pripojiť k determinácii.[81] Zdôrazňuje sa pritom, že iba tak možno vyčleniť vo všetkých typoch viet spoločnú zložku vetnej konštrukcie, zložku, ktorá slúži aktualizácii. Táto zložka vetnej konštrukcie môže sa nazvať gramatickým jadrom vety.

Recipročná syntagma čiže vzájomne určovací sklad súvisí s chápaním pomocných slovies. Každé spojenie pomocného slovesa s plnovýznamovým slovom, ktoré formálne závisí od pomocného slovesa, možno hodnotiť ako recipročnú syntagmu.[82] Z pomocných slovies venovalo sa najviac pozornosti sponovým slovesám. Ukázalo sa, že funkciu spony má nielen sloveso *byť*, ale aj celý rad slovies vyjadrujúcich existenciu v zhode s realitou *(byť, stať sa)*, existenciu v predpoklade podávateľa vety *(zdať sa)*, existenciu v pocite subjektu vety *(cítiť sa)*, existenciu v predstieraní subjektu vety *(tváriť sa)*.[83] Všetky slovesá uvedených typov dajú sa uviesť na spoločného významového menovateľa — *byť* — a dajú sa týmto základným sponovým slovesom nahradiť. Pravda, ak sa sponové slovesá vydeľujú ako osobitná skupina pomocných slovies (popri modálnych a fázových slovesách), odpadá ako neodôvodnené (aj z hľadiska významu) hodnotenie spony ako gramatickej morfémy.

Otázku recipročnej syntagmy treba naďalej skúmať, i keď sa jej doteraz venovalo dosť pozornosti aj z hľadiska inventára pomocných slovies.[84] Pravda, výskum samotnej formy tu nepostačuje, lebo sa tým iba zakrýva osobitosť spojení s pomocnými slovesami. Treba prihliadať tiež k významu pomenovaní, ako sa to ukázalo správnym aj pri výskume syntaktickej funkcie iných uzavretých skupín slovies.[85]

---

[81] O istom variante základného typu determinatívnej syntagmy hovorí J. Ružička v referáte *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, JŠ IV, 1959, 7—34, najmä 12—20.

[82] Pozri o tom citovaný úvodný referát na syntaktickej konferencii r. 1958, najmä jeho časť o syntagmatike, JŠ IV, 1959, 12—20.

[83] Základné príspevky do diskusie: J. Ružička, *Príspevok ku skladbe slovesa byť — som*, SR 18, 1952—53, 398—405; Š. Peciar, *Funkcia slovesa byť v spisovnej slovenčine*, SR 23, 1958, 20—34; M. Marsinová, *Sémantický rozbor sponových slovies*, SR 21, 1956, 51—54; J. Ružička, *K problému pomocných slovies*, SR 22, 1957, 269—281; B. Meriggi, *K otázke neosobných slovies a spony*, JŠ IV, 1959, 119—121; Ľ. Novák, *K otázke spony (kopuly)*, JŠ IV, 1959, 129—130.

[84] Pozri napr. súpisy pomocných slovies modálnych a fázových v dielach: Ľ. Ďurovič, *Modálnosť*, Bratislava 1956; J. Ružička, *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, Bratislava 1956.

[85] J. Ružička, *Sémantický rozbor a syntaktické využitie slovies pohybu*, Trávníčkov sborník 1958, 275—284; M. Marsinová, *Dve konštrukcie so slovesom mať*, JŠ I, 1956, 107—114.

Syntagma sa nemôže stotožňovať s vetou, lebo syntagma ako vzorec pre spájanie pomenovaní do väčších celkov tvorí iba časť, jednu zložku gramatickej stavby vety. Syntagma a veta sú jednotky rozličného radu. Na základe tejto skutočnosti nebude už možné hľadať v každej vete syntagmu ako jej konštitutívnu zložku.

Otázka vety sa nestala predmetom sústredeného výskumu. Vyznačením vlastností vety, ktorými sa veta odlišuje od prehovoru, vykonal sa len prvý krok k definovaniu vety ako syntaktickej jednotky.[86] Definícia vety ako rečovej elementárnej semiologickej reakcie na istý popud ešte nevystihuje podstatu vety ako syntaktickej konštrukcie slúžiacej na vyjadrenie aktualizácie. Veta ako gramatická konštrukcia vyznačuje sa troma vlastnosťami: gramatickým jadrom, syntagmatickým stvárnením a hranicami. To znamená, že pojem vety nie je totožný s reakciou na nejaký popud. Za elementárnu rečovú reakciu treba pokladať výpoveď.[87] O vzťahu výpovede k vete ako aj o gramatickej výstavbe vety podrobnejšie uvažoval J. Ružička v jednej časti — *Z problematiky vety a výpovede* — svojej rukopisnej dizertácie (1959).

S dvoma vlastnosťami vety — vyjadrovaním aktualizačného vzťahu a syntagmatických vzťahov — súvisí tzv. členitosť vety. Rozumie sa ňou skutočnosť, že sa v rámci gramatického jadra vety nachádza iba jedno pomenovanie a či naopak syntagma, v ktorej sa kríži determinačný vzťah s aktualizáciou. V prvom prípade ide o jednočlennú vetu, v druhom zas o dvojčlennú vetu. Osobitne treba skúmať slovesné jednočlenné vety v dotyku s osobitnými typmi slovesnej dvojčlennej vety.[88] Výskum viet podľa členitosti treba spojiť s vyjasňovaním rozdielu medzi osobnými a neosobnými slovesami.[88a]

Syntagmatická členitosť utvára z vety reťaz pomenovaní vzájomne na seba viazaných na základe vzťahov prostredníctvom formálnych ukazovateľov. Okrem základných, nepríznakových postupov pri spájaní slov do syntagmatických reťazí poznáme aj príznakové postupy, z ktorých jeden sa nazýva pričlenením.[89] Pričleňované jednotky sú v gramatických tvaroch, ktoré ukazujú, či ide o príznakový variant koordinácie alebo subordinácie.

---

[86] E. Pauliny, *La phrase et l'énonciation*, RLB I, 1948, 59—66.

[87] Pozri k tomu J. Ružička, *Apoziopéza čiže prerušená výpoveď*, SR 24, 1959, 129—153, najmä str. 129: „Vetu pokladáme za ohraničenú gramatickú schému, v ktorej sa uplatňujú aktualizačné a syntagmatické vzťahy. Výpoveď je najmenšia dorozumievacia jednotka, čiže jednotka uplatňujúca sa v konkrétnej reči, pri používaní jazykového systému na dorozumievanie o skutočnosti."

[88] J. Ružička, *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, JŠ IV, 1959, 7—34, najmä str. 29—34; J. Ružička, *Osobitné typy dvojčlennej vety*, SR 25, 1960, 65—89.

[88a] J. Ružička, *Osobné a neosobné slovesá*, JČ XI, 1960, 6—30.

[89] V. Blanár, *Príznakové a bezpríznakové pripájanie v stavbe vety*, Mladenovov sborník, Sofia 1957, 393—401.

Syntagmatická stavba vety sa uvoľňuje, ale nemusí sa narušiť vytýčením alebo vysunutím výrazu pred vetu alebo za ňu.[90] Týmto postupom sa zvyšuje vnútorné napätie medzi východiskom a jadrom výpovede, a to (ako sa doterajším výskumom materiálu ukázalo) zvyčajne aj zdôrazneniím východiska výpovede.

Plynulá stavba vety sa neorganicky narúša výrazmi, ktoré nie sú gramaticky spojené s ostatnými výrazmi vety.[91] Takto sa dopĺňa, často v podstatnej miere, zmysel výpovede oslovením, citoslovcom alebo vložkou.

Nepravidelnosťou iného druhu je porušenie plynulého priebehu vety vynechaním niektorej jej časti alebo prerušením toku reči. Elidovaním istej časti vety vzniká elipsa čiže kusá veta, ktorá však má komunikačnú hodnotu úplnej vety. Prerušením vety vzniká apoziopéza, ktorá sama osebe už nemá plnú komunikačnú hodnotu.[92] Všetky nepravidelnosti vo výstavbe vety sa využívajú štylisticky, ale majú veľký význam aj pre poznanie gramatickej stavby vety.

Triedenie viet podľa obsahu (oznamovacie, opytovacie a žiadacie) a podľa postoja podávateľa (zvolacie) je zaužívané v gramatickej literatúre oddávna. Tento tradičný výklad bol podrobený kritike.[93] Pritom sa ukázalo, že rečnícka otázka patrí k oznamovacím vetám ako ich citový variant, podobne ako k žiadacím vetám zaraďujeme vety s formou opytovacej vety, ale s významom žiadacej vety. Vlastné opytovacie vety sa členia na zisťovacie a doplňovacie.

Pre formu aj obsah vety ako celok má ďalekosiahly význam aktuálne čiže kontextové členenie vety. Po stručnom objasnení základných termínov[94] výskum sa zameral na niektoré otázky, napr. na otázku, ako sa východisko výpovede začleňuje do kontextu a aké možnosti sú v slovenčine na vyslovenie jadra výpovede.[95]

Hoci sa od začiatku výskumu aktuálneho vetného členenia uznáva, že tento princíp je v slovenčine základným slovosledným faktorom, podrobným výskumom sa dokázalo, že veľkú úlohu popri rytmickom činiteľovi má aj gramatický činiteľ.[96] Tým sa otázky slovosledu dostali na správnu cestu, ktorá dozaista povedie k definitívnemu riešeniu.

---

[90] J. Ružička, *Vytýčený vetný člen*, SR 19, 1954, 269–275; E. Pauliny, *Vysunutý vetný člen*, SR 20, 1955, 107–109.

[91] J. Ružička, *K rozboru vety*, SR 18, 1952–53, 257–270.

[92] J. Orlovský, *Elipsa (výpustka)*, SR 19, 1954, 257–280; J. Ružička, *Apoziopéza čiže prerušená výpoveď*, SR 24, 1959, 129–153; V. Blanár, *Vetné pričlenenie*, JŠ I, 1956, 179–212.

[93] M. Urbančok, *Príspevok k triedeniu opytovacích viet*, JŠ I, 1956, 213–226.

[94] E. Pauliny, *Slovosled a aktuálne členenie vety*, SR 16, 1950–51, 171–179.

[95] J. Mistrík, *K realizácii aktuálneho členenia*, SR 24, 1959, 193–212.

[96] E. Pauliny, *Gramatickí činitelia a vetný takt pri slovoslede*, SR 16, 1950–51, 197–207; J. Mistrík, *Enklitiky v slovenčine*, JŠ III, 1958, 277–293; J. Horecký,

Základné otázky syntaktickej teórie — otázka syntagmy, prehovoru, výpovede a vety — dostali sa u nás na pretras až v ostatných desiatich rokoch. Preto nie div, že sa pri ich výskume doteraz nedospelo k pevnejším výsledkom. V ďalšom rozvíjaní slovenskej skladby bude treba uvedeným základným otázkam venovať oveľa viac pozornosti než doteraz, lebo len tak sa môže slovenská syntax postaviť na pevnejšie teoretické základy.

Vetné členy a polovetné väzby

Teória vetných členov sa spracúvala v súvislosti s otázkami syntagmatiky. Preto sa doteraz neurobil pokus načrtnúť teóriu vetných členov vcelku. Ani v doterajších gramatikách sa nepodáva teoretický základ, ale iba formálne pospájaný súhrn jednotlivých poznatkov o jednotlivých tradične definovaných vetných členoch. Takýto postup sa obyčajne kritizuje a odmieta, ale niet zaň doteraz nijakej náhrady.

Vo výklade jednotlivých vetných členov sa napriek teoretickým nedostatkom urobili veľké kroky vpred najmä v zozbieraní a spracúvaní bohatého dokladového materiálu. Tak napr. v rámci podmetu sa podrobne spracovala otázka podmetu v infinitíve[97] a podmetu v genitíve,[98] hoci sa teoretická stránka podmetu ako základného vetného člena v podstate nevyriešila s úspechom. Osobitná pozornosť sa venovala aj tzv. sporným typom dvojčlennej vety, čiže otázke nevysloveného, všeobecného a formálneho podmetu.[99] V tomto výskume sa poukazuje aj na dôležitý rozdiel medzi jedinečným/určitým a všeobecným/neurčitým podmetom, resp. agensom deja osobných slovies. Niekedy sa agens deja (čiže tzv. logický subjekt) pokladá za gramatický podmet aj vtedy, keď sa vyjadruje v datíve alebo akuzatíve. V takýchto prípadoch je však správnejšie hovoriť o vzťahovom predmete.[100]

O prísudku dvojčlenných viet sa uvažovalo azda najviac zo všetkých vetných členov. Súvisí to aj s tým, že otázka prísudku sa tesne viaže

---

Gramatickí činitelia poriadku slov, JŠ IV, 1959, 55—62; J. Ružička, *Poznámky o polohe zhodného prívlastku,* SR 23, 1958, 35—40; L. Dvonč, *Zhodný postpozitívny prívlastok vo vlastných menách,* JŠ III, 1958, 295—320; L. Dvonč, *Zhodný postpozitívny prívlastok v nadávkach,* SR 24, 1959, 213—225; J. Oravec, *Postavenie zhodného prívlastku v slovenčine,* JŠ IV, 1959, 63—72.

[97] J. Ružička, *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku,* Bratislava 1956, 21—39.

[98] J. Ružička, *Podmet v genitíve,* SR 22, 1957, 5—19.

[99] J. Ružička, *Osobitné typy dvojčlennej vety,* SR 25, 1960, 65—89.

[100] Napr. Ľ. Ďurovič, *Modálnosť,* Bratislava 1956, 162, 164 a i. — Ide o prípady typu *odľahlo mi, bolí ma, treba mi* a pod. — J. Ružička, *Na okraj Ďurovičovej knihy o modálnosti,* Sborník FFUK 10, 1958, 93—99; J. Oravec, *Z problematiky vetných členov,* JŠ IV, 1959, 111—118.

s otázkou dvojčlennej vety ako aj s otázkou doplnku. Spočiatku sa za prísudok pokladal len určitý tvar slovesa. Všetko ostatné (napr. aj tzv. *l*-ové príčastie) sa pokladalo za doplnok.[101] Toto úzke formálne stanovisko sa odmietlo na základe syntagmatického rozboru vety a najmä vyjasnením otázky sponových slovies a zavedením nového pojmu zložený prísudok (resp. zložený vetný člen).[102] Za zložený slovesný prísudok sa pokladá spojenie pomocného slovesa s plnovýznamovým slovesom *(mám písať, začínam písať)* a za zložený menný prísudok sa zasa pokladá spojenie pomocného slovesa so substantívom, adjektívom, adverbiom a pod. *(som vojakom, si malý, je nanič, sme prví, sú svoji...).*

Ustálením rozdielu medzi vetami podľa členitosti bolo treba zaviesť nový termín pre základný vetný člen jednočlennej vety. Zaužíval sa termín vetný základ. Tento môže byť, pravda, jednoduchý aj zložený, slovesný aj menný.[103] Aj pri vetnom základe a jeho typoch hrá veľkú úlohu to, ako sa chápe pomocné sloveso a jeho syntagmatické spojenia.

Tradičné chápanie doplnku — rozlišovanie doplňujúceho a určujúceho doplnku, ako to má ešte B. Letz (str. 426—431) — bolo odmietnuté pri kritike tradičného chápania prísudku, takže dnes sa chápe doplnok ako druhý predikát vety asi v rozsahu tradičného určujúceho doplnku.[104] Otázka si žiada ďalšie presné skúmanie v spojitosti s ostatnými vetnými členmi.

Z ostatných vetných členov sa skúmal najmä predmet, a to v spojitosti so slovesnou rekciou.[105] Dôležité výsledky sa získali výskumom genitívneho predmetu, ktorý sa v slovenčine pevne drží pri čiastkovom a zápornom význame.[106] Podrobne sa preskúmal aj infinitívny predmet, pravda, spolu s ostatnými vetnými členmi vyjadrenými infinitívom.[107]

---

[101] J. Mihál, *Rozbor dvojčlenných viet*, Jednotná škola III, 1947—48, 220—223. — Trošku miernejšia je formulácia B. Letza v *Gramatike slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 412—414.

[102] A. V. Isačenko, *K teórii dvojčlennej vety v slovenčine*, SAT II, 1948, 65—75; V. Blanár, *K otázkam slovenskej skladby*, JS VI, 1952, 43—58; J. Ružička, *Dva sporné slovné druhy*, sborník K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, 55—65, najmä 56—60.

[103] J. Ružička, *Z náuky o vete*, SR 17, 1951—52, 138—145; kolektívna *Slovenská gramatika*, Martin 1953, § 308.

[104] Š. Hudák, *Doplnok a ako ho podávať žiakom*, SR 18, 1952—53, 87—91; J. Svetlík, *Doplnok v slovenčine*, JŠ IV, 1959, 89—101; J. Ružička, *O používaní prechodníkov*, SR 21, 1956, 282—293.

[105] Rukopisná dizertácia J. Oravca o väzbe slovies a o predmete v spisovnej slovenčine.

[106] J. Oravec, *Podstata záporového genitívu v súčasnej slovenčine*, SR 21, 1956, 81—91.

[107] J. Ružička, *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, Bratislava 1956; Ľ. Ďurovič, *K syntagmatickým vzťahom infinitívu*, sborník K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, 71—73.

Treba ešte spomenúť, že sa k teórii vetných členov prispelo aj rozborom viacnásobného vetného člena ako aj poukazom na podstatu tzv. formálnych vetných členov v súvetí, ktoré v spoluhre so spojkami sú indikátorom medzivetných vzťahov.[108]

Medzi vetou a vetným členom stoja nesamostatné syntaktické konštrukcie, ktoré sa obyčajne volajú polovetnými väzbami. V slovenskej syntaxi okrem prvého stručného pokusu o celkový výklad v kolektívnej *Slovenskej gramatike* rozoberali sa podrobne iba jednotlivé typy polovetnej väzby.[109] Bolo by užitočné venovať tejto otázke zvýšenú pozornosť, pretože polovetné väzby obyčajne sa zle chápu ako vetné členy. Okrem toho treba ešte poznamenať, že polovetné väzby sú dôležitým štylistickým prostriedkom, takže ďalší výskum sa povedie najmä z hľadiska využívania týchto konštrukcií.

V uvedenom stručnom prehľade poukázali sme len na tie práce, v ktorých sa zračí úroveň dnešného výskumu vetných členov a polovetných väzieb. Ako sa ukázalo, doteraz chýba tejto oblasti syntaktického výskumu jednotiace teoretické východisko — teória vetných členov. Okrem toho ani jednotlivé vetné členy nie sú rovnomerne rozpracované. Aj tým sa nepriaznivo ovplyvňuje jednotné chápanie gramatickej stavby vety. V ďalšom výskume bude preto nevyhnutne potrebné zamerať sa najprv na odstránenie uvedených teoretických nedostatkov doterajšej práce.

Jednoduchá veta a zložená veta

Za jednoduchú vetu sa zvyčajne pokladá jedna nezávislá, hlavná veta s jedným prísudkom alebo s jedným vetným základom. Tu by však bolo treba ešte pevnejšie než doteraz formulovať rozdiel medzi jednoduchou vetou s viacnásobným prísudkom (resp. jednoduchým vetným základom) a medzi dvoma vetami čiže súvetím.[110] Doteraz sa učí, že o jednoduchú dvojčlennú vetu s viacnásobným slovesným prísudkom ide najmä vtedy, keď sa v prísudku opakuje to isté sloveso, ďalej keď sa k jednému pomocnému slovesu pripína viac plnovýznamových slovies v neurčitku a napokon keď sú v prísudku síce rozličné, ale synonymné slovesá. Podobne je

---

[108] J. Ružička, *Viacnásobný vetný člen*, JŠ I, 1956, 153—178; J. Ružička, *Časové vety pri formálnych vetných členoch*, SR 18, 1952—53, 412—413.

[109] *Slovenská gramatika*, 2. vyd., Martin 1955, §§ 491—500; A. V. Isačenko, *O prechodníkoch v slovenčine*, SR 17, 1951—52, 4—14; J. Ružička, *O používaní prechodníkov*, SR 21, 1956, 282—293; M. Urbančok, *Niekoľko poznámok o prechodníkoch v spisovnej slovenčine*, JŠ IV, 1959, 103—109; J. Ružička, *Činné príčastie minulé*, SR 22, 1957, 205—225; G. Horák, *O tzv. absolútnom akuzatíve*, SR 22, 1957, 177—182.

[110] J. Ružička, *Viacnásobný vetný člen*, JŠ I, 1956, 153—178.

to aj v jednočlennej vete. Pravda, uvedené pravidlá nie sú presné, takže v jednotlivých prípadoch môže byť spor o tom, či ide o jednoduchú vetu s viacnásobným prísudkom a či o priraďovacie súvetie.

Zložená veta čiže súvetie je spojenie dvoch alebo viacerých viet do jednej významovej a formálnej jednotky. Doteraz v slovenskej syntaxi niet jednoty o triedení súvetí na základné typy. Aj tradičné základné delenie súvetia na priraďovacie a podraďovacie, ktoré sa nateraz uplatňuje vo všetkých gramatikách, bolo kritizované. Namiesto uvedenej dichotómie, ktorá sa, pravda, zakladá na istom chápaní vedľajšej vety, uvažovalo sa o triedení na troje: priraďovacie súvetie, podraďovacie súvetie a bezspojkové súvetie.[111] Toto triedenie sa však nezakladá na rovnocenných kritériách, a preto sa sotva prijme vo všeobecnosti. Bezspojková zložená veta je totiž v podstate iba variantom spojkového súvetia, takže bezspojkové súvetie máme aj v priraďovacom súvetí (t. j. rovnorodé bezspojkové súvetie) aj v podraďovacom súvetí (t. j. nerovnorodé bezspojkové súvetie).[112]

Starým syntaktickým problémom je vedľajšia veta. Analýza charakteristických vlastností vedľajších viet je potrebná aj pre rozbor podraďovacieho súvetia. V zmysle jednoty syntaktickej stavby jazyka sa konštatovalo, že vedľajšia veta má v rámci nadradenej vety hodnotu a úlohu vetného člena. Tak sa získava paralela v gramatickej stavbe jednoduchej vety a súvetia.[113] Toto v zásade syntagmatické hodnotenie súvetia a vedľajšej vety sa kritizovalo ako „logické" a bol pritom vyslovený náhľad, že treba hľadať iné, čisto jazykové kritériá. Tak sa napr. všetky vedľajšie vety, ktoré sú závislé od nejakého nadradeného výrazu (napr. podstatného mena, prídavného mena, slovesa), hodnotia ako obsahové vedľajšie vety.[114] Podklady pre novú klasifikáciu podraďovacieho súvetia sa hľadajú aj porovnávaním ruskej a slovenskej syntaxe.[115] Doteraz však ani tento postup nepriniesol pozoruhodnejšie výsledky.

Osobitná pozornosť sa venovala otázkam tzv. zloženého súvetia čiže súvetia, v ktorom je väčší počet súvetných členov. Po ustálení a charakteristike základných typov zloženého súvetia[116] pristúpilo sa k presnejšiemu rozboru väčšieho materiálu. Navrhlo sa triediť súvetie na rovnorodé (t. j. len priraďovací alebo len určovací vzťah) a rôznorodé (t. j. aj priraďovací

---

[111] V. Blanár, *Vetné pričlenenie*, JŠ I, 1956, 179–212, najmä 200.

[112] A. Bujalka, *K otázke bezspojkových súvetí*, JŠ III, 1958, 357–369.

[113] J. Ružička, *Podraďovacia spojka že*, JŠ III, 1958, 321–356; J. Ružička, *Záverečné slovo*, JŠ IV, 1959, 233–235.

[114] Ľ. Ďurovič, *Obsahové vedľajšie vety*, JŠ IV, 1959, 155–167.

[115] Porov. napr. J. Bardún, *Účinkové vety v ruštine v porovnaní so slovenčinou*, Sborník FFUK 10, 1958, 93–107.

[116] J. Ružička, *Zložené súvetie*, SR 19, 1954, 27–35.

aj určovací vzťah). Súčasne sa žiada osobitne vyčleniť zložené súvetie (t. j. viacnásobné podraďovacie súvetie) a zložité súvetie (t. j. súvetie s neobyčajne komplikovanou stavbou).[117] Jednoduchšiu klasifikáciu — rovnakú pri jednoduchom aj zložitom súvetí — navrhuje J. Orlovský: tak ako jednoduché súvetie sa člení na priraďovacie a podraďovacie, treba aj zložité súvetie rozčleniť podľa vzťahu medzi súvetnými členmi na priraďovacie a podraďovacie.[118] Toto triedenie súvetia sa uplatňovalo v starších slovenských gramatikách.

S problematikou súvetia sa zaoberajú aj štúdie o jednotlivých spojkách a iných spojovacích výrazoch. Podľa prijatej východiskovej klasifikácie súvetia sa potom usporaduje samotný materiál pre jednotlivé spojky.[119]

Prehľad prác o súvetiach ukazuje, že aj základné otázky z tejto oblasti ešte čakajú na dôkladný výskum. Doterajšie výsledky treba pokladať za provizórne a uplatňované teórie za pracovné hypotézy. Ďalší výskum sa musí zaoberať najmä otázkou spojovacích výrazov a musí hľadať celkovú teóriu súvetia. Zdá sa, že táto teória bude vybudovaná na základe syntagmatickom.

Záver

Výskum gramatickej stavby spisovnej slovenčiny v posledných pätnástich rokoch prekonal búrlivý rozvoj. Umožnilo sa to v prvom rade vybudovaním pracoviska v rámci Ústavu slovenského jazyka SAV, ďalej zväčšením publikačných možností a nie v poslednom rade aj podporou kolektívnych podujatí.

Veľký význam pre výskum slovenskej gramatiky má aj úzka spolupráca slovenských jazykovedcov s českými odborníkmi, ktorí prejavujú živý záujem o problémy slovenčiny. V takejto spolupráci sa mohli lepšie osvetliť najmä teoretické otázky slovenskej morfológie a syntaxe.

Hlbšie poznávanie sovietskej jazykovedy a nadviazanie osobných stykov so sovietskymi lingvistami nútilo aj slovenských jazykovedcov zaoberať sa základnými teoretickými otázkami jazyka a tak lámať tesné hranice domácej gramatickej tradície. V ostatných rokoch sa zosilnil záujem o všeobecné problémy ako aj o hlbšie prepracúvanie jednotlivých otázok.

Všetky uvedené okolnosti prispeli značnou mierou k tomu, že sa slovenská jazykoveda obrodila metodologicky. Od malicherného individualistického spracúvania jednotlivých drobných otázok prešlo sa k veľkorysé-

[117] L. Dvonč, *Niekoľko poznámok o zloženom súvetí*, JŠ IV, 1959, 169—173.
[118] J. Orlovský, *Slovenská syntax*, Bratislava 1959, 107—114.
[119] J. Ružička, *Podraďovacia spojka že*, JŠ III, 1958, 321—356.

mu spracúvaniu celej gramatickej stavby. Pravda, pätnásť rokov — a vlastne iba posledné desaťročie — je krátka doba na vykonanie základného výskumu celého jazyka, keďže predtým sme nemali vedecky spracovanú ani jednu oblasť spisovnej slovenčiny.

Prehľad práce vykonanej od r. 1945 podnes ukazuje, že doterajšie poznatky o gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny sú spoľahlivým základom pre vedecké spracovanie morfológie a syntaxe spisovného jazyka. V najbližšej budúcnosti bude treba zamerať sa hlbšie na teoretické zvládnutie základných otázok, aby sa tak mohla z jednotného hľadiska koncipovať vedecká gramatika spisovnej slovenčiny. To je totiž hlavnou úlohou jednej skupiny slovenských jazykovedcov, ktorí sa na túto prácu pripravili v uplynulom období monografickým spracúvaním závažných problémov spisovnej slovenčiny.

Z VÝSKUMU OTÁZOK TVORENIA SLOV V ROKOCH 1945—1960

Ján Horecký

1. V gramatikách slovenčiny, ktoré vyšli v uplynulých pätnástich rokoch, venuje sa tvoreniu slov dosť miesta. Pravda, v každej sa spracúva z iného hľadiska.

V *Gramatike slovenského jazyka* od B. Letza[1] sa tvorenie slov preberá tradičným spôsobom ako kmeňoslovie. Po objasnení základných pojmov (koreň, kmeň, ohýbacia prípona, odvodzovacia prípona) podáva sa prehľad prípon a potom sa podrobnejšie preberá tvorenie podstatných mien, prídavných mien, zložených slov a slovesných kmeňov. V podrobnej recenzii[2] sa tomuto spracovaniu právom vyčítal formalizmus pri vyčleňovaní prípon *-v, -va, -er, -b, -h* v slovách ako *hnev, deva, sever, jastrab, pluh,* ako aj pri formálnom členení zložených slov bez ohľadu na význam.

V *Gramatike jazyka slovenského* od J. Orlovského a L. Aranya[3] sa pod zdanlivo gramatickým postojom uplatňuje čisto formálne hľadisko. Podstatné mená sa z hľadiska tvorenia slov členia podľa gramatického rodu, ale v každom rode sa uvádza jednoducho abecedný výpočet prípon s niekoľkými ilustratívnymi príkladmi. Pritom sa ako osobitné prípony uvádzajú zrejmé varianty, ako je *-an/-čan, -ár/-iar,* a uvádzajú sa aj také

[1] B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka,* Bratislava 1950, Kmeňoslovie 103—230.
[2] J. Horecký, *B. Letz: Gramatika slovenského jazyka,* Jazykovedný sborník IV, 1950, 295—301.
[3] J. Orlovský — L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského,* Bratislava 1947.

formálne prípony ako *-eľ, -oj, -a, -e, -o* v slovách *kúpeľ, rozvoj, duša, more, mäso.* Pri prídavných menách sa uvádza aj stupňovanie, pri slovesách iba „pretváranie" vidu a tvorenie zdrobnených slovies. Pritom všetkom autori zahrnujú tvorenie slov do náuky o slove, presnejšie do náuky o pomenovaní.

V *Slovenskej gramatike* od E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca[4] sa takisto preberá tvorenie slov z hľadiska gramatiky, ale už menej formálne. Gramatické hľadisko, prejavujúce sa uvádzaním jednotlivých slovotvorných typov pri danom slovnom druhu, kombinuje sa s hľadiskom sémantickým. Pri podstatnom mene sa napr. hovorí o tvorení príponami, predponami a skladaním a vždy sa uvádzajú sémantické skupiny, napr. názvy osôb podľa činnosti, názvy činností, názvy miesta atď.

V 3. vydaní sa zachováva rovnaký spôsob, ale materiál je značne rozšírený a pripojené sú aj poznámky gramatické a pravopisné.

V učebnici *Slovenský jazyk*[5] je vo všetkých štyroch vydaniach kapitola o tvorení slov rovnaká. Tvorenie slov sa tu pokladá za časť náuky o slove. Istý formalizmus sa prejavuje v tom, že sa osobitne uvádza tvorenie príponami (vo všetkých slovných druhoch), predponami a skladaním. Dôsledne sa tu však uplatňuje sémantické hľadisko: prídavné mená sa napr. členia na akostné, vzťahové a privlastňovacie (okrem toho zdrobňujúce a zveličujúce).

Sémantické hľadisko ako prvotné sa uplatňuje v práci *Slovotvorná sústava slovenčiny.*[6] Základom je tu členenie podľa slovných druhov (spracúva sa, pravda, iba podstatné meno, prídavné meno a sloveso). V kapitole o tvorení podstatných mien sa osobitne skúmajú názvy osôb (s kapitolkami o tvorení ženských názvov osôb a o tvorení názvov mláďat), názvy vecí a nástrojov, názvy miesta, názvy vlastností, názvy deja, hromadné názvy a zdrobneniny (s malým odsekom o zveličujúcich podstatných menách). V kapitole o tvorení prídavných mien sú štyri skupiny: vzťahové prídavné mená, vlastnostné prídavné mená, akostné prídavné mená a čisto akostné prídavné mená. Pri takomto členení, pravda, mnohé prípony sa objavujú vo všetkých skupinách okrem skupiny čisto akostných prídavných mien.

Pri slovesách sa však vychádza z formálneho delenia na príponové a predponové, pričom príponové sa delia na predmetové a podmetové. Aj tu sa mnohé prípony vyskytujú v oboch skupinách.

Pretože sa zdôrazňuje sémantické hľadisko, skúmajú sa tu v jednotli-

---

[4] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* Martin 1953, 3. vydanie 1955.

[5] *Slovenský jazyk,* Bratislava 1954, 4. vydanie 1959.

[6] J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny. Podstatné meno, prídavné meno, sloveso.* Bratislava 1959.

vých spomenutých skupinách podstatných mien a prídavných mien slová tvorené príponami, predponami, ba i zložené slová. Tento postup nebol doteraz ani v jednej práci o tvorení slov.

2. Ako vidieť z uvedeného prehľadu, niet zatiaľ jednotného názoru na miesto tvorenia slov v náuke o jazyku ani na spôsob jeho spracovania. Táto nejednotnosť sa prejavuje aj v teoretických štúdiách.

A. V. Isačenko[7] zaraďuje tvorenie slov ako jednu z hlavných zložiek do lexikológie, pretože pri derivácii ide predovšetkým o vznik nových slov, nie o vznik nových foriem slov. No J. Ružička[8] dospieva v zhrnutí diskusie o sporných otázkach morfológie k záveru, že z hľadiska slovného významu síce patrí tvorenie pomenovaní do lexikológie, ale že aj v morfológii treba vyložiť morfematické zloženie slov. Pre prax by bolo účelné zahrnúť tvorenie slov, pravda, usporiadané z hľadiska slovotvorných morfém, do morfológie ako osobitnú kapitolu.

J. Horecký (c. d. 33—34) po rozbore protichodných názorov mnohých lingvistov dochádza k záveru, že náuka o tvorení slov patrí do lexikológie ako jej typická časť, pretože tvorenie slov odvodzovaním a skladaním je iba jedným spôsobom obohacovania slovnej zásoby a pretože odvodené slová sa ako všetky ostatné slová zaraďujú do vyhranených významových skupín.

Inak sa venovalo otázkam tvorenia slov pomerne málo pozornosti. J. Horecký[9] sa pokúsil zistiť isté „lexikálne" vlastnosti slovotvorných prípon, ako je synonymita, homonymita, viacvýznamovosť, ale nie dosť presvedčivo. V tej istej štúdii upozornil na dôležitosť sémantického kritéria pri skúmaní tvorenia slov i na posúvanie hranice morfém. Š. Koperdan[10] odôvodnil členenie prídavných mien na akostné, vzťahové, privlastňovacie a vzťahovo-akostné. Úlohou akostných prídavných mien je predmety kvalifikovať, úlohou vzťahových je predmety klasifikovať na základe istého syntaktického vzťahu. Zo syntaktických vzťahov vychádzal aj J. Štolc[11] pri riešení otázky, aký je rozdiel medzi činiteľskými a dejovými podstatnými menami.

Všeobecnej otázky sa týka aj štúdia L. Dvonča[12] o kvantitatívnej alternácii, v ktorej zisťuje, že skracovanie korennej slabiky v type *múr* —

---

[7] A. V. Isačenko, *O vzájomných vzťahoch medzi morfológiou a deriváciou*, JS VII, 1953, 35—41.

[8] J. Ružička, *Sporné otázky slovenskej morfológie*, SR XXI, 1956, 3—20.

[9] J. Horecký, *Sústava substantívnych slovotvorných prípon*, JŠ I, 1956, 41—48.

[10] Š. Koperdan, *Sémanticko-morfologická klasifikácia prídavných mien v slovenčine*, SR XXI, 1956, 325—338.

[11] J. Štolc, *K syntaxi činiteľských a dejových podstatných mien*, SAT II, 1948, 6—10.

[12] L. Dvonč, *Skracovanie dĺžok pred dlhými sufixami a rytmický zákon v slovenčine*, JČ VIII, 1954, 234—243.

murár nie je otázka rytmického zákona, ale proste alternácia pri odvodzovaní slov.

K teórii tvorenia slov prispel J. Horecký v úvodnej časti svojej práce o slovotvornej sústave slovenčiny,[13] kde sa zaoberá základnými pojmami tvorenia slov, vymedzuje ich funkciu a hierarchiu. Predovšetkým vymedzuje tri základné prvky slovotvornej štruktúry: slovotvorný základ, slovotvornú príponu a slovotvornú predponu, upozorňuje na ich významové i formálne vlastnosti a vzájomné vzťahy. Ďalej zavádza pojem slovotvorného modelu ako základného všeobecného prvku pri tvorení slov, spájajúceho obsah a formu a vyjadrujúceho slovotvornú štruktúru všetkých slov, ktoré sa podľa tohto modelu tvoria.

3. Z jednotlivých okruhov tvorenia slov sa najväčšia pozornosť venovala názvom osôb. J. Horecký[14] poukazuje na významový rozdiel medzi menami na *-teľ* a *-č*. M. Marsinová[15] podáva prehľad činiteľských mien podľa neurčitku slovotvorného základu. Proti A. Jánošíkovi ukazuje J. Horecký,[16] že pri neživotných menách na *-teľ* nemožno vždy vyžadovať životné skloňovanie, lebo často ide nie o prenášanie významu, ale o samostatné tvorenie.

L. Dvonč skúma kvantitatívne pomery pri tvorení substantív na *-teľ*, *-č* a *-ár/-iar*,[17] pripomína, že mená na *-ár* sa tvoria aj od prídavných mien, prísloviek a príslovkových väzieb,[18] a vymedzuje výskyt variantu *-iar*.[19] J. Horecký[20] upozorňuje na živý významový vzťah medzi slovami *kombajn — kombajnista, technika — technik* a *literárna veda — literárny vedec, ľahká atletika — ľahký atlét* a zisťuje, že ide vlastne o odvodzovanie.

L. Dvonč[21] podrobne zisťoval možnosti tvorenia ženských priezvisk, privlastňovacích prídavných mien i tvorenia množného čísla od cudzích rodných mien a priezvisk zakončených na nevyslovenú spoluhlásku alebo na cudzie samohlásky. Ukázal, že slovotvorným základom tu býva písaná forma, že všetky odvodeniny majú spoločný slovotvorný základ (*Bratianu*

---

[13] J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, 35—73.

[14] J. Horecký, *Mená činiteľského významu*, SAT I, 1947, 80—86.

[15] M. Marsinová, *Tvorenie činiteľských mien na -teľ*, SR XX, 1955, 357—359.

[16] A. Jánošík, *Životné skloňovanie činiteľských mien na -teľ v slovenčine*, SR XXIII, 1958, 41—47; poznámka J. Horeckého tamtiež, 48—49.

[17] L. Dvonč, *Kvantita substantív na -teľ a -č*, SR XVIII, 1952/53, 193—204; *Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní substantív na -ár/-iar*, JŠ I, 1956, 5—30.

[18] L. Dvonč, *Doplnky k odvodzovaniu slov na -ár/-iar*, SR XXII, 1957, 282—286.

[19] L. Dvonč, *Používanie prípon -ár a -iar v spisovnej slovenčine*, SR XIX, 1954, 298—302.

[20] J. Horecký, *Dve osobitosti v menách osôb*, SR XXII, 1957, 352—358.

[21] L. Dvonč, *Cudzie podstatné mená z hľadiska odvodzovania*, SR XIV, 1948/49, 142—165, 202—211.

— *Bratianovci, Bratianov, bratianovský,* ale *Pottyandi — Pattyandiovci, Pottyandiov, pottyandiovský).*

E. Jóna[22] podrobným rozborom ukázal, ako treba tvoriť mená obyvateľov k novým názvom typu *Jesenské, Štúrovo.*

Veľká pozornosť sa venuje tvoreniu názvov obyvateľov a odvodzovaniu od cudzích slov, najmä vlastných mien. Obšírny materiál na odvodzovanie podstatných a prídavných mien rozobral Š. Koperdan.[23] Správne ukazuje, že medzi slovotvorným základom a odvodeným substantívom a adjektívom je trojaký vzťah: 1. substantívum i adjektívum sa odvodzujú od toho istého základu *(Bratislava — Bratislavčan, bratislavský),* 2. adjektívum sa odvodzuje od mena obyvateľa *(Detva — Detvan, detviansky),* 3. substantívum sa odvodzuje od adjektíva *(Moskva — moskovský, Moskovčan).*

V súvislosti s prípravou Pravidiel vyvolala pozornosť otázka tvorenia ženských priezvisk. Zaoberal sa ňou po J. Žigovi[24] najmä L. Dvonč.[25] Tvoreniu ostatných typov názvov sa venovalo menej pozornosti. Z hľadiska využitia jednotlivých prípon sú spracované najmä príspevky v Slovenskom odbornom názvosloví.

Hláskoslovnú podobu deminutív riešili štúdie Š. Peciara a J. Štolca. Š. Peciar[26] na základe materiálu zo slovníkov a príručiek zistil isté zákonitosti slovotvorné (napr. od predponových slovies iba príponou *-ok,* po dlhej slabike iba príponou *-ik*) i hláskoslovné (napr. že mäkká spoluhláska + *o* je signálom rozhrania morfém, preto je bežný typ *breh — briežok,* ale *dom — domček*). J. Štolc[27] na bohatom materiáli, nie vždy rovnorodo utriedenom, chcel ukázať, že na zvukovú podobu deminutív má podstatný vplyv aj ich morfologická podoba.

Tvorenia slovies sa týka štúdia J. Horeckého,[28] uverejnená aj v knižnej publikácii o tvorení slov, a štúdia M. Marsinovej,[29] ktorá zisťovala, od ktorých adjektív sa tvoria, resp. netvoria slovesá, a roztriedila tieto slovesá na sémantické skupiny a podskupiny.

---

[22] E. Jóna, *Mená obyvateľov k novým miestnym názvom,* SR XIV, 1948/49, 218—223.

[23] Š. Koperdan, *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov,* JŠ III, 1958, 83—106.

[24] J. Žigo, *Tvorenie ženských tvarov od cudzích priezvisk mužských,* SR XII, 1946, 27—29.

[25] L. Dvonč, *Tvorenie ženských priezvisk,* SAT IV, 1950, 19—21; *Cudzie podstatné mená z hľadiska odvodzovania,* SR XIV, 1948/49, 142—165, 202—211.

[26] Š. Peciar, *Hláskova podoba podstatných mien na -žik, -žok, -šik, -šok, -ček, -čik, -čok v dnešnej spisovnej slovenčine,* JŠ I, 1956, 31—40.

[27] J. Štolc, *K morfológii deminutív v slovenčine,* JŠ III, 1958, 19—81.

[28] J. Horecký, *O tvorení slovies predponami,* SR XXII, 1957, 141—155; *Slovotvorná sústava slovenčiny,* 55—67.

[29] M. Marsinová, *Slovesá z prídavných mien v slovenčine,* JŠ III, 1958, 107—166.

Zložených slov sa týka štúdia Š. Peciara,[30] ktorý prichádza k záveru, že podoby *bielo-, čierno-* bývajú tam, kde je zreteľná súvislosť s adjektívom *biely, čierny* alebo so slovesom *bieliť, černiť*. J. Horecký[31] ukazuje, že mnohé zložené slová (typu *holobriadok, banskobystrický*) treba pokladať za odvodené od dvojslovného základu, a triedi všetky zložené slová z onomaziologického hľadiska.

Tvoreniu vidových podôb venoval pozornosť predovšetkým E. Pauliny,[32] ktorý zachytil všetky spôsoby tvorenia dokonavého i nedokonavého vidu a upozornil na nejestvovanie nedokonavých podôb od istých dokonavých slovies. Svoje poznatky zhrnul aj v štúdii o slovenskom časovaní,[33] kde pri každej triede uvádza najznámejšie základné i odvodené slovesá.

Osobitnú štúdiu otázkam nedokonavých slovies venoval J. Oravec.[34] Podrobným výskumom zistil, že pri starších slovesách je iný stav než pri novších a že sú rozdiely aj podľa toho, či ide o slovesá neodvodené alebo odvodené. Na mnohých príkladoch tu osvetlil aj využitie samohláskových a spoluhláskových alternácií i vzťahy medzi odvodzovaním príponami a týmito alternáciami.

J. Mihál[35] skúmal využitie predpony *po-* a utriedil všetok dostupný materiál z hľadiska vidového i funkčného. Je to zatiaľ osihotená štúdia v tomto smere.

4. Ako vidieť z tohto stručného prehľadu, pri skúmaní tvorenia slov nieto zatiaľ jednotného teoretického postoja. Nehľadiac na tri štúdie, ktoré boli vyvolané praktickými potrebami pri normovaní pravopisu, závažnejšie výsledky sa dosiahli jednak aplikovaním hľadiska sémantického, resp. onomaziologického, jednak skúmaním tvorenia slovesného vidu. Okrem poznámok o historickej perspektíve jednotlivých slovotvorných modelov v práci J. Horeckého sa nevenovala pozornosť historickému výskumu otázok tvorenia slov.

Z prehľadu vyplývajú aj ďalšie úlohy v tejto oblasti: treba predovšetkým vypracovať teoretickú základňu, rozšíriť výskum na všetky slovné druhy a pustiť sa pomaly aj do skúmania slovotvorných postupov v jednotlivých starších obdobiach slovenčiny. Nevyhnutným predpokladom pre tieto práce je zozbieranie bohatého materiálu.

---

[30] Š. Peciar, *Normatívne poznámky o zloženinách s bielo- a čierno-*, SAT III, 1949, 81–86.

[31] J. Horecký, *Sémantická klasifikácia zložených slov*. Studie ze slovanské jazykovědy, Praha 1958, 285–292.

[32] E. Pauliny, *Odvodzovanie slovies podľa slovesného vidu*, SAT IV, 1950, 88–93.

[33] E. Pauliny, *Slovenské časovanie*, Bratislava 1949.

[34] J. Oravec, *Tvorenie nedokonavého vidu v slovenčine*, JŠ III, 1958, 167–188.

[35] J. Mihál, *O slovesnej predpone po- v slovenčine*, JŠ III, 1958, 189–204.

SLOVENSKÁ LEXIKOGRAFIA A LEXIKOLÓGIA V ROKOCH 1945—1960

Eugen Jóna

Pred r. 1945 lexikológia sa u nás sústavne nepestovala. Vznikali síce menšie cudzojazyčné slovníky bez dôkladnej teoretickej prípravy, ale i väčšie slovníkové práce, ako bol napr. Slovenský frazeologický slovník Petra Tvrdého, boli teoreticky málo premyslené. Po oslobodení, ale najmä po sovietskej diskusii o marxizme v jazykovede r. 1950 i v tomto odbore — podobne ako v iných odboroch jazykovedy — zmenili sa pomery od základu.[1] V prvých rokoch po vojne vydávajú sa práce, ktoré vznikali v dusnej vojnovej atmosfére a boli poznačené dobou svojho vzniku za tzv. slovenského štátu. To sa týka v odbore lexikografie predovšetkým tzv. matičného slovníka. Z normatívneho *Slovníka slovenského jazyka* vychodí prvý zväzok koncom r. 1959, takže sa v ňom mohli uplatniť nielen skúsenosti lexikografickej práce našej i cudzej, ale i výdobytky marxistickej lexikológie. Viditeľné úspechy má v tomto období slovenská rusistika, ktorá uspokojivo riešila potrebu slovensko-ruského a rusko-slovenského slovníka. Cudzojazyčné slovníky doteraz vychodili u nás celkom náhodne, až v poslednom období sa tu ukazuje náprava.

I

V minulosti niekoľko generácií usilovalo sa vypracovať slovník slovenského jazyka, ale v tých časoch nebolo vhodných podmienok ani súcich pracovníkov pre také rozsiahle a náročné dielo.

Po prvej svetovej vojne sa v obnovenej Matici slovenskej začal chystať slovník, ktorý mal obsahovať celý slovenský slovný poklad od najstarších čias. Pre túto úlohu sa v Jazykovednom odbore Matice slovenskej spočiatku zadávali diela na excerpovanie nesystematicky, preberali sa excerpty často nevyhovujúce lexikografickým zásadám atď.[2] R. 1940 prácou na slovenskom slovníku boli poverení Anton Jánošík a Eugen Jóna. Pôvodne dostali za úlohu pripraviť prepracované a doplnené vydanie slovníka Petra Tvrdého.[3] Pri práci sa však ukázalo, že Tvrdého slovník by

[1] Celkový obraz vývinu slovenskej jazykovedy po oslobodení pozri v mojom článku *Slovenská jazykoveda v r. 1945—1955*, SR XX, 1955, 281 n. Podrobné bibliografické údaje uvádza V. Blanár, *Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947*, Bratislava 1950 a L. Dvonč, *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952*, Martin 1957 a *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1953—1956*, Martin 1958.

[2] Porov. zprávy Kancelárie slovníka jazyka slovenského v časopise Slovenská reč VIII, 1940—1941, 30; IX, 1941—1942, 183 n.

[3] P. Tvrdý, *Slovenský frazeologický slovník*, I. vyd., Trnava 1931, II. vyd., Praha—Prešov 1933. *Doplnky k Slovenskému frazeologickému slovníku*, Praha—Prešov 1937.

mohol byť len jednou z pomôcok pri vypracúvaní hesiel a najmä že metóda práce musí byť iná. Autori mali možnosť vybrať si ako vzor alebo český slovník Vášu a Trávníčka,[4] alebo veľký dokladový akademický slovník.[5] Pretože už P. Tvrdý ukázal dôležitosť dokladov pre určovanie významu slova (on, pravda, uspokojil sa zväčša len s takým určovaním významu slov, bez vysvetlenia) a najmä že slovenské slová neboli ešte vo všetkých významoch doložené z literatúry, rozhodli sa autori pre dokladový slovník. Okrem slovníkov cudzích, českých a slovenských ako vzor mali predovšetkým spomínaný slovník český: výklady (definície) významov slov zhodných v slovenčine a v češtine boli tie isté alebo len zostručnené (a tým často menej presné), pri zložitejších heslách i významové spracovanie hesla bolo podobné. Autori opierali sa nielen prakticky o jednotlivé heslá, ale osvojili si v hlavných črtách i teóriu lexikografickej práce, ako ju formuloval jeden z autorov *Příručného slovníka jazyka českého* A. Získal v štúdii *Příspěvky k lexikografické teorii a praxi.*[6] Od začiatku si boli autori vedomí toho, že excerpovaný materiál síce nebol početne taký bohatý, ako by sa žiadalo na veľký dokladový slovník, ale že predsa bol už pri zbieraní, zhromažďovaní vybraný (t. j. že sa excerpoval z kníh, v ktorých slová autori sami alebo ich pomocníci podľa istých zásad vyberali a podčiarkovali), aby sa nenahromadilo veľa zbytočného materiálu. Pravda, niektoré knihy sa excerpovali podľa pravidiel o úplnej excerpcii. Takto sa získalo na začiatku koncipovania slovníka z 250 kníh do 400 000 lístkov s dokladmi zväčša vyberanými.[7] Predsa však odborná kritika nepokladala počet excerptov za dostačujúci.[8]

Výber textov bol náležite premyslený, ale nebol závislý od vôle autorov: ich jadrom boli klasici a okrem nich sa excerpovali knihy podľa toho, ako sa mohli zadovážiť pre slovníkovú kanceláriu, aby v nej mohli zostať natrvalo. Najprístupnejšie boli knihy zo súčasnosti, resp. knihy vydávané za tzv. slovenského štátu. Táto okolnosť sa odrazila v excerptoch a potom i v dokladoch slovníka. Pravda, excerpty sa ustavične dopĺňali z nových vydaní a z nových textov i po vojne až do r. 1949.

Takým spôsobom a v takých okolnostiach sa chystal za vojny slovenský slovník, ktorý začal vychodiť po vojne v zošitoch s názvom *Slovník spisovného jazyka slovenského* (Martin 1946—49, písmená A—J) a je známy

---

[4] P. Váša — F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, I. vyd. 1937, 2. vyd. 1941 atď.

[5] *Příruční slovník jazyka českého I*, A—J, Praha 1935—1937 atď.

[6] Slovo a slovesnost IV, 1938, 19 n. — Porov. i môj článok *Náš pomer k slovu*, SR IX, 1941—42, 3—8.

[7] Porov. SR XII, 1946, 130—131.

[8] Porov. A. Dostál, Časopis pro moderní filologii XXXIII, 1950, príloha Philologica V, 1950, 33 n.

ako „matičný slovník". Cieľom matičného slovníka spisovnej slovenčiny bolo zachytiť v citátoch a vysvetliť všetky slová bežné v súčasnom spisovnom jazyku. V slovníku sú aj výrazy nárečové, ktoré jednotliví spisovatelia v literárnych dielach použili. Osobitnými poznámkami sú charakterizované nárečové slová (dialektizmy), ďalej zastarané slová (archaizmy), cudzie slová (barbarizmy), básnické výrazy (poetizmy) atď. Mal to byť slovník normatívny s praktickým určením. Kritika posúdila hneď prvé číslo a mala rozličné pripomienky a výhrady. Š. Peciar[9] — okrem konkrétnych pripomienok — vyslovil náhľad, že s vydávaním slovníka sa malo ešte počkať. V. Šmilauer[10] dôkladne analyzoval prvé čísla, mal pripomienky k vysvetleniu (definíciám) slov, k ich etymológii, výberu citátov atď. Navrhoval, aby sa autori ešte viac pridržali definícií Příručného slovníka jazyka českého, ktoré pokladal za presnejšie, a najmä aby venovali pozornosť výberu a obsahu citátov i z hľadiska ideologického a politického, ale celkove hodnotil slovník kladne, podobne ako A. Dostál[11] a i J. Štolc[12] mal pripomienky k excerptom, kde prevažujú výpisky z krásnej literatúry, a k charakteru slovníka (praktická potreba by si vyžadovala stručný slovník). — Podobnú pripomienku mal i J. Horecký.[13]

Ak posudzujeme slovník z dnešného hľadiska, nachádzame v ňom závažné nedostatky ideologické a odborné. Citovali sa i spisovatelia kompromitovaní kolaborantstvom a fašizmom (Tido Gašpar a i.), doklady sa vyberali bez ohľadu na obsah, ideovú náplň, najmä v prvých zošitoch, ktoré boli vysádzané už za vojny. Niektoré definície slov boli nepresné, ideologicky objektivistické, ako boli i pomôcky a pramene. Marxistické hodnotenie a citáty socialistickej literatúry dostávali sa do slovníka len po februári 1948. Z lexikografickej stránky chybou slovníka bolo slabé vypracovanie štylistického hodnotenia slov, ďalej nejednotnosť v citovaní edícií diel starších spisovateľov, v určovaní a výklade frazeologických spojení a slabý normatívny zreteľ. Pravda, slovník sa začal spracúvať pred dvadsiatimi rokmi (1940), keď u nás boli málo známe lexikografické práce sovietske a iné a keď naša lexikografia bola na nízkom stupni. Na svoju dobu matičný slovník znamenal na Slovensku pokrok, ako vysvitne z porovnania jeho hesiel s príslušnými heslami zo slovníka P. Tvrdého.

V matičnom slovníku uvádzajú sa v hesle najdôležitejšie gramatické údaje, v slovníku Tvrdého zriedka. V matičnom slovníku sa významy slov vysvetľujú a oddeľujú číslami, dokladajú sa obyčajne niekoľkými citátmi,

[9] Tvorba V, 1947, 252—253.
[10] ČMF 30, 1947, 67—73.
[11] Tamže.
[12] Kultúrny život V, 1950, č. 4. (20. febr.), str. 4.
[13] Nová generácia I, 1946, 72—73.

v slovníku Tvrdého sa význam často vôbec nijako nevysvetľuje, citáty sa niekedy uvádzajú, ale pri mnohých heslách chýbajú. Z presnej citácie dokladov vyplýva filologický charakter matičného slovníka, ktorý je na ujmu jeho normatívnosti a praktičnosti. Hoci ostal torzom, v praxi sa často používal. Po celé desaťročie bol jediným vedeckým slovníkom spisovnej slovenčiny.

Po reorganizácii Matice slovenskej v slovníkových prácach sa pokračuje v Ústave slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied, kam sa preniesol i matičný materiál.[14]

V Bratislave na slovenskom slovníku sa začalo pracovať najprv v bývalej Slovenskej učenej spoločnosti, od r. 1943 v bývalej Slovenskej akadémii vied a umení. Do konca r. 1945 zhromaždilo sa asi 700 000 excerpčných lístkov,[15] pravda, bez starostlivého výberu, bez dôkladnej kontroly, takže materiál bol nerovnakej ceny: len asi tretina lístkov bola z krásnej literatúry, ostatok z odbornej literatúry vedeckej i praktickej, z novín a slovníkov. To je pre dokladový slovník neprimeraný pomer, pretože sa štandardná slovná zásoba jazyka a predovšetkým základný slovný fond obvykle dokladá z krásnej literatúry, najmä z realistickej prózy, v ktorej sa odráža život spoločnosti z každej stránky.[16] Nedostatky materiálu pre akademický slovník sa ukázali pri koncipovaní jednotlivých hesiel, keď ťažko bolo vybrať súci doklad na ilustráciu významu slov. Tento stav materiálu sa korigoval po r. 1950 novými excerptami z krásnej i vecnej literatúry, najmä socialistickej, a lístkami prenesenými z Matice slovenskej.

Na koncepte akademického dokladového slovníka, ktorý sa pôvodne plánoval, pracovali E. Pauliny a J. Orlovský, neskoršie Š. Peciar, J. Horecký a i., na redakčných prácach pri prvej časti zúčastnil sa i prof. J. M. Kořínek. Od r. 1946 do r. 1948 slovník koncipoval jediný pracovník (J. Horecký), ktorý i upravoval hotový koncept, keď sa rozhodlo o zmene charakteru slovníka. Mal sa pripravovať „príručný normatívny slovník spisovného jazyka so zvláštnym zreteľom na frazeológiu".[17] R. 1949 pokročil koncept slovníka do polovice písmena P. V r. 1950—51 rozmnožil sa lístkový materiál a rozšíril sa káder pracovníkov, ktorí sa úplne alebo čiastočne venovali slovníkovej práci. V osobitnej slovníkovej komisii vybrali sa texty na excerpovanie, diskutovalo sa o teoretických i praktických problémoch slovnikárskych a ustálili sa smernice

[14] Porov. i môj článok citovaný v pozn. 1.

[15] Porov. zprávu J. Štolca v časopise Linguistica Slovaca IV—VI, 1946—48, 437—438.

[16] Porov. o tom moje príspevky *Spisovatelia a jazyk*, SR XIII, 1947—48, 57—58, a *Slovnikárske práce u nás*, SR XIV, 1948—49, 307—308.

[17] Porov. citovanú zprávu v LS IV—VI, 1946—48, 438.

pre vypracúvanie normatívneho slovníka s miernym hniezdovaním a s uvádzaním výstižných exemplifikácií a frazeologických spojení, ale v zásade bez citátov (okrem výnimiek pri slovách gramatických ap.) — Tento celkový charakter slovníka v ďalších rokoch už ostal bez podstatnej zmeny. Ale zásady sa spresňovali a metóda práce sa zdokonaľovala v pracovnom kolektíve pod vedením Š. Peciara (V. Budovičová, E. Smiešková, M. Šalingová, M. Urbančok, za istý čas i R. Schnek, M. Marsinová, M. Hayeková, V. Albrechtová, L. Jakubičková a i.)[18]

Popri kolektíve slovníka slovenského jazyka v Ústave slovenského jazyka v tomto čase (od r. 1950) pracovala i pracovná skupina na dvojjazyčnom slovensko-ruskom slovníku (prof. A. V. Isačenko a J. Komorovský) a na rusko-slovenskom (E. Čulenová-Sekaninová, V. Lapárová, O. Malíková, M. Sásiková-Filkusová, neskoršie E. Kučerová a Ľ. Ďurovič). Táto skupina pod vedením A. V. Isačenka vypracovala si teóriu dvojjazyčného prekladového slovníka.[19] Podľa tejto teórie, ktorej základy položil akad. L. V. Ščerba,[20] dobrý dvojjazyčný slovník môže vzniknúť len správnou kombináciou výkladového a prekladového hľadiska, kde prekladové hľadisko je dominantné. To znamená, že napr. v rusko-slovenskom slovníku sa má podať reálny preklad, nie výklad ruského slova, tak aby slovenský ekvivalent bolo možno použiť v rozličných kontextoch. Len slová, ktoré nemožno presne preložiť, ako napr. názvy reálií, sa transkribujú do slovenčiny a vysvetlí sa ich význam (v zátvorke ap.). Takto sa chystá Veľký rusko-slovenský slovník, ktorého redakčné vedenie po prof. A. V. Isačenkovi prevzal doc. dr. Ľ. Ďurovič. Roku 1960 má vyjsť prvý diel tohto slovníka.

Lexikografia na Slovensku dosiahla prvý úspech v Isačenkovom slovensko-ruskom slovníku,[21] ktorý obsahuje vyše 100 000 slov. Je to dielo nesporne priekopnícke, i keď má niektoré nedostatky. Isačenko so svojimi spolupracovníkmi začal pracovať, keď ešte nebolo moderného slovníka spisovnej slovenčiny. Len čiastočne mu pomohli Pravidlá slovenského pravopisu a zošity matičného slovníka. Inak používal rukopisný materiál a excerpty pre slovenský akademický slovník. Takto sa do jeho slovníka dostalo mnoho okrajového materiálu (archaizmy, dialektizmy, deminu-

---

[18] Pozri zprávy o činnosti Ústavu slovenského jazyka: SR XVI, 1950—51, 306—307; JS VI, 1952, 166—173; JČ VII, 1953, 234—235; JČ VIII, 1953, 269; SR XIX, 1957, 116—118.

[19] Porov. o tom odpoveď na 5. otázku k IV. Medzinárodnému sjazdu slavistov, ktorú vypracovali E. Kučerová a V. Lapárová v Sborniku otvetov na voprosy po jazykoznaniju (k IV Meždunarodnomu s'jezdu slavistov, Moskva 1958, 36—38).

[20] Porov. predslov k jeho rusko-francúzskemu slovníku *(Russko-francuzskij slovař)*, 3. vyd., Moskva 1950, 5—10, a štúdiu *Opyt obščej teorii leksikografii*, Izvestija AN SSSR OLJ 1940, č. 3, 89—117, čes. prekl. v časopise Sovětská věda — Jazykověda II, 1952, 417—444.

[21] A. V. Isačenko, *Slovensko-ruský prekladový slovník I*, A—O, Bratislava 1950.

tíva, augmentatíva atď.) bez kritického výberu.[22] Druhý diel (P—Ž) sa oneskoril,[23] pretože autor nemal poruke ani koncept slovenského slovníka, takže musel pracovať priamo s lístkovým materiálom pre slovenský slovník.

Praktická potreba si vynútila spracovanie menšieho slovníka, ktorý vyšiel s názvom *Príručný slovník rusko-slovenský.*[24] Je to slovník v istom zmysle diferenciálny (obsahuje bežnú slovnú zásobu bez mnohých slov, ktoré majú v ruštine a slovenčine rovnaké znenie a rovnaký význam), ktorý však — na rozdiel od doterajších malých slovníkov — presne rozoznáva významy ruských slov a uvádza ich slovenské ekvivalenty. Slová so spoločným základom sa zoskupujú do jedného hniezda. Osobitné miesto venuje sa i najdôležitejším frazeologickým spojeniam. Tento slovník je znamenitá pomôcka, ktorá vyšla v pravý čas.[25]

Práce na slovníkoch sa spomalili, keď sa chystala úprava Pravidiel slovenského pravopisu. V Pravidlách z r. 1953[26] je zachytená väčšia časť slovnej zásoby spisovnej slovenčiny predovšetkým z grafickej stránky, ale i z hľadiska gramatického určenia a správnosti jednotlivých slov.

Previerkou slovnikárskych prác u nás bola I. celoštátna lexikografická konferencia v Bratislave r. 1952, kde sa v referátoch a diskusiách prerokovali najdôležitejšie problémy lexikografickej teórie i praxe jednojazyčných i dvojjazyčných slovníkov rozličných typov. Uznesenia z celoštátnej lexikografickej konferencie konanej v dňoch 5.—7. júna 1952 v Bratislave[27] obsahujú všeobecné smernice pre lexikografickú prácu i konkrétne úlohy, ktoré majú splniť akademické ústavy, resp. iné inštitúcie.

Medzi najdôležitejšie úlohy Ústavu slovenského jazyka SAV patrilo a patrí dokončenie a vydanie slovenského slovníka. Prvý diel *Slovníka slovenského jazyka* vyšiel koncom r. 1959 (písmená A—K), druhý až piaty diel majú vyjsť postupne do r. 1964. Slovník dosiahne asi 120 000 slov so všetkými významami a s bohatou frazeológiou. To je doteraz najväčší počet slov zachytených v slovenských slovníkoch (Bernolákov má vyše 80 000 hesiel,[28] slovník Pravidiel vyše 43 700 slov, Isačenkov asi 100 000 slov atď.). Slovník slovenského jazyka je prísne normatívny: bežné slová,

---

[22] Pozri referát Ľ. Ďuroviča (JS VI, 1952, 129—133) a O. Malíkovej (Sovětská věda—Jazykověda II, 1952, 445—447).

[23] Vyšiel až r. 1957 po úprave slovenského pravopisu za spolupráce D. Kollára a J. Komorovského.

[24] Spracovali: E. Čulenová, Ľ. Ďurovič, A. V. Isačenko, V. Lapárová, O. Malíková, M. Sásiková za redakcie A. V. Isačenka, Bratislava 1952.

[25] Pozri referát E. Kučerovej v SR XVIII, 1952—1953, 19—21.

[26] Porov. stať o pravopise a výslovnosti v tomto čísle.

[27] Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 212—214.

[28] Podľa údajov R. J. v ročníkovej práci *Bernolákov a Palkovičov slovník* (z r. 1959 na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave).

patriace do neutrálnej vrstvy slovnej zásoby, uvádzajú sa bez poznámky; ostatné slová, patriace do jednotlivých štýlov spisovného jazyka alebo do ľudovej reči, do nárečí miestnych alebo sociálnych (argotu a slangu) a slová majúce citové zafarbenie (pokiaľ sú doložené v dielach slovenských spisovateľov) označujú sa v Slovníku príslušnými skratkami. Toto hodnotenie a označovanie slov v niektorých prípadoch nie je celkom presné. Pri označovaní slov skratkami *ľud.*, *kraj.* a *nár.*, t. j. ľudových, vyskytujúcich sa v mnohých nárečiach, krajových, používaných vo väčšej oblasti alebo skupine nárečí, nárečových, používaných v určitom nárečí, bolo treba opatrnejšie postupovať. Slovo *duchna*, ktoré sa uvádza ako príklad na kraj. slovo, podľa mojej mienky je v súčasnom spisovnom jazyku synonymným výrazom k slovu *perina* podobne ako *oblok* a *okno*, *hora* a *les* atď. V takomto prípade bolo by treba uviesť doklady z literatúry.

Pri každom slove sa uvádzajú potrebné gramatické údaje (označenie slovného druhu, gram. kategórií, „kľúčových" gramatických tvarov, t. j. gen. sg. a pl., resp. i nom. pl. pri substantívach, 3. os. sg. a pl. pri slovesách ap.), naznačuje sa pôvod a uvádza sa výslovnosť (pri niektorých cudzích slovách). Význam slova sa vysvetľuje stručnou definíciou a synonymami, slovo sa uvádza v typických spojeniach na ilustráciu a osobitne sa uvádzajú frazeologické spojenia. Citáty zo spisovateľov sú len v určitých prípadoch (pri spojkách, časticiach, citoslovciach, pri slovách alebo niektorých významoch, ktoré sa vyskytujú zriedka alebo v expresívnom význame ap.). Bolo by treba starostlivejšie hľadať pravú mieru, v ktorom prípade doklady uvádzať a v ktorom neuvádzať (napr. doklady sa citujú pri niektorých významoch slova *handra*, ale sloveso *handlovať* je bez dokladu). Doklady by sa mali uvádzať všade tam, kde by mohla vzniknúť pochybnosť o správnosti niektorého slova, jeho štylistického zaradenia, jeho podoby alebo významu. Nesystematicky sa uvádza pôvod slov.

Niektoré odvodené slová (adjektíva k substantívam, deminutíva a augmentatíva, adverbiá a abstraktné substantíva k adjektívam ap.) sa kladú za základné slovo v tom istom hniezde podľa presných zásad. Hniezdovanie je mierne, takže je pomerne málo odkazov na príslušné hniezda (napr. *hámový* p. *hám* ap.).

Synonymá sa uvádzajú popri výklade alebo za výkladom slova, pri odvodených slovách v hniezde sa už obyčajne neuvádzajú. Vzájomný vzťah synoným sa nijak nevyjadruje (napr. *hanblivý* príd. pociťujúci hanbu, stud; ostýchavý, plachý, nesmelý).

Nespisovné, nesprávne slová, pokiaľ sa v slovníku uvádzajú, nie sú vysádzané polotučne ako ostatné, ale len antikvou.

Vysvetlenia slov sú zväčša vyhovujúce vecne aj ideologicky. Medzi vý-

kladmi nájdu sa však i nepríjemné lapsusy (napr. *bibličtina, kajkavčina* a i.).

Redakcia slovníka usilovala sa slovník metodicky zjednotiť a vyrovnať individuálne rozdiely, a to so zdarom: slovník tvorí ucelené dielo bez väčších výkyvov. Celkove slovník bude vynikajúcim dielom našej lexikografie: obsiahne slovnú zásobu súčasného slovenského spisovného jazyka v relatívnej úplnosti, podá dôkladné poučenie o vecnom význame jednotlivých slov, o ich písanej i zvukovej podobe, o ich gramatických tvaroch a významoch, o spôsobe ich spájania v slovných spojeniach a vo vetách, o ich frazeologických spojeniach a štylistickom charaktere. Takto významným spôsobom prispeje k poznaniu a kultivovaniu slovenčiny.

Dvojjazyčné slovníky vychodili u nás doteraz viac-menej náhodne. Sú to malé vreckové slovníky dvojjazyčné, výnimočne i trojjazyčné (napr. maďarsko-slovensko-český), s určením pre široké vrstvy pracujúcich a pre školské potreby. Taký je napr. rusko-slovenský a slovensko-ruský slovník, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Práca,[29] maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník G. Orbána a M. Meča v novom vydaní,[30] a Schultzov nemecko-slovenský slovník.[31] Hneď po vojne vyšli aj menšie anglické slovníky, *Anglicko-slovenský slovník* J. Vilikovského a *Slovensko-anglický slovník* J. Detricha — A. Filu.[32] V týchto slovníkoch ide zväčša o prosté radenie ekvivalentov dvoch jazykov bez hlbšieho významového spracovania. Náprava vo vydávaní dvojjazyčných slovníkov sa očakáva od vybudovania nového lexikografického pracoviska na Slovensku.[33]

Vydavateľský odbor Povereníctva školstva a kultúry v spolupráci s rozličnými inštitúciami českými a slovenskými zvolal koncom r. 1959 lexikografickú poradu, na ktorej sa prediskutovala problematika dvojjazyčných slovníkov vreckového, malého a stredného typu. Predložili sa aj návrhy na zlepšenie organizácie, prípravy a vydávania prekladových slovníkov. Ako vzor pre menšie dvojjazyčné slovníky mohol by slúžiť Slovensko-

---

[29] *Slovník slovensko-ruský.* Zostavil učiteľský kolektív školy práce pri ROH, Bratislava 1951.

[30] *Nový maďarsko-slovenský slovník,* III. opravené vydanie, G. Orbán a M. Meč (Mendreszóra), Košice 1951 (I. vyd. z r. 1933 malo predslov J. Škultétyho). Porov. kritický posudok vydania z r. 1951 od J. Horeckého (SR XVII, 1951—52, 167—170). — Artbauerová G. — Schultz J., *Slovník slovensko-maďarský,* III. vyd., Bratislava 1948 (I. vyd. 1939), maďarsko-slovenská časť 1946.

[31] J. Schultz s kolektívom, *Nemecko-slovenský slovník,* Bratislava 1955.

[32] J. Vilikovský, *Anglicko-slovenský slovník,* Bratislava 1946; J. Detrich — A. Filo, *Slovensko-anglický slovník,* Ružomberok 1946.

[33] Pozri V. Blanár, *O príprave a vydávaní dvojrečových slovníkov,* Naša veda VI, 1959, 449—450, porov. i JČ XI, 1960, 85—86; M. Helcl, SaS XXI, 1960, 146 n.

ruský slovník,[34] vypracovaný podľa zásad modernej lexikografie ako prekladový slovník so zreteľom na slovenského používateľa.

Ako vidno z prehľadu, chýbajú nám — okrem rusko-slovenského slovníka — spoľahlivé, moderné slovníky hlavných svetových jazykov a slovníky jazykov ľudovodemokratických krajín, najmä slovanských.

V období 1945—60 vyšli aj slovníky cudzích slov: starší nenáročný Schultzov,[35] náročnejší slovník A. Hollého a Ľ. Zúbka[36] zacielený na vecnú, pojmovú stránku cudzích slov a menší slovník M. Šalingovej, vyhovujúci požiadavkám modernej lexikografie.[37]

Terminologické slovníky, ktoré vychodia v Slovenskej akadémii vied i mimo nej, majú osobitnú problematiku,[38] najmä pokiaľ ide o jednojazyčné slovníky. Spomedzi dvojjazyčných odborných slovníkov najvýznamnejšie sú dva: technický a lekársky. *Rusko-slovenský technický slovník*[39] zostavili B. Čebotarev a J. Horecký na základe iných slovníkov (bez vlastnej excerpcie odbornej literatúry). Autori použili výsledky prác terminologických komisií Slovenskej akadémie vied alebo navrhli nové slovenské ekvivalenty ruských termínov. Je otázka, či sa tieto návrhy skutočne vžijú.

Veľký rusko-slovenský lekársky slovník[40] zostavila hlavná redakcia s veľkým kolektívom spolupracovníkov z lekárskych kruhov (zväčša z Lekárskej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach) pod vedením J. Savuľáka. Takýto kolektívny spôsob práce s jazykovým poradcom zaručuje, že slovenské názvy ako ekvivalenty ruských termínov sa skutočne budú používať.

Podobné rusko-slovenské odborné slovníky (banícky, ekonomický) vyšli a vyjdú z rozličných odborov aj v budúcnosti, pretože umožňujú dôkladne študovať bohatú sovietsku odbornú literatúru.

V odbore historickej lexikografie konajú sa prípravné práce a zhromažďuje sa materiál pre historický slovník v oddelení pre dejiny slovenčiny ÚSJ SAV.[41] Vyšli aj niektoré individuálne práce.[42]

---

[34] Zostavil A. V. Isačenko a D. Kollár, Bratislava 1959.

[35] J. Schultz s autorským kolektívom, *Slovník cudzích slov,* Bratislava 1953.

[36] *Slovník cudzích slov.* Zostavila redakčná rada s kolektívom pomocníkov (L. Droba, E. Gwerk, V. Hajko, Š. Heretik, A. Hollý, F. Kozmál, Š. Luby, Z. Nováček, P. Ratkoš, A. Sirácky, V. Vršanský). Hlavná redakcia: Anton Hollý a Ľudovít Zúbek. Bratislava 1953. Porov. posudok M. Šalingovej v SR XIX, 1954, 90—99.

[37] *Malý slovník cudzích slov,* Bratislava 1959. Porov. recenziu M. Hayekovej v SR XXIV, 1959, 248.

[38] Porov. o nich tu článok J. Horeckého. Ich zoznam sa uvádza v *Slovníku slovenského jazyka* I, str. VI.

[39] V Slovenskom vydavateľstve technickej literatúry, Bratislava 1956.

[40] Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1959.

[41] Porov. citované zprávy o činnosti ÚSJ.

[42] Porov. ich zhodnotenie u E. Paulinyho v JČ XI, 1960, č. 2.

Hoci sa v odbore lexikografie pracovalo usilovne a s takým rozsiahlym aparátom, s akým sa v iných jazykovedných disciplínach nemohlo počítať, konkrétne výsledky pre verejnosť sa ukážu až v nasledujúcich rokoch, keď sa dokončia oba naše chystané veľké slovníky — slovenský a ruský. To bude, pravda, len prvá etapa v lexikálnom spracovaní slovenčiny.

II

Teoretické práce z lexikológie rozvíjajú sa u nás síce paralelne s vypracúvaním slovníkov, no obmedzujú sa zväčša na štúdie a články v časopisoch alebo na kapitoly v jazykových príručkách a učebniciach.

Prvá otázka, ktorá zaujala jazykovedcov pri štúdiu slovnej zásoby jazyka, je otázka systémovosti slovnej zásoby. Je známe, že štrukturalisti u nás hneď na začiatku svojho vystúpenia definovali jazyk ako systém účelných výrazových prostriedkov.[43] Podľa funkčného hľadiska nijaký jazykový jav nemožno porozumieť bez ohľadu na systém, ku ktorému patrí. V tézach, ktoré vypracoval V. Mathesius,[44] aplikuje sa tento výklad i na slovník.

Zo stanoviska štrukturalizmu pojem lexikálneho systému podrobil kritike E. Pauliny.[45] Vychádza zo znakovej teórie a dochádza k záveru, že lexikálny systém, ako ho ponímala pražská škola, nejestvuje, lebo je to systém myšlienkových obsahov, systém nejazykový. Úlohou jazykovedy v tejto oblasti je skúmať slovné druhy a ich gramatické kategórie. I podnes Pauliny ostáva celkove pri tomto stanovisku: Klasifikácia slovnej zásoby podľa slovných druhov je jediná klasifikácia systémová. Nijaký lexikálny systém uzavretých vzťahov neexistuje. Je tu len voľná a neuzavretá sústava pojmov. Pokiaľ existuje systém v slovnej zásobe, je tesne viazaný na gramatický systém, takže je jeho súčiastkou.[46]

Lexikografická prax vedie však k presvedčeniu, že v slovnej zásobe systém existuje, lenže je omnoho zložitejší ako systém fonologický alebo gramatický (morfologický a syntaktický).[47] Slovo nemožno z významovej stránky dobre charakterizovať bez ohľadu na iné slová, s ktorými je dané slovo v mnohonásobných vzťahoch. Pravda, objaviť štruktúru týchto vzťahov a podrobne systematizovať slovnú zásobu všeobecne prijateľným spô-

[43] *Travaux du Cercle linguistique de Prague I*, 1929, 7 n. — J. M. Kořínek, *Úvod do jazykospytu*, Bratislava 1948, 16 n.

[44] *Travaux I*, 1929, 11—12. Porov. i V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, 177 n.; *Řeč a sloh*, sborník Čtení o jazyce a poesii, Praha 1942, 13—102.

[45] Porov. Slovo a tvar II, 1948, 127 n.

[46] Porov. E. Pauliny, *Systém v jazyku*, sborník O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 18—28.

[47] Porov. E. Jóna, *Náš pomer k slovu*, SR IX, 1941—42, 3—8, a SR XXI, 1956, 71. — Š. Peciar, *O slovnikárskej práci*, SR XX, 1955, 6.

sobom sa jazykovedcom doteraz nepodarilo, hoci existuje mnoho pokusov. J. Horecký[48] sa napríklad pokúša charakterizovať slovnú zásobu, vystihnúť jej systém v rámci slovných druhov z hľadiska semaziologického, slovotvorného i gramatického. Slovnú zásobu ako celok člení predovšetkým z hľadiska štylistického.

Iné východisko vo svojich prácach má V. Blanár. Začal študovať osobné a pomiestne mená,[49] vypracoval lexikálny rozbor starej jazykovej pamiatky,[50] v niekoľkých príspevkoch sledoval vývin jednotlivých slov i celých synonymných radov a tak sa usiloval zistiť zákonitosti v organizácii slovnej zásoby.[51] Svoje pozorovania usiluje sa zovšeobecňovať pre historicko-porovnávaciu lexikológiu[52] i pre synchronický pohľad na štruktúru slovnej zásoby.[53]

Celkový pohľad na slovnú zásobu slovenčiny podali autori stredoškolských i vysokoškolských učebníc, a to alebo osobitne,[54] alebo v rámci gramatiky.[55]

V článkoch a štúdiách, v časopisoch a sborníkoch písalo sa z marxistického hľadiska o slovnej zásobe a o základnom slovnom fonde hneď po sovietskej diskusii o marxizme v jazykovede r. 1950.[56] Dôkladnejšie sa prerokovali najdôležitejšie problémy lexikológie a lexikografie na I. celoštátnej konferencii čs. lexikografov v júni r. 1952 v Bratislave za účasti českých i slovenských jazykovedcov. Referáty, koreferáty a diskusné príspevky sú uverejnené v osobitnom sborníku.[57] Týkajú sa teórie pomenovania, pomeru slovníka a gramatiky, homoným a synoným v slovníku,

---

[48] J. Horecký, *Členenie slovnej zásoby,* SR XXI, 1956, 64—71; *K otázke systému v slovnej zásobe,* Jazykovedné štúdie III, 1958, 5—18 a i.

[49] V. Blanár, *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku,* Bratislava 1958.

[50] V. Blanár, *Zo slovenskej historickej lexikológie* (rukopis).

[51] V. Blanár, *Vývin významovej stavby slovies* znamenať — vyznamenať — zaznamenať *v slovenčine a češtine,* Slavia XXV, 1956, 63—80; *Hostinec, hospoda a špitál* (K metóde slovenskej historickej lexikológie), Studie ze slovanské jazykovědy (Trávníčkov sborník), Praha 1958, 337—341.

[52] V. Blanár, *K problémom porovnávacej lexikológie slovanských jazykov.* Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě. Praha 1958, 159—168; Sborník otvetov na voprosy po jazykoznaniju (k IV Meždunarodnomu s'jezdu slavistov), Moskva 1958, 18—20 a i.

[53] V. Blanár, *K základným otázkam lexikológie,* Sborník Filozofickej fakulty UK IX, 1957, 3—13.

[54] E. Jóna, J. Horecký a J. Ružička, *Jazyková výchova,* učebné texty pre II. triedu škôl III. stupňa, Bratislava 1952; SR XVI, 1950/51, 207—213; J. Bělič a kolektív, *Slovenština,* Praha 1957, kap. III, *Slovní zásoba slovenštiny,* str. 127—137 (E. Jóna).

[55] E. Pauliny, J. Ružička a J. Štolc, *Slovenská gramatika,* Martin 1953, II. vyd. 1955.

[56] Jazykovedný sborník IV, 1950, 53—56 (E. Jóna, *Príspevok k diskusii);* Š. Peciar, *O základnom slovnom fonde,* SR XVI, 1950/51, 225—228 a i.

[57] Lexikografický sborník, Bratislava 1953.

frazeologických spojení, ekvivalentu v dvojjazyčnom slovníku, výstavby hesla, rozsahu slovníka, školského slovníka, terminologických slovníkov. Pri niektorých otázkach v referátoch išlo sa do šírky i do hĺbky, napr. pri otázke znakovosti jazyka.[58]

Členovia pracovného kolektívu slovenského slovníka (Š. Peciar, V. Budovičová, M. Marsinová, E. Smiešková, M. Šalingová a i.) v osobitných číslach časopisu Slovenská reč[59] uverejnili články k jednotlivým problémom jednojazyčného výkladového a frazeologického slovníka. Tieto články s ukážkami hesiel možno pokladať za teoretické zovšeobecnenie zásad pre vypracovanie *Slovníka slovenského jazyka.* Svedčia o tom, že naša lexikografia dosiahla v posledných rokoch vysokú teoretickú úroveň dôsledným spájaním teórie s praxou pri kolektívnej práci.

Teoretické štúdium slovenskej frazeológie je len v začiatkoch.[60] Slovník slovenského jazyka prinesie i pre toto štúdium bohatý materiál.

III

Slovenská lexikografia a lexikológia vyrástla za posledných pätnásť rokov zo skromných začiatkov pozoruhodne, a to zo stránky kvantitatívnej i kvalitatívnej. No najdôležitejšie úlohy má doteraz pred sebou: dokončiť začaté práce na slovenskom a ruskom slovníku. Slovník slovenského jazyka by sa z niektorých stránok zdokonalil ešte užšou spoluprácou jednotlivých oddelení Ústavu slovenského jazyka SAV pri redakcii konceptu slovníka (napr. oddelenia pre spisovný jazyk a oddelenia dialektologického). Takáto spolupráca bude potrebná najmä pri veľkom dokladovom slovenskom slovníku, ktorý treba chystať v najbližšom čase, aby sa jeho vydávanie po dokončení stredného slovníka neoddďaľovalo. Starostlivo treba pripravovať dvojjazyčné slovníky, najmä slovanské, predovšetkým, česko-slovenský a slovensko-český. Nedostatok cudzojazyčných slovníkov nepriaznivo vplýva na vyučovanie cudzích jazykov. Cudzojazyčné slovníky by získali na kvalite založením osobitného lexikografického pracoviska, ako je to napr. v Sovietskom sväze.

Osobitné úlohy praktické i teoretické čakajú slovenskú jazykovedu v odbore terminologických slovníkov. Pre teoretické štúdium slovenčiny je nevyhnutné pomýšľať i na slovník nárečový, historický a etymologický a konečne na syntetickú lexikológiu slovenského jazyka.

---

[58] Staršie náhľady o jazykovom znaku kriticky zhrnul J. Ružička (Slovo a tvar I, 147, 3—8). Na konferencii sa o znakovosti jazyka diskutovalo najmä po referáte K. Horálka.

[59] SR XIX, 1959, č. 3—4; XX, 1955, č. 1.

[60] Porov. J. Mihál, *Zo slovenskej frazeológie,* SR XXIV, 1959, 257—271.

PÄTNÁSŤ ROKOV SLOVENSKEJ TERMINOLÓGIE

Ján Horecký

Rozsiahly a všestranný výskum slovenskej odbornej terminológie nie je mysliteľný bez priaznivých organizačných predpokladov a bez konkrétnej práce na ustaľovaní jednotlivých terminológií. Preto treba pri hodnotení jazykovedného výskumu brať do úvahy aj tieto vonkajšie podmienky.

1. Organizačné predpoklady

Čoskoro po oslobodení, najmä v súvislosti s prípravou právnych kódexov, bola obnovená činnosť Komisie pre právnu terminológiu pri Poverenictve spravodlivosti. Táto komisia predstavovala pomerne rozsiahle a preto aj ťažkopádne teleso, zložené zo zástupcov rozličných úradov. Jazykovými poradcami v nej boli pracovníci Jazykovedného odboru Matice slovenskej a neskôr aj pracovníci vtedajšieho Jazykovedného ústavu SAVU.

Roku 1948 vznikla z iniciatívy neb. profesora T. Krempaského Komisia pre ustaľovanie slovenskej chemicko-technologickej terminológie pri redakcii Chemických zvestí, ktoré vydával Spolok chemikov. Táto komisia sústredila skutočne nadšených pracovníkov a výsledky svojej bohatej činnosti postupne uverejňovala v Chemických zvestiach v stálej rubrike O správne chemicko-technologické názvoslovie. V rokoch 1948—1950 tu vyšlo vcelku 17 pokračovaní. R. 1951 uverejnila komisia súhrnný, prepracovaný elaborát Slovenská chemická terminológia (Chemické zvesti V, 1951, 608—635). Jazykovým poradcom v tejto komisii bol J. Horecký, vtedy asistent JÚ a pracovník na slovníku spisovnej slovenčiny.

V tom istom roku začala pri vtedajšom Ústrednom riaditeľstve štátnych lesov pracovať aj osobitná komisia pre spracovanie lesníckej terminológie pod vedením prof. F. Papánka. Aj tu bol jazykovým poradcom J. Horecký.

Široko zameranú akciu na úpravu technickej terminológie začal r. 1948 Československý ústav práce — pobočka v Bratislave, ktorý pre túto prácu uvoľnil jedného pracovníka s vysokoškolským vzdelaním, pravda, nie jazykovedca. Preto sa činnosť tohto ústavu obmedzila na excerpovanie materiálu z literatúry i z praxe v rozličných podnikoch a na založenie Komisie pre technické názvoslovie. Táto komisia mala pod predsedníctvom prof. J. Gondu iba jednu prípravnú schôdzku v decembri 1948.

Väčší význam mala príloha časopisu Slovo a tvar — Technický jazyk, ktorý bol zriadený ako orgán uvedenej komisie a ktorý v rokoch 1949

a 1950 viedol a zväčša aj vyplňoval J. Horecký. Okrem všeobecnejších článkov prinášal Technický jazyk v rozsahu 8 strán pri každom čísle (teda štvrťročne) najmä riešenie drobných otázok v rubrike rozličností a krátke posudky o technických publikáciách.

So zánikom Slova a tvaru zaviazla aj činnosť Komise pre technickú terminológiu a publikačná činnosť sa obmedzila na posudky technických a vôbec odborných publikácií v XVII. ročníku Slovenskej reči (1951/52).

Medzitým však už 15. marca 1950 mala prvú pracovnú schôdzku Názvoslovná komisia pri Jazykovednom ústave SAVU a ako záväzok k IX. sjazdu KSS bolo zriadené v ústave terminologické oddelenie, predbežne s jedným pracovníkom (J. Horecký). Pri zakladaní komisie i zriaďovaní oddelenia sa vychádzalo z požiadavky mnohých odborníkov zintenzívniť prácu na tvorení a ustaľovaní slovenských odborných terminológií a sústrediť ju v jednej inštitúcii.

Názvoslovná komisia sama nemala veľký vplyv na celkový beh práce, ale zriadenie terminologického oddelenia sa ukázalo dobrým riešením. Práca sa totiž preniesla do jednotlivých komisií, v ktorých popri odborníkoch pracoval vždy aj jeden jazykovedec. O intenzite práce svedčí, že už koncom r. 1951 pracovalo 21 terminologických komisií. Aj terminologické oddelenie ÚSJ sa rozrástlo na troch vedeckých pracovníkov a jednu pomocnú silu (vedúci J. Horecký, ďalej F. Buffa a V. Dujčíková-Slivková).

Čoskoro sa začali hľadať osobitné publikačné možnosti. Už do konca r. 1951 vyšli dve čísla bulletinu Odborné názvoslovie. V 1. čísle boli uverejnené niektoré termíny z elektrotechniky, stokovania a lícovania, v 2. čísle z hydrológie. Potom bulletin zanikol.

R. 1953 začal vychádzať ako mesačník časopis Slovenské odborné názvoslovie, ktorý sa stal orgánom všetkých terminologických komisií i terminologického oddelenia ÚSJ; čoskoro si získal stály počet odberateľov a prispel k zvýšeniu záujmu o terminologickú problematiku v slovenskej verejnosti. Štruktúra Slovenského odborného názvoslovia sa ustálila v prvých číslach a ostáva nemenná dodnes. Hlavnú náplň tvoria uznesenia terminologických komisií a popri nich menšie celky dvojjazyčných terminológií, spočiatku z ruštiny, neskôr aj z iných svetových jazykov. Vo veľkej väčšine neboli tieto dvojjazyčné state výsledkom prác v komisiách, hoci autori sa o ne opierali.

Nemenej závažnú úlohu má však Slovenské odborné názvoslovie aj pre rozvoj teoretickej práce o otázkach terminológie, pretože v každom čísle je úvodný článok venovaný riešeniu nejakej teoretickej otázky. Rubrika diskusií taktiež prispieva k riešeniu jednotlivých sporných otázok. V rubrike zpráv sa osobitná pozornosť venuje jazykovým a štylistickým roz-

borom slovenských odborných publikácií a prinášajú sa zprávy o terminologických i prekladových slovníkoch.

R. 1955 bola zriadená Ústredná terminologická komisia pri predsedníctve SAV (čl. kor. J. Gonda, akad. O. Pavlík, akad. Š. Schwarz, čl. kor. J. Hovorka, čl. kor. Ľ. Pastýrik a čl. kor. Š. Luby), no okrem jedného zasadnutia 31. 3. 1955 nevyvíjala prakticky nijakú činnosť.

2. *Teoretické práce o terminológii*

Začiatok jazykovedných úvah o problematike terminológie súvisí s rozbehom prác na ustaľovaní konkrétnych termínov. Je preto prirodzené, že už r. 1947 sa v Slovenskej reči objavuje úvaha J. Horeckého[1], v ktorej sa po prehľade dovtedajších roztrúsených príspevkov o terminológii rozličných odborov podáva definícia termínu (slovo alebo skupina slov majúcich v danom jazykovom štýle ustálený, presný a jednoznačný význam, bez ohľadu na ich význam v inom jazykovom štýle, resp. bez ohľadu na význam jednotlivých slov, z ktorých sa termín prípadne skladá), rozoberajú sa typy termínov a zdôrazňujú sa ich jazykové vlastnosti (najmä tá, že termín musí vyhovovať domácemu hláskovému a morfologickému skladu).

Takéto štylistické hľadisko sa prejavuje aj v ďalšom príspevku o technickej terminológii,[2] ale tu už preniká aj dôraz na znalosť štruktúry spisovného jazyka ako celku, ba o niečo neskôr sa už zdôrazňuje dôležitosť správneho vzťahu medzi obsahom a formou, pretože termín musí názorne a pre člena jazykového spoločenstva pochopiteľne zachycovať nejakú príznačnú vlastnosť,[3] pričom tvorenie nových termínov nesmie byť násilné a príliš neobyčajné; je tu potrebná ustavičná konfrontácia s praxou.[4]

Zásadu uvedomiť si pri hľadaní termínu najprv obsah pojmu a potom ho označiť svojím spôsobom, bez závislosti od cudzej jazykovej schémy ako aj zásadu hľadať staré domáce, najmä nárečové názvy zdôraznil J. Štolc.[5] Zásadu významovej priezračnosti prvý raz proklamoval J. Horecký r. 1952.[6] F. Buffa v súvislosti s rozborom Dostálovej *Květeny ČSR* podobne žiada, aby v botanickej nomenklatúre bolo čo najviac ľudových názvov.[7]

---

[1] J. Horecký, *Poznámky k tvoreniu odbornej terminológie*, SR XIII, 1947, 65—72.

[2] J. Horecký, *O slovenskej technickej terminológii*, Slovo a tvar II, 1948, 116—119.

[3] J. Horecký, *Významová stránka odborných názvov*, Slovo a tvar IV, 1950, 143—146.

[4] J. Horecký, *O našej terminologickej práci*, Jazykovedný sborník IV, 1950, 60—62.

[5] J. Štolc, *Poznámky o zásadách pri tvorení slovenských odborných terminológií*, Slovo a tvar III, 1949, 44—49.

[6] J. Horecký, *O slovenskej technickej terminológii*, SR XVII, 1951/52, 14—23.

[7] F. Buffa, *Zásady pri ustaľovaní slovenskej botanickej nomenklatúry*, SR XIX, 1954, 244—248.

Všestrannejšie a podrobnejšie sa začali jednotlivé vlastnosti termínov skúmať v časopise Slovenské odborné názvoslovie: osobitné kratšie články sú tu venované otázke významovej priezračnosti,[8] ľudovosti[9] i medzinárodnosti,[10] ba i otázke purizmu v terminológii[11] a vzťahu medzi slovenskou a českou terminológiou.[12]

Všetky doterajšie poznatky o povahe a vlastnostiach termínov zhrnul J. Horecký v knižnej práci *Základy slovenskej terminológie.*[13] Po stručnom, na mnohých miestach iba veľmi kuso načrtnutom prehľade vývinu slovenskej terminológie podáva novú definíciu termínu (pomenovanie pojmu v sústave vedného alebo výrobného odboru) a rozoberá vlastnosti termínu: významovú priezračnosť, systémovosť, ustálenosť, jednoznačnosť, presnosť a nosnosť, opierajúc sa pritom o výsledky štúdií uverejňovaných pracovníkmi terminologického oddelenia v Slovenskom odbornom názvosloví a o rozhodnutia terminologických komisií. Závažnejší (i samostatnejšie spracovaný) je pokus o lexikálno-sémantickú systemizáciu termínov a ich roztriedenie na neodvodené slová, odvodené slová, zložené slová, združené pomenovania so zhodným a nezhodným prívlastkom. V každej z týchto skupín sa poukazuje na charakteristické črty slovotvorné i významové. Záverečná kapitola o zaradení a využití termínov v spisovnom jazyku podľa jednotlivých štýlov je tiež iba načrtnutá, bez závažnejších záverov. Podľa obšírnej recenzie A. Jedličku[14] je táto práca dobrým pokusom o sústavnú teóriu terminológie.

Vydaním *Základov slovenskej terminológie* sa neskončilo teoretické štúdium terminológie. Skúmajú sa jednak otázky synonymity[15] a homonymity[16] v terminológii, ale najmä sa ukazuje snaha nájsť určité pomenúvacie typy na základe využitia motivačných znakov. I keď sú v tejto oblasti iba predbežné práce,[17] možno dúfať, že sa poznatky tohto výskumu

---

[8] V. Dujčíková, *Významová priezračnosť termínov,* SON I, 1953, 97–99; *Odborné termíny utvorené podľa časti tela,* SON III, 1955, 65–67.

[9] F. Buffa, *Ľudové prvky v terminológii,* SON I, 1953, 65–67.

[10] F. Buffa, *O medzinárodnosti v terminológii,* SON I, 1953, 129–132.

[11] V. Dujčíková, *O purizme v terminológii,* SON II, 1954, 65–68.

[12] J. Horecký, *Vzťahy medzi slovenskou a českou terminológiou,* SON II, 1954, 257–261.

[13] J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie,* SAV, Bratislava 1956.

[14] A. Jedlička, *Základní příručka o slovenském odborném názvosloví,* Naše řeč 40, 1957, 159–165.

[15] J. Horecký, *Miesto a úloha synoným v terminológii,* SON II, 1954, 353–357.

[16] J. Horecký, *O homonymii v terminológii,* SON V, 1957, 289–298.

[17] J. Horecký, *Typy termínov motivovaných účelom,* SON IV, 1956, 193–197; J. Horecký, *Pomenovania motivované účelom,* K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Olomouc–Praha 1957; J. Horecký, *K systematike motivačných znakov v kongruenčných pomenovaniach,* SON VI, 1958, 321–327; J. Horecký, *K charakteristike motivačných znakov v nekongruenčných pomenovaniach,* SON VII, 1959, 65–69.

podarí zhrnúť a zistiť systém motivačných znakov, resp. onomaziologický systém v slovnej zásobe.

K teoretickým otázkam patrí aj riešenie otázky vymedzenia[18] a klasifikácie pojmov,[19] definícií,[20] ale najmä otázka znakovosti termínov[21] a miesta terminológie v aplikovanej jazykovede.[22] Škoda však, že o týchto otázkach neuvažujú domáci pracovníci, ale uspokojujú sa citovaním mienky sovietskych odborníkov.

Širšie hľadiská sa začínajú uplatňovať pri skúmaní medzislovanských súvislostí v terminológii. No od prvého náčrtu problematiky[23] sa v tejto oblasti nepokročilo ďalej, ak neberieme do úvahy Buffovo porovnanie slovenskej a poľskej jazykovednej terminológie[24] a slovanské paralely k názvom rýb a vtákov v prácach O. Ferianca.[25]

Prechodným článkom medzi štúdiami o teórii terminológie a slovotvornými príspevkami sú výskumy o využití jednotlivých spôsobov motivácie, resp. o formálnej štruktúre termínov. Treba tu spomenúť štúdie o menách zvierat,[26] o názvoch rastlín,[27] o termínoch s nezhodným prívlastkom,[28] so zhodným prívlastkom,[29] a sémantických posunoch prídavných mien v termínoch.[30] Výsledky starších štúdií tohto druhu sú zhrnuté v *Základoch slovenskej terminológie*, novšie práce sú ďalším, materiálove hojnejšie podloženým rozvíjaním téz tejto práce.

Z vlastných slovotvorných otázok sa venuje pozornosť najmä využitiu jednotlivých predpôn, prípon a typov zložených slov,[31] resp. využívaniu prípon pri tvorení názvov istých okruhov.[32]

---

[18] *Vymedzenie pojmov pri ustaľovaní a tvorení terminológie*, SON II, 1954, 129—131.

[19] *Klasifikácia pojmov ako predpoklad správnosti termínov*, SON II, 1954, 33—35.

[20] L. R. Nejman, *O charaktere definícií v elektrotechnickej terminológii*, SON VII, 1959, 97.

[21] L. A. Zvegincev, *O znakovosti termínov*, SON V, 1957, 33—37.

[22] N. A. Andrejev — L. R. Zinder, *Miesto terminológie v aplikovanej lingvistike*, SON VII, 1959.

[23] J. Horecký, *Otázka medzinárodnej slovanskej terminológie, jej súčasný stav a historický vývoj*, Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, 97—107.

[24] F. Buffa, *K charakteristike poľskej a slovenskej základnej gramatickej terminológie*, SON VII, 1959, 161—165.

[25] O. Ferianc, *Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov*, Martin 1948; *Slovenské názvoslovie vtákov*, Bratislava 1958.

[26] F. Buffa, *Mená zvierat v slovenskom názvosloví rastlín*, SON V, 1957, 97—102.

[27] F. Buffa, *Názvy rastlín motivované vnútornou vlastnosťou rastliny*, SON V, 1957, 225—229; V. Dujčíková, *Motivácia vonkajšími znakmi*, SON VI, 1958, 65—70.

[28] V. Dujčíková, *Nezhodný prívlastok v terminológii*, SON II, 1954, 225—228.

[29] F. Buffa, *Využitie adjektíva v nomenklatúre*, SON II, 1954, 97—100.

[30] V. Slivková, *Posúvanie významu vzťahových prídavných mien*, SON VII, 1959, 3—7.

[31] F. Buffa, *Substantíva na -ina v terminológii*, SON II, 1954, 321—326; J. Horecký, *Prídavné mená s príponami -ný a -ový*, SON III, 1955, 97—102; F. Buffa, *Využitie záporu v terminológii*, SON IV, 1956, 161—164; K. Habovštiaková, *Tvorenie slov predponou*

Už od začiatku skúmania slovenskej terminológie sa venovala pozornosť rozboru terminológie jednotlivých odborov. V rozbore chemického názvoslovia[33] sa napr. rozoberajú jednotlivé formálne typy a zisťuje sa značná morfematická komplikovanosť, najmä v organickej nomenklatúre. Sústavnejšie sa rozoberá nomenklatúra organických zlúčenín temer o desať rokov neskôr, no s rovnakým záverom.[34]

Pri rozbore Feriancovho názvoslovia rýb i vtákov[35] sa poukazuje predovšetkým na motiváciu názvov a využitie prípon sa porovnáva s využitím prípon v bežnej slovnej zásobe. Podobne je poňatý aj rozbor formálnej i významovej stavby názvov rastlín v Dostálovej *Květene*,[36] viac formálne hľadiská sa uplatňujú v rozbore terminológie hydrológie a hydrauliky.[37]

Osobitne treba v tejto oblasti spomenúť rozsiahlu prácu Š. Lubyho o slovenskej právnej terminológii.[38] Po stručnom pohľade na vývin slovenskej právnej terminológie poukazuje najmä na mnohé terminologické nedostatky a chyby v súčasných slovenských publikáciách, kriticky hodnotí súčasnú slovenskú právnu terminológiu a rozoberá požiadavky na termín: podľa Lubyho má byť termín jednoznačný, presný, ustálený, dôstojný a ľudový.

Odborne menej náročný, skôr informatívny je podobný príspevok A. Petrovského o slovenskom železničnom názvosloví, zameraný na vonkajšie dejiny.[39]

Ostatné príspevky tohto druhu sa zameriavajú na aktuálne otázky jednotlivých odborov alebo menších úsekov (fyzikálne jednotky, počítacie stroje, bicykle, hádanky, terminológia, televízia[40]), prípadne podávajú

---

pri-/prí- v spisovnej slovenčine, SON V, 1957, 257–266; F. Buffa, *Slová na -isko, -ište v spisovnej slovenčine*, SON VI, 1958, 129–132.

[32] F. Buffa, *Názvy strojov, nástrojov, pomôcok a náradia*, SON I, 1953, 161–164; J. Horecký, *Mená povolaní*, SON V, 1957, 161–166.

[33] J. Horecký, *Jazyková výstavba chemického názvoslovia*, Slovo a tvar II, 1948, 75–80.

[34] J. Horecký, *Slovotvorná štruktúra nomenklatúry organických zlúčenín*, SON V, 1957, 3–9.

[35] O. Ferianc, *Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov*, Martin 1948; J. Horecký, *Slovenské názvoslovie vtákov*, SON VI, 1958, 97–102.

[36] J. Dostál, *Květena ČSR a ilustrovaný klíč ...*, Praha 1950, rec. Jazykovedný časopis VII, 1953, 198–206.

[37] F. Buffa, *Jazyková charakteristika terminológie hydrológie a hydrauliky*, SON IV, 1956, 33–39.

[38] Š. Luby, *Slovenská právna terminológia – vývin, stav, výhľady*, Práv. štúdie IV, 1954, 165–224.

[39] A. Petrovský, *Vývin a stav normalizácie slovenského železničného názvoslovia*, SON VII, 1959, 257–267.

[40] J. Horecký, *Názvy fyzikálnych jednotiek*, SON VII, 1959, 33–36; J. Horecký, *K terminológii počítacích strojov*, SON VII, 1959, 321–325; *O hádankárskej terminológii*,

všeobecný pohľad na súčasný stav (poľnohospodárska terminológia, anatomická nomenklatúra, vojenská terminológia[41]).

V diskusnej rubrike Slovenského odborného názvoslovia bolo uverejnených aj niekoľko príspevkov venovaných rozboru, resp. ustáleniu terminológie väčších celkov. Treba spomenúť predovšetkým príspevky K. Palkoviča[42] o poľnohospodárskej terminológii, závažné najmä metodicky: autor tu zbiera mnohé ľudové, nárečové názvy i názvy zo slovenskej i cudzojazyčnej literatúry a potom podáva uvážené návrhy na ustálenie spisovnej podoby termínu. Poľnohospodárstva sa týkajú príspevky A. Okáľa,[43] ovocinárstva poznámky J. Vrlu.[44]

Textilné názvoslovie začal skúmať V. Uhlár.[45]

Pomerne málo štúdií bolo venovaných vývinu slovenskej terminológie. Možno spomenúť iba príspevok V. Blanára o baníckej terminológii[46] a štúdie o vývine slovenskej gramatickej terminológie[47] a botanickej nomenklatúry.[48] I keď nie sú tieto štúdie metodicky prepracované, predsa znamenajú značný prínos do výskumu dejín slovnej zásoby slovenčiny a zdrojov jej obohacovania.

3. *Jednotlivé názvy*

Pri každodennej, praktickej práci na ustaľovaní terminológie sa nevy-

---

SON VI, 1958, 29—31; *K terminológii bicykla,* SON VI, 1958, 310—313; *Poznámky k terminológii terminológie,* SON VI, 1958, 24—27; *Na okraj televíznej terminológie,* SON II, 1954, 21—26.

[41] J. Horecký, *O slovenskej poľnohospodárskej terminológii,* SON III, 1955, 225—229; *Slovenská anatomická terminológia,* SON IV, 1956, 97—100; *Slovenská vojenská terminológia,* SON VII, 1959, 289—293.

[42] K. Palkovič, *Názvoslovie pluhu a jeho časti,* SON IV, 1956, 279—283; *Názvoslovie postrojov I,* SON V, 1957, 79—86; *Názvoslovie postrojov II,* SON V, 1957, 153—156.

[43] A. Okáľ, *Názvoslovná sústava hnojiv,* SON III, 1955, 212—222; *Niekoľko základných pojmov z pôdohospodárskej terminológie,* SON V, 1957, 346—350; *Poznámky k hydinárskemu názvosloviu,* SON VII, 1959, 249—251.

[44] J. Vrla, *Guľovačka a guľaté slivy,* SON VII, 1959, 53—57; *K názvom iných guľatých slív a okrúhlic,* SON VII, 1959, 156—159.

[45] V. Uhlár, *K základnej textilnej terminológii,* SON IV, 1956, 373—375; *K terminológii výroby vlákna a priadze,* SON V, 1957, 24—27.

[46] V. Blanár, *Historické pramene odborného názvoslovia,* SON III, 1955, 33—38.

[47] V. Dujčíková, *Návrh M. Godru na jazykovednú terminológiu,* SON III, 1955, 321—324; *Štúrova gramatická terminológia,* SON IV, 1956, 65—70 — aj SR XXI, 1956, 232—237; *Pramene Bernolákovej gramatickej terminológie,* SON V, 1957, 65—68; *K počiatkom slovenskej terminológie hláskoslovia,* SON VII, 1959, 129—135.

[48] F. Buffa, *K vývoju slovenskej botanickej nomenklatúry,* SON VI, 1958, 33—38; *Slovenská botanická nomenklatúra v tzv. Slovenskom lekárskom rukopise zo 17. storočia,* SON VII, 1959, 225—230; *† Prof. J. M. Novacký a slovenská botanická nomenklatúra,* SON IV, 1956, 353—357; *Sto rokov od vydania Reussovej Květny Slovenska,* SON I, 1953, 289—292.

hnutne veľmi často ukázala potreba riešiť jednotlivé otázky, odôvodniť navrhované termíny formálne i významove, obhajovať ich proti námietkam odborníkov. Väčšinu tejto práce vykonali jazykovedci, často však zasahovali do diskusie i pracovníci z príslušných odborov.

Z väčších príspevkov, dôležitých aj metodicky, treba uviesť predovšetkým štúdie uverejnené do r. 1950, resp. do vzniku Slovenského odborného názvoslovia. J. Štolc[49] napr. rozborom syntaktických vzťahov dokazoval, že slovenskej slovotvornej sústave je bližší názov *poverenec* než *poverenik*, ale uznáva, že pod tlakom jazykovej skutočnosti sa ustálila podoba *poverenik*. J. Horecký osvetlil miesto slovesa *prevádzať* v slovenčine a možnosti jeho náhrady slovesami *robiť, konať, vykonávať, uskutočňovať*,[50] poukázal na nesystémové postavenie slovesa *jazdiť* v slovenčine[51] a uvažoval o náhradách za slová *jazdný, pojazdný*, rozobral význam a rozsah používania prídavných mien *roľnícky* a *poľnohospodársky*.[52] Treba poznamenať, že úvahám o slovese *jazdiť* nedal vývin za pravdu. Napokon S. Mazúr[53] rozobral ľahkoatletické názvy a ich význam.

Z diskusií v Slovenskom odbornom názvosloví, ktoré sa občas preniesli aj do populárnych časopisov, treba spomenúť najmä nie celkom dokončenú diskusiu o *točovke* a *sústruhu*[54] a diskusiu o *vzdúvadlách*.[55]

Najviac pozornosti sa venovalo lekárskej terminológii. O rozličných termínoch diskutovali B. Finďo,[56] E. R. Meitner,[57] B. Ondruš,[58] K. Barna a J. Savuľák,[59] J. Horecký,[60] I. Kutlík.[61]

Živá diskusia sa rozvinula r. 1955 okolo poľnohospodárskej a ovocinár-

---

[49] J. Štolc, *K pomenovaniu poverenec, poverenik, poverenictvo*, SR XIII, 1947, 7–16.

[50] J. Horecký, *Používanie a nahrádzanie slovesa prevádzať – prevodzovať*, SR XIV, 1948/49, 265–271.

[51] J. Horecký, *Jazdiť – jazdný – pojazdný*, Slovo a tvar III, 1949, 34–38.

[52] J. Horecký, *Prídavné mená roľnícky a poľnohospodársky*, Slovo a tvar III, 1949, 49–52.

[53] S. Mazúr, *Termíny ľahkoatletických disciplín*, SR XV, 1949/50, 238–244.

[54] J. Horecký, *Točovka alebo sústruh*, SR XVII, 1951/52, 110–114; SON I, 1953, 24–28; Slovo a tvar IV, 1950, 77; Technická práca V, 1953, 122–123; Technická práca III, 1951, 123.

[55] F. Buffa, *Hať, priehrada, vzdúvadlo*, SON I, 1953, 153–155.

[56] B. Finďo, *Príspevok k slovenskému lekárskemu názvosloviu*, SON I, 1953, 88–91; *Zo slovenského lekárskeho názvoslovia*, SON I, 1953, 377–379.

[57] E. R. Meitner, *Poznámky k anatomickej terminológii*, SON II, 1954, 124; SON III, 1955, 342–343.

[58] B. Ondruš, *Poznámky k slovenskému lekárskemu názvosloviu*, SON II, 1954, 150–152; *Poznámky k terminológii histológie II*, SON III, 1955, 310–311; *Poznámky k príspevku doc. dr. I. Kutlíka*, SON VI, 1958, 158–160.

[59] K. Barna – J. Savuľák, *K rusko-slovenskej lekárskej terminológii*, SON III, 1955, 24–26.

[60] J. Horecký, *K slovenskej lekárskej terminológii*, SON IV, 1956, 87–89.

[61] I. Kutlík, *Paberky zo slovenského anatomického a patologického názvoslovia*, SON VI, 1958, 154–158; *Odpoveď na poznámky dr. Borisa Ondruša*, SON VI, 1958, 252–255.

skej terminológie v Kultúrnom živote a v Slovenskom odbornom názvosloví ako reakcia na kritické poznámky F. Hečku. Do diskusie zasiahli najmä odborníci a pracovníci redakcie Slovenského vydavateľstva pôdohospodárskej literatúry.[62]

Zaznamenať možno aj diskusiu o knihovníckom termíne *slovákum*. Jej prehľad a návrh na riešenie v podobe *slovacikum* podal I. Kotulič.[63]

Otázkam jazykovednej terminológie venoval sústavnejšiu pozornosť L. Dvonč. Poukázal na správnosť podoby *baltoslovanský*, rozobral názvy na *-izmus* a *-istika*, skúmal termíny z morfologickej i genealogickej klasifikácie jazykov, uvažoval o synonymách *jazykoveda* a *lingvistika*. V Slovenskej reči venoval pozornosť názvom *jednovýznamové slovo* a *viacvýznamové slovo*, *jedinečný* a *individuálny štýl*.[64] Fonetickú terminológiu skúmal J. Ružička.[65]

Mnoho ďalších jednotlivostí z rozličných odborov sa skúma v diskusnej rubrike Slovenského odborného názvosloviа, v rubrike Rozličnosti časopisu Slovo a tvar III a IV, v Slovenskej reči a sčasti aj v Technickej práci (pokiaľ tu nejde o popularizáciu termínov vypracovaných a prediskutovaných už v iných časopisoch, napr. *licňa — lanko, pieskový tryskač — pieskomet, karbovňa — hasnica*). Podrobné záznamy o týchto príspevkoch sú v Bibliografii slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952 a 1953—1956, vypracovanej L. Dvončom.

4. Práca komisií a jej výsledky

Bez drobnej a konkrétnej práce terminologických komisií nemožno si myslieť ani teoretickú prácu a bez včasného publikovania ich práce by sa nedalo účinne vplývať na uvedenie vytvorených termínov do praxe. Preto treba zhodnotiť aj prácu komisií, prácu veľkého počtu odborníkov. Ak vy-

---

[62] Kultúrny život X, 1955, č. 7, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19; M. Krippel, *Poznámky k vinohradníckej terminológii*, SON III, 1955, 241—243; M. Krippel, *Pripomienky k ovocinárskej terminológii*, SON III, 1955, 278—283; V. Hečko, *Nezodpovedná kritika Peikerovho školkárstva*, SON III, 1955, 244—250.

[63] I. Kotulič, *Znovu k diskusii o termínoch slovenikum, slovákum*, SR XXII, 1957, 366—367; predtým A. A. Baník v Knižnici VII, 1955, 38—39, J. Horecký v SR XX, 1955, 192 a L. Dvonč v SR XX, 1955, 369—371. Najnovší príspevok: J. Orlovský, *Slovakum* (!) *a slovenikum*, Nová literatúra II, 1958, čís. 3, str. 19.

[64] L. Dvonč, *K otázke termínov baltskoslovanský, baltsko-slovanský a baltoslovanský*, SON III, 1955, 371—374; *Jazykovedné termíny s príponou -izmus*, SON V, 1957, 247—251; *O jazykovednej terminológii*, SON V, 1957, 55—58; *Niekoľko termínov z genealogickej klasifikácie jazyka*, SON VI, 1958, 185—187; *O používaní termínov jazykoveda a lingvistika*, SON VII, 1959, 285—287; *K otázke dvoch jazykovedných termínov*, SR XVIII, 1952/53, 415—418; *K otázke termínov jedinečný, osobitný, individuálny, osobný štýl*, SR XXII, 1957, 122—124.

[65] J. Ružička, *Z jazykovednej terminológie*, SR XVI, 1950/51, 111—113.

chádzame z priemerného počtu piatich členov v každej komisii, resp. subkomisii, dostaneme pri počte 40 komisií, ktoré v uplynulých pätnástich rokoch pracovali, úhrnný počet 200 pracovníkov, ktorí plne osvedčili svoj vrelý vzťah k terminológii i k slovenčine a stali sa najúčinnejšími propagátormi novej terminológie vo svojich vedeckých prácach, učebniciach a štúdiách.

Ako sme už spomenuli, k najstarším komisiám patrí Komisia pre právnu terminológiu. Po pričlenení k terminologickému oddeleniu ÚSJ začala táto komisia pod vedením A. Zátureckého revidovať a doplňovať starší maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník od V. Fajnora a A. Zátureckého a vydala ho v novej podobe r. 1952.[66] Do tohto slovníka, vlastne len súpisu právnych termínov, iba miestami doplnených stručným výkladom alebo odkazom na právne normy, zahrnula i veľa slov neterminologických i veľa termínov z iných oblastí, lebo sledovala cieľ zvyšovať jazykovú kultúru u jeho používateľov najmä v súdnictve a administratíve. Po vydaní slovníka začala komisia spracúvať výkladový terminologický slovník. Temer úplne spracovala terminológiu občianskoprávnu, začala spracúvať terminológiu trestnoprávnu, no smrťou A. Zátureckého bola práca komisie prerušená a dodnes nebola obnovená, hoci ostávajú nespracované ešte mnohé oblasti práva.

Komisia pre jazykovednú terminológiu pod vedením J. Ružičku a neskôr Š. Peciara spracovala a vydala *Základnú jazykovednú terminológiu.*[67] Sú v nej systematicky usporiadané jazykovedné termíny používané na jedenásťročnej škole, spravidla bez výkladu, iba s príkladmi na ilustráciu (nie vždy). Po IV. slavistickom sjazde obnovila komisia činnosť pod predsedníctvom J. Ružičku a začína spracúvať výkladový slovník jazykovednej terminológie a spolupracovať s československou komisiou pre jazykovednú terminológiu.

Komisia pre ekonomickú terminológiu (predseda Š. Heretik) venovala pozornosť terminológii politickej ekonómie, účtovnej evidencie a plánovania. Časť svojej práce publikovala v prvých ročníkoch Slovenského odborného názvoslovia, ale k spracovaniu ďalších oblastí sa nedostala. Bolo by treba zrevidovať aj mnohé termíny z plánovania, lebo odvtedy sa metodika plánovania značne zmenila.

Komisia pre hudobnú terminológiu (A. Hrdina) uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví názvoslovie husieľ a klavíra, Komisia pre výtvarnícku terminológiu (A. Struhár) publikovala časť terminológie grafiky. Už dávno však obidve komisie prestali pracovať.

---

[66] *Právnický terminologický slovník,* 1952.

[67] *Základná jazykovedná terminológia,* 1952. Niektoré kritické poznámky a doplnky podáva V. Blanár v Jazykovednom časopise VII, 1953, 178—181.

Malú činnosť vyvíjala aj Komisia pre marxistickú terminológiu (I. Hrušovský) a Komisia pre psychologickú terminológiu (A. Jurovský). Podobne aj Komisia pre archeologickú terminológiu (V. Budinský-Krička) riešila na jedinej schôdzke iba niekoľko aktuálnych otázok.

Intenzívne pracovala Komisia pre telovýchovnú terminológiu pod vedením K. Stráňaia. Značnú časť gymnastickej terminológie uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví, terminológiu ľahkej atletiky a lyžiarstva aj v osobitnom slovníku.[68] Názvoslovie prostných cvičení vypracoval mimo rámca komisie J. Chovan.[69]

Komisia pre šachovú terminológiu (Ľ. Potúček) spracúva terminológiu praktického i problémového šachu. Časť svojho elaborátu uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví.

V oblasti technických vied najširšie začala pracovať pod predsedníctvom čl. kor. J. Gondu Komisia pre strojnícku terminológiu. Spracovala a vydala v podobe slovníka terminológiu častí strojov, obrábania a letectva.[70] Prvé dva slovníky podávajú termíny usporiadané systematicky, tretí abecedne, ale usporiadané v štyroch skupinách. V mnohých ohľadoch je terminológia v týchto slovníkoch už prekonaná a značne medzerovitá. Bude treba spracovanú terminológiu (aj menšie neuverejnené časti) zrevidovať a doplniť najmä o terminológiu motorov a rozličných strojov.

Bohatú činnosť vykazovala aj Komisia pre staviteľskú terminológiu, vlastne pre terminológiu vodného staviteľstva, ktorá pod vedením neb. akad. Š. Bellu a potom akad. O. Duba spracovala a v slovníkoch vydala terminológiu hydrológie, pedológie, vodných stavieb a zdravotného inžinierstva.[71] Bolo by treba vydať aj rozpracovanú terminológiu melioracií.

Komisia pre staviteľskú terminológiu (neb. čl. kor. A. Turecký) spracúvala terminológiu technickej mechaniky, cestných i železničných stavieb a jej časti uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví.

Komisia pre elektrotechnickú terminológiu (F. Poliak, neskôr T. Petrík) prejavovala po celý čas veľmi malú aktivitu. Spracovala iba terminológiu elektrickej trakcie a začala spracúvať terminológiu oznamovacej techniky. Iba Komisia pre televíznu terminológiu (K. Dillnberger) pracovala v tejto oblasti úspešne. Spolupracovala pri ustaľovaní slovenskej časti normy ČSN *Televizní názvosloví* a potom na jej základe

---

[68] *Terminológia telesnej výchovy I, Ľahká atletika, Lyžovanie,* 1958.

[69] *Názvoslovie prostných cvičení,* 1956.

[70] *Terminológia častí strojov,* 1952; *Terminológia obrábania kovov,* 1952; *Letecký terminologický slovník,* 1953.

[71] *Terminológia vodného hospodárstva I, Hydrológia, Hydraulika, Pedológia; II, Zdravotné inžinierstvo,* 1954; *III, Hydrotechnické stavby,* 1955.

vypracovala rozšírený a zrevidovaný samostatný slovník televíznej terminológie.[72]

Komisia pre terminológiu architektúry čiastočne spracovala terminológiu historickej architektúry, pozemných stavieb, poľnohospodárskych a dopravných stavieb i terminológiu urbanizmu. Jednotlivé časti uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví, ale v práci na škodu veci nepokračuje. Predsedom komisie bol akad. E. Belluš.

Komisia pre zememeračskú terminológiu (P. Gál) spracúvala terminológiu nižšej geodézie, ale najmä terminológiu fotogrametrie. Časť svojej práce publikovala v slovníku.[73]

Pracovníci Výskumného ústavu zváračského spracovali základné názvy zvárania a spájkovania; uverejnili ich v Slovenskom odbornom názvosloví. Veľkú časť svojej práce venovali aj ustáleniu slovenskej terminológie pre medzinárodný zváračský slovník.

V pomerne krátkom čase spracovala a knižne vydala terminológiu[74] Komisia pre banícku terminológiu (J. Šimčisko). Slovník zahrnuje okrem baníckych termínov aj terminológiu úpravníctva, banskej dopravy, banského meračstva a ekonomiky. Paralelná Komisia pre hutnícku terminológiu (J. Holéczy) postupne spracúva predovšetkým terminológiu farebných kovov.

Rozsiahlu prácu vykonala aj Komisia pre lodnú terminológiu pod vedením J. Miškovského. Spracovala najmä terminológiu stavby lodí a účinne spolupracovala pri príprave názvoslovnej normy. Zatiaľ z nej ako predbežný návrh vyšli tlačou štyri zošity, ďalšie sa pripravujú.[75]

Železničnú terminológiu začali spracúvať pracovníci Výskumného ústavu dopravného ako svoje výskumné úlohy (A. Petrovský — preprava, D. Holéczy — doprava, S. Janík — návestenie). Ich elaboráty prevzala Komisia pre železničnú terminológiu pod predsedníctvom I. Viesta, zrevidovala ich a pripravuje na vydanie. Okrem toho spracúva železničnú terminológiu v odbore strojníckom a stavebnom.

V oblasti prírodných vied najväčšiu činnosť vyvíjala Komisia pre chemickú terminológiu (čl. kor. M. Gregor), resp. jej subkomisie pre anorganickú (M. Zikmund), organickú (Ľ. Krasnec) a silikátovú (M. Gregor) chémiu. Subkomisia pre anorganickú chémiu spracovala a publikovala svoje rozhodnutia ešte r. 1951 v Chemických zvestiach, neskôr aj v osobitnom slovníku.[76] Všeobecná časť tohto slovníka tvorí základ aj pre návrh spoločnej česko-slovenskej normy pre názvoslovie anorganic-

[72] *Terminológia televízie*, 1956.
[73] *Zememeračská terminológia*, 1958.
[74] *Banícky terminologický slovník*, 1955.
[75] *Lodní a plavební názvosloví*, Praha 1957.
[76] *Terminológia anorganickej a fyzikálnej chémie*, 1956.

kej chémie. V podobe slovníka vydala svoje uznesenia aj organická[77] a silikátová subkomisia.[78] Chemickú terminológiu treba ešte doplniť o terminológiu analytickej chémie, koloidnej chémie, chémie palív, polarografie a iných novších odborov.

Komisia pre farmaceutickú terminológiu vydala knižne terminológiu galenickej farmácie[79] a okrem toho spracovala názvoslovie farmakognózie. Predsedom komisie bol L. Zathurecký.

Komisia pre potravinársku terminológiu (L. Cicvárek, neskôr M. Gažo) spracovala a uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví názvoslovie mäsových výrobkov, mliekárstva a cukríkov, zrevidovala názvy jedál v normách pre prípravu jedál.

Komisia pre terminológiu anorganických prírodných vied (J. Šalát) spracúva terminológiu mineralógie a geológie.

Komisia pre matematickú terminológiu (A. Dubec) nepokročila vo svojej práci za názvoslovie elementárnej matematiky, ktoré vydala knižne.[80] Čaká ju spracovanie názvoslovia vyššej matematiky.

Komisia pre fyzikálnu terminológiu (J. Vanovič, neskôr J. Garaj) po sľubnom rozbehu prestala pracovať. Spracovala základné názvy z náuky o elektrine, zo statiky a dynamiky, ako aj z astronómie. Malú časť uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví.

Jej prácu doplňuje Komisia pre terminológiu atómovej fyziky (J. Nábělek), ktorá spracúva základné teoretické názvy atomistiky, a Komisia pre optickú terminológiu (J. Hajda), ktorá pripravila na knižné vydanie názvoslovie optiky a optických prístrojov.

Komisia pre fotografickú terminológiu (L. Noel) vydala knižne názvoslovie fotografie v rozsahu určenom pre fotoamatérov.[81]

V biologických vedách sa najviac práce vykonalo v botanike. Komisia pre botanickú terminológiu pod vedením neb. J. M. Novackého zrevidovala slovenské mená v Dostálovej *Květene ČSR* a vydala knižne[82] nomenklatúru vyšších rastlín. Týmto činom ustálila značne rozkolísanú botanickú nomenklatúru. Súčasne spracovala aj názvoslovie okrasných rastlín, zväčša exotických, ktoré nie sú zahrnuté v nomenklatúre. Po smrti J. M. Novackého pokračovala komisia v práci na terminológii botanickej morfológie a pod vedením M. Červenku ju vydala v osobitnom slovníku.[83]

---

[77] *Terminológia organickej chémie*, 1958.
[78] *Terminológia silikátového priemyslu*, 1955.
[79] *Terminológia galenickej farmácie*, 1953.
[80] *Terminológia elementárnej matematiky*, 1957.
[81] *Fotografická terminológia*, 1959.
[82] *Slovenská botanická nomenklatúra*, 1954.
[83] *Terminológia botanickej morfológie*, 1959.

Komisia pre zoologickú terminológiu pod vedením O. Ferianca vypracovala a v Slovenskom odbornom názvosloví uverejnila základné názvy vyšších jednotiek, názvy holubov, králikov, motýľov a vtákov. Zrevidovala názvoslovie v práci O. Ferianca o názvoch vtákov.[84] Veľa času venovala komisia ustaľovaniu názvov pre aktuálne potreby rozličných publikácií a učebníc. V najbližšej budúcnosti sa pripravuje zhrnúť všetky názvy a vydať slovenskú zoologickú nomenklatúru.

Komisia pre lekársku terminológiu začala pod predsedníctvom I. Staneka, neskôr J. Antala spracúvať terminológiu histológie, ktorá sa uplatnila v knižnej práci akad. Staneka *(Embryológia človeka)*. Potom venovala veľké úsilie revízii Ladzianskeho *Nomina anatomica* podľa jenského názvoslovia. Po pripravení rukopisu sa začalo zavádzať parížske názvoslovie, takže elaborát bolo treba prepracovať podľa neho.

Pracovníci v epidemiológii pod vedením E. Kmetyho začali ustaľovať epidemiologické názvoslovie, no nepokročili nad základné pojmy a názvy.

Založenie vysokej školy, resp. veterinárskej fakulty v Košiciach vyvolalo potrebu ustáliť aj veterinársku terminológiu. Komisia pod predsedníctvom čl. kor. J. Hovorku rozvinula široko založenú činnosť a začala spracúvať terminológiu všetkých odborov veterinárneho lekárstva. Anatomické názvoslovie sa uplatnilo v učebnici P. Popeska,[85] osobitne vyšlo názvoslovie histologické,[86] iné časti boli uverejnené v Slovenskom odbornom názvosloví.

Málo rozpracovanú a rozkolísanú genetickú terminológiu spracovala Komisia pre genetickú terminológiu pod vedením J. Kříženeckého, neskôr L. Rabanovej a pripravila na vydanie slovník.

Komisia pre poľnohospodársku terminológiu pod vedením J. Jakubíka začala ustaľovať názvoslovie rastlinnej i živočíšnej výroby. Jeho časti uverejnila v Slovenskom odbornom názvosloví, no po prechode na vysokú školu do Nitry prestala pracovať. Iba Komisia pre vinohradnícku terminológiu ustálila pod vedením J. Kišoňa základné názvy svojho odboru. Čo najskôr bude treba spracovať terminológiu mechanizácie a novej ekonomiky.

Komisia pre lesnícku terminológiu, ktorá pod vedením F. Papánka začala pracovať už r. 1948, vydala knižne základnú lesnícku terminológiu,[87] v neskorších rokoch ju zrevidovala a pripravila na vydanie v Lesníckom časopise.

Komisia pre poľovnícku terminológiu pod predsedníctvom M. Takáča

---

[84] O. Ferianc, *Slovenské názvoslovie vtákov*, 1958.
[85] P. Popesko, *Základy anatómie hospodárskych zvierat*, SVPL 1954.
[86] *Veterinárska terminológia I, Histológia a embryológia*, 1957.
[87] *Lesnícky terminologický slovník*, 1953.

spracovala základné názvy poľovníctva, ako aj strelecké a kynologickú terminológiu, ktoré sa uplatnili v príslušných publikáciách Slovenského vydavateľstva pôdohospodárskej literatúry.[88]

5. *Terminológia v iných inštitúciách*

Blahodarný vplyv na rozvoj slovenskej terminológie malo vydávanie slovenského znenia Zbierky zákonov, česko-slovenských názvoslovných noriem i dôležitých služobných predpisov vojenských, železničných a spojových v slovenčine.

Už pri prvom rozbehu ustaľovania terminológie vznikla potreba vydať v slovenčine rozsiahle vysvetlivky k colnému sadzobníku,[89] zahrnujúce na 738 stranách najrozmanitejšie názvy zo všetkých výrobných odvetví. Treba, pravda, poznamenať, že niektoré názvy majú dnes už inú podobu. Je to dôsledok toho, že pri ustaľovaní názvov, resp. pri ich prekladaní z češtiny nebolo priamej spolupráce s pracovníkmi príslušných odborov, ale že ide vcelku o prácu jazykovedcov a právnikov.

V česko-slovenských názvoslovných normách vykonali odbornú prácu normalizačné komisie, kým slovenské znenie názvov dodávalo terminologické oddelenie Ústavu slovenského jazyka, často aj bez konzultácie s odborníkmi.

Úplne samostatne, iba na základe nazhromaždených skúseností jazykovedcov vzniklo tak názvoslovie prenosu vedením, názvoslovie zdravotníckeho materiálu a papierenské názvoslovie.[90] V spolupráci s terminologickými komisiami alebo aspoň po porade s odborníkmi vzniklo názvoslovie televízie, plastických látok, termodynamiky, samočinnej regulácie a mechanizácie administratívnych prác a stavby vozňov[91].

V normách pre polygrafické názvoslovie[92] sa uvádzajú iba rozdielne slovenské názvy, a to bez účasti terminologického oddelenia ÚSJ. Na celom procese tvorenia názvov, na celom pripomienkovom konaní malo terminologické oddelenie účasť pri príprave názvoslovia obalovej techniky.[93]

---

[88] M. Kulich, *Poľovnícke a športové strelectvo,* SVPL 1957; K. Slimák, *Poľovné psy,* SVPL 1958.

[89] *Vysvetlivky k colnému sadzobníku pre československé colné územie platné od 1. januára 1950,* Bratislava 1951.

[90] *Přenos vedením* ČSN 34 5112; *Názvoslovie zdravotníckeho materiálu* ČSN 84 0001—0014; *Papírenské názvosloví* ČSN 50 0001—0011.

[91] *Televisní názvosloví* ČSN 34 5115; *Plastické hmoty* ČSN 64 0001; *Základné pojmy technickej termodynamiky; Názvosloví z oboru samočinné regulace* ČSN 61 0170; *Veličiny, jednotky a značky vo fyzike; Mechanisace administrativních prací* ČSN 01 6921, 22, 27, 28.

[92] *České polygrafické názvosloví* ČSN 88 0100—0112.

[93] *Obalová technika* ČSN 01 9900.

Mimo rámca terminologických komisií vzniklo odevnícke názvoslovie, vypracované v Odevných závodoch V. Širokého v Trenčíne a pripravené na vydanie.

Ešte pred začatím práce v Komisii pre železničnú terminológiu vyšlo slovenské znenie dvoch železničných predpisov,[94] ktorými sa správne slovenské názvy dostali do rúk veľkého počtu železničiarov. Nové vydanie týchto predpisov sa pripravuje za priamej účasti terminologického oddelenia ÚSJ a Komisie pre železničnú terminológiu.

Ešte širší dosah má slovenské znenie vojenských služobných predpisov a poriadkov, ktoré v poslednom čase vyšli alebo sa pripravujú na vydanie.[95] Tu už nejde iba o rozširovanie slovenskej vojenskej terminológie, ale veľmi často priamo o jej tvorenie a upravovanie podľa nových požiadaviek. Táto práca sa robí na Ministerstve národnej obrany za priamej účasti pracovníkov terminologického oddelenia.

6. *Uvádzanie do praxe*

Všetky výsledky výskumu i normalizačnej práce terminologických komisií sa čo najrýchlejšie uvádzajú do praxe. Ustálené termíny sa používajú v odborných publikáciách, učebniciach a časopisoch. Veľkú zásluhu na tom majú i pracovníci jednotlivých redakcií, ktorí sledujú prácu terminologického oddelenia i komisií, ba v mnohých prípadoch i sami pomáhajú tvoriť a ustaľovať potrebné názvy zo svojich odborov.

Výsledky dlhoročnej práce sa napokon prejavujú i v slovníkoch. V *Slovníku slovenského jazyka* i vo *Veľkom rusko-slovenskom slovníku* sa uplatňujú názvy vypracované v terminologických komisiách, práve tak ako v dvojjazyčných odborných slovníkoch.[96]

7. *Záver*

Pätnásťročná práca na výskume i ustaľovaní terminológie ukazuje, že trvalé výsledky možno dosiahnuť iba pri ustavičnom spojení teórie s praxou. Mnohé návrhy jazykovedcov, ktoré neboli podopreté poznaním veci, zanikli a neuplatnili sa v praxi. Zato názvy vypracované a prediskutované v terminologických komisiách majú nádej na zavedenie do praxe.

---

[94] *Pravidlá technickej prevádzky železníc*, 1954; *Návestné predpisy*, 1954.

[95] *Cvičebný poriadok ozbrojených síl Československej republiky*, 1958; *Základný služobný predpis*, 1959.

[96] L. Dubay, *Malý rusko-slovenský lekársky slovník*, SAV 1953; *Veľký rusko-slovenský lekársky slovník*, SAV 1959; B. Čeboratev — J. Horecký, *Rusko-slovenský technický slovník*, SVTL 1956; A. Koščová, *Rusko-slovenský a slovensko-ruský banícky slovník*, SVTL 1956.

Pre pracovníkov rozličných odborov, ktorí sa pravidelne schádzajú na schôdzkach terminologických komisií, znamená táto práca ujasnenie základných i odvodených pojmov a vymedzenie ich obsahu, lebo to nerozlučne súvisí s požiadavkou definovať každý termín alebo aspoň uviesť jeho základné znaky.

Pre jazykovedu znamená táto práca hlbšie preniknutie do problematiky pomenovania i nové vecnejšie chápanie otázok jazykovej kultúry.

Preto pokladáme za potrebné vo výskume terminológie i v jej ustaľovaní pokračovať, rozširovať okruh záujmu i na tie oblasti, na ktoré sa dosiaľ nedostalo, a prehlbovať i teoretický výskum v tejto dôležitej oblasti slovnej zásoby.

Zo ŠTYLISTICKÝCH VÝSKUMOV V ROKOCH 1945—1960

Mária Šalingová

Pri hodnotení výsledkov štylistických výskumov za posledných pätnásť rokov treba nevyhnutne prihliadať na stav v tejto oblasti vedeckého skúmania do oslobodenia. Štylistika bola a dosiaľ je najmenej rozpracovaná a pestovaná. Tesne po r. 1945 sa objavujú práce poznačené tak z teoretickej, ako aj z metodologickej stránky štrukturalizmom, no sú to zväčša práce literárnovedné. Naďalej sa venuje pozornosť prevažne rozboru umeleckého jazyka, a to básnického.[1] Jazykom a štýlom prozaických diel sa skúmatelia zaoberajú pomerne menej.[2] Celkove vzácne sú aj práce o ostatných štýloch spisovného jazyka.[3]

I

Záujem o teoretické otázky štýlu a štylistiky vzrastá u nás po r. 1950 a rozvíja sa v súvislosti s českou štylistickou teóriou. Dokladom toho je aj porada o štýle a štylistike 4. a 5. novembra 1954 v Libliciach pri Měl-

[1] Takými sú napr. práce: J. Brezina, *Ivan Krasko*, Bratislava 1946; V. Reisel, *Poézia Laca Novomeského*, Bratislava 1946; V. Kochol, *Intonácia v štúrovskom verši*, Litteraria Historica Slovaca I/II, 1946/1947, 105—133 a i.

[2] S. Šmatlák, *Príspevok k štýlu slovenského literárneho realizmu*, SAT I, 1947, 14—21; E. Pauliny, *Štruktúra Timravinej poviedky Nemili*, Literárnohistorický sborník IV, 1947, 65—83.

[3] Napr. štúdie: V. Kochol, *Štúrov štýl publicistický*, Linguistica Slovaca IV—VI, 1946—1948, 254—278; F. Miko, *Vedecký štýl Jaroslava Vlčka, Pokus o štrukturálne-historický rozbor*, Jazykovedný sborník I/II, 1946/1947, 38—61.

níku,[4] na ktorej odznel aj referát E. Paulinyho.[5] E. Pauliny podal a zdôvodnil klasifikáciu štýlov spisovného jazyka, nadväzujúc tvorivo na české pokrokové tradície v oblasti štylistiky, na práce B. Havránka a F. Trávníčka.[6] E. Pauliny navrhuje vychádzať pri rozbore a triedení štylistických javov nie od štýlov spisovného jazyka, ale od prvkov, ktorými sú tieto štýly určené. Pre podrobnejšie skúmanie a triedenie jednotlivých štylistických javov, pre vnútornú systematiku štylistických javov majú veľký význam jednotlivé slohotvorné činitele: stimulus (podnet), oznamovacia sila prostredia a kontext, dialogickosť a monologickosť, ústnosť a písomnosť. Stimulus je základným činiteľom pre triedenie prehovorov ako slohových útvarov. E. Pauliny vydeľuje tieto tri funkčné jazykové štýly: súkromný jazykový štýl, verejný jazykový štýl a umelecký štýl, resp. umelecké štýly. Štýl chápe ako jav historický. Z iných závažných slohových javov venuje pozornosť pojmu výraz, jeho obsahu a štylistickej funkcii. Výrazové prostriedky rozdeľuje na individuálne a skupinové. Individuálne výrazové prostriedky tvoria základ individuálneho štýlu. Individuálnymi výrazovými prostriedkami podávateľ pri prehovore mimo oznamovania ukazuje aj sám na seba ako na jednotlivca, skupinovými výrazovými prostriedkami zas na seba ako na príslušníka určitej sociálnej alebo záujmovej skupiny. E. Pauliny stavia ako nerozriešenú otázku, či pokladať výraz za štýlotvorný činiteľ alebo nie. Ďalej skúma vzťah prehovoru k dialógu, rozlišuje pojmy prehovor a jazykový prejav. „Pri jazykovom prejave máme na mysli len jazykovú stránku oznamovania, pri prehovore máme na mysli nielen jazykovú stránku oznamovania, ale berieme do úvahy aj oznamovaciu silu (sdělnost) všetkých do úvahy prichádzajúcich nejazykových prostriedkov" (str. 19—20).

Treba ľutovať, že nemáme dosiaľ nijaké monografické práce, ktoré by skúmali jednotlivé štýly spisovného jazyka.[7] Otázkami odborného štýlu sa zaoberá J. Horecký[8] v sérii článkov uverejnených v Našej vede. Pri

---

[4] Zprávy o tejto konferencii uverejnili časopisy: Naše řeč XXXVIII, 1955, 38 n., Slovo a slovesnost XV, 1954, 66 n., Sovětská jazykověda IV, 1954, 330 n.

[5] E. Pauliny, *O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka*, Slovo a slovesnost XVI, 1955, 17—24.

[6] Základný význam pre rozvoj českých štylistických teórií majú práce, ktoré vyšli v sborníkoch: *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha 1932; *Čtení o jazyce a poesii*, Praha 1942. K nim sa družia novšie práce, ako napr. *Úvod do české stylistiky* od J. V. Bečku, Praha 1948; *O jazykovém slohu* od F. Trávníčka, Praha 1953; *Kapitoly z praktické stylistiky* (1. vyd., Praha 1955) od F. Daneša — L. Doležala — K. Hausenblasa — F. Váhalu.

[7] Takéto práce sú dosiaľ vzácne aj v iných odborných literatúrach. Spomenieme aspoň monografiu M. Jelínka, *O jazyku a stylu novin*, Praha 1957.

[8] Ide o tieto články J. Horeckého: *Slovenčina vo vedeckých prácach*, Naša veda IV, 1957, 289—291; *Terminológia v odbornom štýle*, Naša veda IV, 1957, 450—452; *Stavba vety v odbornom štýle*, Naša veda IV, 1957, 495—498; *Poriadok slov v odbornom štýle*,

každom vedeckom jazykovom prejave rozlišuje tri stránky: normatívnu, štýlovú (resp. štylistickú) a kompozičnú. Za základnú vlastnosť odborného štýlu pokladá intelektualizáciu prejavu, zdôraznenie rozumových prvkov a potláčanie prvkov citových. Ako ďalšiu črtu vymedzuje terminologickú presnosť a jednoznačnosť. V oblasti kompozície zdôrazňuje zladenosť logickej stavby výkladu s jazykovou výstavbou prejavu. Ďalej navrhuje skúmať nadvetné celky, odseky, kapitoly. Poukazuje na vnútornú diferenciáciu odborného štýlu, na rozdiely medzi teoretickým a praktickým, resp. popularizačným štýlom. Z jazykových prostriedkov pokladá za dominantný prvok odborného štýlu terminológiu. Dominantný charakter termínov sa prejavuje dvojako: jednak tým, že sa používajú absolútne, bez vysvetľovania, jednak tým, že sa zasadzujú do takého jazykového a vecného kontextu, aby sa dal pochopiť ich význam. Z lexikálnych javov si všíma ešte postavenie a funkciu synoným v odbornom štýle a iné, tzv. „neterminologické" lexikálne prostriedky (vzťahové adjektíva a slovesá).

Tendencia po intelektualizácii sa prejavuje v syntaxi napr. menným vyjadrovaním a využívaním plnovýznamových slov vo funkcii predložiek a spojok. Zo syntaktických javov pripisuje veľký význam aj tzv. pasívnej vetnej perspektíve, do ktorej zahrnuje spôsoby neosobného vyjadrovania. Pre odborný štýl je príznačné používanie zložitejších súvetí, ktoré umožňujú presnejšie skĺbenie jednotlivých myšlienok. S tendenciou po intelektualizácii súvisí aj tendencia uplatňovať tzv. objektívne poradie slov (najprv východisko, potom jadro) v odbornom štýle.

J. Horecký charakterizuje v krátkosti aj základné slohové druhy a útvary odborného štýlu, a to úvahu, odborný opis a výklad. Z problematiky nadvetných útvarov venuje pozornosť odseku, jeho obsahovej, myšlienkovej náplni, rozsahu a funkcii pri výstavbe kontextu. Články J. Horeckého o odbornom štýle zhrnujú doterajšie poznatky o znakoch a prostriedkoch odborného štýlu.

Hovorovým štýlom spisovného jazyka sa zaoberá V. Uhlár v článku *O konverzačnom štýle slovenského spisovného jazyka.*[9] Najviac pozornosti venuje zvukovej stránke (menej syntaktickej a vôbec si nevšíma lexikálnu vrstvu hovorového štýlu) a prichádza k záveru, že jednotný konverzačný štýl sa zatiaľ nerozšíril všeobecne, pretože sa často na jednotlivých geografických územiach namiesto neho používa nárečie. Podľa V. Uhlára býva to neraz svedectvom o nedostatočnom ovládaní spisovného jazyka.

Základné vlastnosti jazyka tlače rozoberá J. Horecký.[10] Opiera sa pri-

---

Naša veda V, 1958, 75—77; *Slohové druhy v odbornom štýle,* Naša veda V, 1958, 173—176; *Stavba odseku v odbornom štýle,* Naša veda V, 1958, 223—226.

[9] Slovo a tvar IV, 1950, 9—16.

[10] J. Horecký, *O jazyku našej tlače,* SR XXIV, 1959, 65—72.

tom o výskumy M. Jelínka. K vlastnostiam jazyka novín, ktorými sú: všeobecná zrozumiteľnosť, presnosť a jednoznačnosť, prehľadnosť, presvedčivosť a rozmanitosť, pripája J. Horecký ešte jednu požiadavku, a to písať zaujímavo. Potrebu sústavne obohacovať novinársku reč zdôrazňuje Š. Peciar.[11] O jazyku novinárskych útvarov písal J. Horecký.[12] Zisťuje, že jednotlivé útvary sa navzájom odlišujú nielen zo stránky obsahovej a kompozičnej, ale aj zo stránky jazykovej, štylistickej.

Teoretické problémy štýlu, štýlových javov, slohotvorných činiteľov a štylistických kategórií rieši F. Miko vo viacerých článkoch.[13] Pri skúmaní podstaty slohového javu vychádza z názoru, ktorý sa dnes už všeobecne prijíma, že „štylistično" je jazykovej povahy. K podstate štýlového javu pristupuje z dvoch stránok, a to jednak zo stránky jednotlivých vyjadrovacích, lexikálnych prostriedkov, jednak zo stránky súvislého kontextu, jazykového prejavu ako celku. Slohovú hodnotu jednotlivých jazykových prostriedkov navrhuje nazvať „štylistickým odtieňom" (neuvádza názvy štylistický príznak, štylistické zafarbenie). Od pojmu štylistický odtieň navrhuje odlíšiť „štýlovú charakteristiku" (na iných miestach „štylistickú charakteristiku"), ktorá je vlastná každému rečovému prejavu.[14] Termínom „slohové zafarbenie" prejavu postihujeme celkový slohový ráz, slohovú hodnotu prejavu. Miko rozlišuje okrem toho slohové, štylistické hodnoty podstatné a nepodstatné. Za podstatné pokladá funkčné hodnoty, za nepodstatné hodnoty pokladá napr. „domovskú" a „dobovú" príchuť jazykových prostriedkov. Takouto nepodstatnou hodnotou, podľa F. Mika tzv. „štylistickým efektom", je napr. „odbornosť, knižnosť výrazu, slangové a žargónové slová, dialektizmy, cudzie slová, archaizmy, nové slová, zriedkavé slová a pod." (správnejšie azda „slangovosť, žargónovosť, nárečovosť, neologickosť, zriedkavosť" a pod.). Ako vidíme, autor sa v súvislosti s podstatou slohového javu dotýka aj podstaty štylistickej hodnoty.

E. Pauliny[15] je toho názoru, že v zásade má každý prvok štylistickú hodnotu, pretože aj nedostatok pozitívneho štylistického príznaku pri jazykovom prvku je štylistickou hodnotou. Pripúšťa však bezpríznakovosť

---

[11] Š. Peciar, *Zdroje obohacovania novinárskej reči*, SR XX, 1955, 82–88.

[12] J. Horecký, *O jazyku novinárskych útvarov*, SR XX, 1955, 75–81 a Čs. novinář VII, 1955, 47–51.

[13] Pozri F. Miko, *K podstate štýlového javu v reči*, SR XXI, 1956, 294–299; *Štylistická kategória neurčitosti v slovenčine*, Jazykovedné štúdie I, Bratislava 1956, 277–305; *Hybné sily slohovej praxe*, Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove, II. časť, Slovenský jazyk a literatúra, Bratislava 1958, 132–147.

[14] Zásadu diferencovať pramene štylistického zafarbenia jazykových prostriedkov uplatňuje L. Doležel v príspevku *K obecné problematice jazykového stylu*, Slovo a slovesnost XV, 1954, 100.

[15] Cit. článok SaS XVI, 1955, 20–22.

prehovoru. Podľa E. Paulinyho bezpríznakovým je prehovor vtedy, keď obsahuje iba štylistické prvky, ktoré sú adekvátne danému cieľu.[16] No ak uznáme, že každý jazykový prostriedok má štylistickú hodnotu, musíme priznať štylistickú hodnotu i každému prehovoru. Z toho vidno, že k problému podstaty slohových javov a slohovej hodnoty sa bude treba znovu vracať a sústavne prehlbovať poznatky o ich vlastnostiach, prameňoch a funkcii v reči.

F. Miko vychádza pri skúmaní teoretických otázok štylistických, slohových javov z myslenia, skúma spätosť myslenia a vyjadrovania, kladúc do závislosti diferencované vyjadrovanie od diferencovaného myslenia.[17] Štylistické slohové javy pokladá za potrebné definovať pomocou pojmov myslenia a dorozumievania. Tak napr. kategóriu neurčitosti vymedzuje ako kategóriu logickú, sémantickú a štylistickú. Skúma prostriedky tejto kategórie v rámci lexikálnych prostriedkov, slovných druhov, gramatických (morfologických a syntaktických) prostriedkov. No štylistické rozpracovanie tejto kategórie nevyčerpáva a na konci štúdie sám uvádza, čo všetko by bolo možné a čo je potrebné ešte skúmať.

V súvislosti s riešením teoretickej problematiky štýlov a štylistiky dotýka sa F. Miko aj tzv. miešania štýlov. Názory o miešaní štýlov vyslovili niektorí účastníci sovietskej diskusie o štylistike,[18] nájdeme ich napr. aj v článku V. Vinogradova *Itogi obsuždenija voprosov stilistiki.*[19] F. Miko v článku *Hybné sily slohovej praxe* dochádza k takémuto konštatovaniu (str. 143): „V praxi sa však vyskytuje i funkčne opodstatnené spájanie rôznorodých postojov a potom hovoríme o miešaní štýlov." Avšak v článku o kategórii neurčitosti javí sa Mikovi miešanie štýlov ako miešanie štylistických kategórií.[20] Autor pripúšťa dve možnosti tzv. miešania štýlov; prvý prípad tvorí miešanie postojov, druhý prípad miešanie štylistických kategórií. I keď autor nehovorí presnejšie, o aký štýl mu v tomto prípade ide,[21] nazdávame sa, že nemožno v praxi miešať jednotlivé štýly, ale len jednotlivé štylistické prostriedky. Správnejšie by bolo azda hovoriť o prenášaní prostriedkov z jednej štýlovej vrstvy do druhej, príp. o kombinácii alebo o funkčnom využití prostriedkov z rôznych štýlov, ako je to napr. bežné v umeleckých dielach. V. Kochol tu

[16] Cit. článok SaS XVI, 1955, 22.

[17] Porov. cit. článok, JŠ I, 1956, 279 n.

[18] Pozri Voprosy jazykoznanija 1954—1955, ktoré uverejnili diskusné príspevky.

[19] Voprosy jazykoznanija 1955, č. 1, 73.

[20] Pozri JŠ I, 284, kde F. Miko píše: „Ide tu vlastne o miešanie štylistických kategórií."

[21] F. Miko rozlišuje sloh (štýl) ako „organizované zoskupenie vyjadrovacích prostriedkov s istým štylistickým odtieňom v jazykovom prejave s cieľom diferencovaného vyjadrenia" a štýl ako tzv. zovšeobecnený štýl, jazykový štýl, štýl reči, funkčný jazykový štýl. Pozri cit. štúdiu 282—283. V článku *Hybné sily slohovej praxe* (143) pokladá štýl esejistický a popularizačný za miešaný štýl.

hovorí o presunutí výrazu z jedného jazykového štýlu do iného, funkčne vzdialeného, čo sa pociťuje ako ostrá disonancia alebo prostriedok komiky.[22] Ak by sme pripúšťali možnosť „miešania štýlov", popierali by sme tým platnosť štýlovej normy, resp. museli by sme uznať aj miešanie noriem rôznych štýlov, čo by bolo možné pripustiť iba v prechodných oblastiach.

V článku *Hybné sily slohovej praxe*[23] rieši F. Miko pomer štýlu a postoja. Podľa autora „štýl je vyjadrením postoja" (str. 137), „postoj teda vystupuje ako základná hybná sila štýlotvorného diania" (str. 146). F. Miko zdôrazňuje, že postoj nie je len záležitosť osobná, že má objektívny charakter, pretože ho vytvorili sociálne faktory a pretože má spoločensky platné vyjadrenie (str. 138).

Nazdávame sa, že pre funkčný štýl treba predpokladať inú hierarchiu slohotvorných činiteľov ako pre individuálny štýl. Vo funkčnom jazykovom štýle spisovného jazyka rozhodujúcu úlohu majú tzv. objektívne činitele, zatiaľ čo tzv. subjektívne činitele figurujú ako objektívne síce existujúce, ale vcelku druhoradé. V individuálnom štýle nastáva preskupenie slohotvorných činiteľov, mení sa ich hierarchia, pretože do popredia vystupujú činitele subjektívne. Na dialektickom napätí, na protirečivosti objektívnych a subjektívnych činiteľov spočíva aktívny proces slohotvorného diania. Preto postoj ako spoločensky, objektívne daný, predpokladaný (nevyhnutný) má vo funkčnom jazykovom štýle inú vnútornú diferenciáciu, iné rozvrstvenie slohotvorných činiteľov ako postoj v individuálnom štýle (štýle autora alebo diela). K tomuto faktu treba pri skúmaní funkcie postoja vo funkčnom jazykovom štýle a v individuálnom štýle prihliadať, ak chceme postihnúť špecifickú odlišnosť obidvoch.

I keď pri jednotlivostiach možno mať poznámky k riešeniu daktorých teoretických otázok štýlu v prácach F. Mika, jednako si treba vysoko ceniť všetky jeho príspevky bohaté na podnety a neobyčajne zaujímavé pre svojský prístup k problematike. F. Miko rieši zodpovedne štylistickú problematiku v celej zložitosti.

II

Práce o jazyku umeleckých diel majú u nás pomerne väčšiu tradíciu, najmä pokiaľ ide o jazyk poézie, preto sa aj po oslobodení objavujú monografické práce o tvorbe básnikov, o jazyku a štýle poézie. Iba postupne sa venuje pozornosť aj jazyku a štýlu umeleckej prózy. Mnohé z prác spred

---

[22] V. Kochol, *Problémy jazyka a štýlu v slovesnom umení*, Literárnohistorický sborník X, 1953, 289.

[23] Cit. sborník 132—147.

r. 1950 sú poznačené štrukturalizmom,[24] no štrukturalizmus sa nestačil rozvinúť do šírky a hĺbky, pretože ustupuje pred stále silnejúcou marxisticky orientovanou literárnou vedou a jazykovedou. Novým spôsobom, opierajúc sa o výdobytky sovietskej vedy po Stalinovom vystúpení o otázkach marxistickej jazykovedy, navrhuje riešiť problémy jazyka a štýlu v slovesnom umení V. Kochol.[25] Zdôrazňuje špecifickosť literárneho umenia a nevyhnutnosť skúmať jazyk a štýl literárnych diel v rámci literárnej vedy, a to z aspektu historického v spätosti s ideovou stránkou diela, s ohľadom na dobovú jazykovú a literárnu normu, na spoločenské a estetické smery príslušnej epochy.

Kým formalisti zdôrazňovali a preceňovali formálnu stránku umeleckých diel na úkor ideovej, vo vedomom boji proti týmto tendenciám dochádza k opačnému pólu, k zanedbávaniu otázok formy a k preceňovaniu obsahovej, ideovo-estetickej stránky diel. Takýto stav možno pozorovať v prácach našich literárnych vedcov, ktorí sa pri analýze umeleckých diel alebo celkom vyhýbajú rozboru jazyka a štýlu, alebo sa uspokojujú skromnými okrajovými poznámkami o jazyku diel. Takýto stav trvá približne do roku 1955.

Svedectvo o tom, že sa postupne čoraz viac pozornosti venuje jazykovej a štylistickej problematike umeleckého diela tak zo strany jazykovedcov, ako aj literárnych vedcov, prinášajú sborníky, ktoré vyšli o našich prozaikoch. Dosiaľ vyšli tieto sborníky: Janko Jesenský, Jozef Gregor-Tajovský, Martin Kukučín, Timrava a najnovšie sborník Jégé v kritike a spomienkach.[26] Pre zaujímavosť uvádzame, že napr. sborník o diele J. Jesenského obsahuje mnoho literárnovedných štúdií, ale ani jednu štúdiu o jazyku tohto autora, sborník o Tajovskom obsahuje dve štúdie o jazyku[27] a v ďalších sborníkoch takýchto štúdií pribúda. Spomínané sborníky a štúdie v nich uverejnené svedčia zároveň o tom, že sa výskumy umeleckého jazyka rozširujú na oblasť umeleckej prózy.

---

[24] Štrukturálnu metódu skúmania básnického diela teoreticky zdôvodňujú v článkoch uverejnených v časopise Slovo a tvar I, 1947 autori: N. Beniaková, *K problematike dnešného výkladu básnického diela*, 49—52; M. Bakoš — N. Beniaková, *K otázkam skúmania básnického diela*, 118—120.

[25] V. Kochol, cit. článok, 280—303. V. Kochol zdôrazňuje, že jazykom sa v literárnom diele nielen oznamuje, ale predovšetkým zobrazuje, no podotýka, že „z obrazného charakteru literatúry automaticky nevyplýva obrazný charakter jazyka" (284).

[26] *Janko Jesenský v kritike a spomienkach*, Bratislava 1955; *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*, Bratislava 1956; *Martin Kukučín v kritike a spomienkach*, Bratislava 1957; *Timrava v kritike a spomienkach*, Bratislava 1958; *Jégé v kritike a spomienkach*, Bratislava 1959.

[27] E. Pauliny, *Vyjadrenie tendencie u Tajovského*, pôvodne vyšlo v SAT, v cit. sborníku pretlačené na str. 1014—1023. Ž. Zuriaňová, *Ľudový dialóg v činohre Statkyzmätky*, 1098—1128.

Z väčších prác zaoberajúcich sa rozborom jazyka a štýlu poézie si zasluhuje pozornosť monografia V. Kochola *Poézia štúrovcov.*[28] V tejto monografii V. Kochol podáva podrobný rozbor tvorby štyroch najvýznamnejších štúrovských básnikov: Sama Chalupku, Andreja Sládkoviča, Janka Kráľa a Jána Bottu. Kochol si nekladie za cieľ podať statickú deskripciu výrazových, jazykových a štylistických prostriedkov, ale skúma zoširoka aj ideovú a umeleckú problematiku diela. Ide mu o postihnutie zložitých vzťahov medzi spoločenským, dobovým ideovým a estetickým snažením a jeho umeleckým odrazom, umeleckým stvárnením v poézii. Konfrontovaním tvorby všetkých štyroch básnikov navzájom ukazuje na špecifické črty každej básnickej individuality. Okrem toho si všíma vždy aj vzťahy k folklórnej ľudovej tvorbe v oblasti tematickej i jazykovej.

Pri hodnotení umeleckých kvalít básnického diela, štúrovskej umeleckej praxe uplatňuje Kochol realistické kritérium, t. j. jednotu „ducha s predmetnosťou", ktoré vyslovil vodca a hlavný ideológ štúrovského hnutia Ľ. Štúr začiatkom 40. rokov vo svojich bratislavských *Prednáškach o poézii slovanskej* a neskoršie vo svojom hlavnom estetickom spise *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských.*

Nehistorické absolutizovanie Štúrovho estetického postulátu („objatie ducha s predmetnosťou") v práci V. Kochola kritizuje S. Šmatlák v štúdii *Romantická epika alegorická.*[29] Šmatlák pripisuje správne Štúrovmu estetickému postulátu všeobecnejší zmysel a navrhuje ďalej skúmať vnútornú diferenciáciu štúrovskej básnickej tvorby a diferenciáciu jej „ideovo-spoločenského zázemia".[30]

Rozbor ideovo-tematickej zložky a symboliky obrazov básnického diela jednotlivých štúrovských básnikov podopiera V. Kochol senzualizmom a sleduje jeho odraz na jazykových prostriedkoch. Tak napr. u J. Bottu vyzdvihuje vizuálnosť, u A. Sládkoviča auditívnosť, u J. Kráľa pohybovosť, u S. Chalupku skulptúrnu monumentálnosť. Jednotliví básnici sa líšia čo do štylistického využitia syntaxe i lexiky a rôznia sa aj stupňom narastania realistických prvkov v jazyku a štýle. Pokiaľ ide o syntaktické javy, V. Kochol sleduje využívanie vetných konštrukcií vo vzťahu k výstavbe verša i pri budovaní metafor, obrazov, motívov atď.

Pri rozbore lexiky si všíma sémantické vlastnosti pomenovaní a ich vzťah k sémantike básní, k sémantickému plánu básnického diela. Sleduje

---

[28] V. Kochol, *Poézia štúrovcov,* Bratislava 1955.

[29] Štúdia vyšla v sborníku Litteraria, Štúdie a dokumenty II, Bratislava 1959, 5—47. S. Šmatlák namieta, že poézia Sládkovičova nemôže byť mierou „umeleckosti" pre tvorbu J. Kráľa a J. Bottu.

[30] Porov. J. Béder, *Spoločnosť česko-slovanská a Slovanský ústav v Bratislave v rokoch 1835—1840,* Sborník štúdií a prác Vysokej školy pedagogickej v Bratislave, zv. I, 1957, zoš. I, 3—80.

napr. funkciu kompozít, bohemizmov, rusizmov u Sládkoviča, dialektizmov, expresív, vulgárnych pomenovaní a zdrobnenín u J. Kráľa a pod.

Kocholova práca je cenná tým, že pri analýze diela berie do úvahy viacero stránok, ideovo-tematickú, jazykovú i kompozičnú. Preto ju pokladáme za závažný príspevok k riešeniu otázok analýzy umeleckého diela. I keď bude treba niektoré výsledky Kocholovho výskumu revidovať (s kritériom umeleckej hodnoty nesúhlasí napr. S. Šmatlák a prináša nový pohľad na básnickú tvorbu štúrovcov), jednako znamená metodologicky jeho práca krok vpred.

Novú etapu v oblasti výskumu jazyka umeleckých diel predstavujú články a štúdie o jazyku a štýle prózy. Celkove možno pozorovať dve tendencie pri konkrétnej analýze umeleckých diel. Staršie práce si všímajú určité jazykové prostriedky bez vzťahu k ostatným zložkám umeleckého diela, novšie práce si všímajú zložitý vzťah jazyka a štýlu k ostatným zložkám umeleckého diela, skúmajú funkčné využitie jazykových prostriedkov v štruktúre umeleckého diela. Články, ktoré skúmajú izolovane určité vyjadrovacie prostriedky v umeleckom diele, prispievajú síce k poznaniu jazyka diela, resp. spisovateľa, ale len veľmi málo alebo nič nehovoria o štýle diela, resp. spisovateľa. Okrem toho sa dosiaľ tieto práce obmedzujú často na rozbor slovníka, a to prevažne na skúmanie najpríznakovejších vrstiev lexikálnych prostriedkov. Menej pozornosti sa venuje syntaktickým javom a ostatným problémom, napr. skúmaniu nadvetných výstavbových prostriedkov (autorskej reči, priamej reči, polopriamej reči a pod.), kompozičným prostriedkom a postupom atď.

O využití dialektizmov ako tvárneho prostriedku v umeleckom diele píše J. Štolc.[31] Význam nárečí v pomere k spisovnému jazyku autor vcelku preceňuje. G. Horák[32] si všíma lexikálnu a syntaktickú stránku Rozprávok starej matere od M. Jančovej. Zanedbáva dôležitý vzťah jazykových prostriedkov ku kompozícii Rozprávok starej matere.[33] Štylistické využitie jazykových prostriedkov v tomto diele si všíma aj R. Krajčovič.[34]

O jazykových prostriedkoch F. Hečka v Červenom víne a v Drevenej dedine, najmä o lexikálnych prostriedkoch, o frazeológii, o daktorých syntaktických zvláštnostiach píšu J. Mihál a A. Habovštiak.[35] Šty-

[31] J. Štolc, *Dialektizmy ako tvárny prostriedok v umeleckom štýle,* Slovenské pohľady LXXII, 1956, 222—241.

[32] G. Horák, *K jazykovej stránke Rozprávok starej matere,* SR XIX, 1954, 287—298.

[33] Na dialogickú povahu základného výstavbového princípu v Rozprávkach starej matere upozornila M. Šalingová v príspevku *Dialogická povaha Rozprávok starej matere od M. Jančovej,* SR XX, 1955, 104—106.

[34] R. Krajčovič, *O umeleckom štýle Jančovej Rozprávok starej matere,* SR XX, 1955, 96—103.

[35] J. Mihál, *O jazykových prostriedkoch Františka Hečku,* JŠ I, Bratislava 1956, 227—

listické využitie lexikálnych prostriedkov v poézii Jána Brezinu sleduje M. Hayeková.[36] Štýlu P. Jilemnického venoval pozornosť M. Darovec.[37] M. Darovec sa zaoberal aj štýlom V. Mináča.[38] Rozboru jazykových prostriedkov a umeleckých postupov Karvašových diel Toto pokolenie a Pokolenie v útoku sa venuje A. Pranda.[39] Popri snahe zamerať sa na všeobecnú problematiku jazyka a štýlu umeleckého diela vystupuje do popredia tendencia hodnotiť klady a zápory jazyka Karvašových diel.

Drobné poznámky k jazyku nájdeme roztrúsené v článkoch a monografiách literárnych vedcov.[40]

Príspevkom k charakteristike lexiky, hláskoslovných, tvaroslovných a syntaktických prostriedkov slovenského realizmu je článok G. Horáka *Charakterizačné prvky v Kukučínovej reči.*[41] Všíma si lexikálne prostriedky (z Oravy, stredoslovenské, z Gemera a prvky chorvátskeho pôvodu), hláskové odlišnosti a tvaroslovné prvky stredoslovenské a chorvátske. G. Horák sleduje hlavne vhodnosť jednotlivých vyjadrovacích prostriedkov pre daný cieľ. Z hľadiska dnešného čitateľa nepokladá napr. tvaroslovné charakterizačné prvky chorvátskeho pôvodu za vhodné.

Zo syntaktických javov si G. Horák všíma: slovesnú osobu v dialógu, tykanie, onikanie, plurál úcty, neutralizáciu osoby. Osobitnú kapitolku venuje charakteristike reči postáv, pána Aduša Domanického, majstra Dukáta a iných typických postáv. Majstrovské zachytenie reči detí v rozprávke Oplátky a reči psychicky úchylného Ondráša Machuľu v Neprebudenom podrobnejšie nerozoberá, hoci by si to napr. reč Machuľu zasluhovala. Napokon si všíma ešte list ako prostriedok dôverného jazykového styku na diaľku, pričom vyzdvihuje majstrovské umelecké stvárnenie čŕt ľudového listu v umeleckej próze. Štúdia sa končí poznámkami o funk-

---

253; A. Habovštiak, *Prvky ľudovej reči v Hečkovom románe Drevená dedina,* SR XVII, 1951/1952, 192–201.

[36] M. Hayeková, *Lexikálno-štylistický rozbor básní Jána Brezinu,* SR XXI, 1956, 91–103.

[37] M. Darovec, *K štýlu P. Jilemnického v diele Kompas v nás,* SR XX, 1955, 88–96; M. Darovec, *Stavba vety v románe P. Jilemnického Kompas v nás,* SR XIX, 1954, 165–173; I. Kusý, *P. Jilemnický: Kronika,* Slovenské pohľady LXIV, 1948, 54–55, v recenzii stručne hovorí o nedostatočnej štylistickej diferencovanosti románu.

[38] M. Darovec, *Štýl V. Mináča v rozprávke Súd,* SR XXII, 1957, 39–46.

[39] A. Pranda, *Jazykové výrazivo a umelecké postupy Karvašových Pokolení,* SR XIX, 1954, 173–186.

[40] Tak napr. M. Chorvát, *Za nové obzory,* Bratislava 1953; A. Matuška, *K próze Petra Karvaša,* Slovenské pohľady LXIX, 1953, 754–768; A. Matuška, *O slovenskej próze,* Kultúrny život X, 1955, A. Matuška, *Od včerajška k dnešku,* Bratislava 1959; Z. Klátik, *Prozaická tvorba Ľudmily Podjavorinskej,* Slovenské pohľady LXXI, 1955, 66–78; I. Kusý, *Poznámky k diskusii o románe Petra Karvaša Pokolenie v útoku,* Slovenská literatúra I, 1954, 404–420; Z. Jesenská, *O jazyku, móresoch a sebakritike,* KŽ XI, 1956, č. 15, 3.

[41] Pozri sborník *Martin Kukučín v kritike a spomienkach,* 320–359.

cii češtiny, pražského nárečia v daktorých prácach (napr. Slepá kura a zrno, Zápisky zo smutného domu).

V sborníku *Jégé v kritike a spomienkach* uverejnil článok *Ako využíval Jégé gramatickú osobu na vyjadrovanie triednych rozdielov a osobných vzťahov* (253—265) Gejza Horák. Spoločenské poviedky Jégého poskytujú vhodný materiál na ilustrovanie majstrovského, účinného využívania tykania, vykania a onikania v umeleckom štýle na vystihnutie vzťahu medzi príslušníkmi rôznych spoločenských tried, na charakterizovanie osobných vzťahov a vekových rozdielov.

Rozbor poviedky Rysavá jalovica uverejňuje M. Prídavková.[42] Dochádza k záveru, že Kukučín si utvoril individuálny štýl zo stredoslovenského hovorového štýlu. Toto zistenie je veľmi závažné, a škoda len, že M. Prídavková výraznejšie nekonfrontovala prvky Kukučínovej prózy s prvkami stredoslovenského hovorového štýlu. Ľutovať treba aj to, že sa autorka i pri podrobnom a starostlivom rozbore nepokúsila stanoviť hierarchiu jednotlivých zložiek. V bohatstve postrehov a zistení sa akosi rozplýva klasická ucelenosť poviedky.

J. Noge skúma kompozíciu Kukučínových poviedok v článku uverejnenom v sborníku Martin Kukučín v kritike a spomienkach (str. 291—329). Kompozíciu poviedok posudzuje z dvoch hľadísk, z vývinového a ideového. Pre začiatok Kukučínovej prózy je príznačné preberanie vypracovnej konvenčnej schémy sentimentálno-romantickej poviedky. Postupne si Kukučín vypracúva vlastnú kompozičnú schému, ktorá sa stáva typickou pre slovenskú realistickú poviedku. Noge skúma sujetovo-kompozičné prostriedky a postupy, pričom používa napr. takéto nové, dosiaľ nedostatočne definované termíny: „sujetovo-kompozičné centrum" (str. 290—298), „zvnútra" robená kompozícia (215), „voľné motívy" (295, 302) a pod. Najväčším prínosom práce J. Nogeho je, že sa pri skúmaní kompozície Kukučínových poviedok usiluje zovšeobecňovať poznatky o jednotlivých kompozičných prostriedkoch a postupoch. Cenné sú najmä pozorovania z oblasti ideovej, obsahovej a motivickej, no k nim autor neorganicky pripojil stať o dialógu a vnútornom monológu.

Precenenie kompozičnej stránky diela vidíme v tom, že Noge, odvolávajúc sa na podobnú mienku J. Škultétyho, vraví: „Aká dôležitá úloha pripadala pritom práve kompozícii a nakoľko práve kompozícia bola otázkou *bytia či nebytia* typu slovenskej realistickej poviedky vôbec [podčiarkla M. Š.], vystihol dobre Jozef Škultéty v recenzii povesti Dies irae..." (str. 296). Existenciu typu slovenskej realistickej poviedky podmieňuje

[42] M. Prídavková, *Prvky Kukučínovho štýlu*, Slovenská literatúra V, 1958, 297—323.

podľa našej mienky celý komplex faktorov, pričom základným z nich je kompozícia.

J. Nogemu sa podarilo postihnúť základné zložky Kukučínovej kompozície a ich funkcie v nej. Ďalej treba skúmať: kompozíciu a charaktery, kompozíciu a štýl atď.

Jednotlivým prostriedkom a zložkám Kukučínovho štýlu venovali dosiaľ pozornosť viacerí autori.[43] No i napriek početným prácam o jazyku a štýle M. Kukučína musíme konštatovať, že sa dosiaľ nepodarilo podať ucelený pohľad na jazyk a štýl tohto veľkého majstra slova.

Sujetovú výstavbu Timraviných poviedok a formálnu výstavbu kontextu analyzuje O. Čepan v štúdii *Timrava a metóda literárneho realizmu.*[44] Čepan zisťuje korešpondenciu medzi lexikálnym, syntaktickým, sujetovým a kompozičným plánom poviedok. V lexikálnom pláne existuje napätie medzi aktuálnym významom slova a preneseným významom, v syntaxi sa to odráža na nesúmernosti, prerývanosti súvetí, na zložitosti vetných konštrukcií. V sujetovej výstavbe zodpovedajú tomuto faktu zložité vzťahy tzv. vonkajšieho a vnútorného plánu (vychýlenie v prospech vnútorného plánu), čo má za dôsledok uvedenie monologického princípu ako zjednocovacieho princípu formálnej výstavby kontextu. Ďalej hovorí Čepan o „nadradenosti typu nad kompozičnou schémou" (str. 807). Možno sa však nazdávať, že rozhodujúcim faktorom, ktorý určuje základný kompozičný princíp v Timravinej próze, je rozdvojenosť, prelínanie sa dvoch plánov v oblasti sujetovej, dejovej, napätie medzi tzv. vnútorným a vonkajším plánom, vnútorným a vonkajším dejom, vnútornou a vonkajšou akciou. Táto rozdvojenosť sa odráža v lexike a v syntaxi (zložitosť a roztrieštenosť súvetia, výrazná najmä na parentetických vetách).[45]

---

[43] Napr. štúdie: J. Vavro, *Inorečové prvky v Kukučínovej tvorbe,* SR XI, 1946, 204—210; J. Bystričan, *Zdvojovanie a opakovanie výrazu u Kukučína,* SR XIII, 1948, 227—240; G. Horák, *Jazykový rozbor ľudového listu z Kukučínových Mladých liet,* JŠ I, Bratislava 1956, 255—275; J. Ružička, *Plurál úcty v Kukučínovom diele,* SR XXII, 1957, 86—102; O. Čepan, *Kukučín a tradície poromantickej prózy,* sborník Martin Kukučín v kritike a spomienkach, 95—129; S. Šmatlák, *Kukučínova novela Mladé letá,* Ideovo-umelecký rozbor, Literárnohistorický sborník SAV 1953, 60—90; J. Noge, *Kukučínove poviedky,* Litteraria, Štúdie a dokumenty I, Bratislava 1958, 201—332; zo starších štúdií E. Pauliny, *Skice k štúdiu formy u Kukučína a Timravy,* Slovenský jazyk I, 1940, 284—289; *Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí,* Bratislava 1946, 1—46; poznámky o štýle obsahuje aj novšia monografia akad. A. Mráza *Poprevratové literárne dielo Martina Kukučína,* Bratislava 1953.

[44] O. Čepan, *Timrava a metóda literárneho realizmu,* cit. sborník, 747—816.

[45] E. Pauliny, *Štruktúra Timravinej poviedky Nemili,* Literárnohistorický sborník 1947, 65—83; porov. i Slovenský jazyk I, 1940, 284—289 a sborník Timrava v kritike a spomienkach, 674—693; o tom aj J. Noge, cit. sborník, 710 n. a S. Šmatlák, *Príspevok k štýlu slovenského literárneho realizmu,* cit. sborník, 663—673; G. Horák, *Dve kapitolky o Timravinom štýle,* cit. sborník, 655 n.

J. Noge rozoberá umelecké prostriedky Timravinej prózy[46] a zisťuje, že Timrava vybudovala a postupne zdokonalila svojrázny systém umeleckých prostriedkov. Charakteristiku Timravinho štýlu na základe rozboru lexikálnych a syntaktických prostriedkov podáva aj E. Jóna v článku *Timravina reč.*[47]

O. Čepan[48] venuje pozornosť „vozvýšenému", nadnesenému štýlu Vajanského prózy. Vajanský bol svojho času obnoviteľom jazyka umeleckej prózy. Prvý si uvedomil, že jazykový výraz poromantickej prózy nie je úmerný novej spoločenskej a umeleckej skutočnosti. Súčasníci Vajanského preceňovali jazykové vlastnosti jeho prózy, videli v ňom umelca, ktorý dal literárny tvar konverzačnému štýlu slovenskej inteligencie. Avšak Vajanského „vozvýšený" — poetický štýl, ktorý kedysi znamenal jedinú nespornú hodnotu jeho diela, stotožňuje sa dnes podľa Čepana so štýlom strojenej školskej frázy.

Vajanský z básnickej metafory poromantickej poézie a prózy urobil metaforu jazykovú, preniesol ju z „vyšších" polôh do „nižších", čím zotrel jej výlučnosť. Kontrastom medzi „vysokými" a „nízkymi" vrstvami v lexike zodpovedá Vajanského dvojstranné, dôsledne hierarchizované chápanie vzťahu ku skutočnosti. „Hierarchia tohto vzťahu je založená na nadradenosti subjektívnej skutočnosti nad skutočnosťou objektívnou" (str. 391). Vajanský sa vlastnosťami svojej umeleckej metódy stáva priekopníkom literárneho realizmu. Rozbor štýlu Vajanského prózy podopiera O. Čepan analýzou ideovo-tematického plánu a iných umeleckých prostriedkov a postupov (napr. opis prostredia a krajiny, časové a priestorové javy, typ — portrét; kompozícia). Vajanský priblížil stavbu poviedky a novely ku kompozícii románu. V oblasti lexiky si Čepan všíma funkciu vrstvy cudzích slov, „vysokých" slov, rusizmov, dialektizmov, hovorových slov. Vajanského vetnú skladbu charakterizuje oslabenie väzby prvkov vetnej periódy. Základným je priraďovací vetný princíp. Celkove sa Čepan zhoduje s A. Matuškovou charakteristikou jazyka a štýlu Vajanského prózy (str. 399—400), a zatiaľ čo ho A. Matuška pomenúva „literátskym", O. Čepan ho označuje termínom „vozvýšený".

Druhy a typy frazeologických jednotiek, ich postavenie a funkcie v Kalinčiakovej Reštavrácii skúma M. Šalingová.[49] Zatiaľ čo predchádzajúci skúmatelia pokladali frazeológiu v Reštavrácii za typický

---

[46] Pozri sborník Timrava v kritike a spomienkach, 694—746.

[47] Pozri SR XVII, 1951/1952, 129—138.

[48] O. Čepan, *Štýl Vajanského prózy,* Slovenská literatúra V, 1958, 385—427.

[49] M. Šalingová, *Frazeológia v Kalinčiakovej Reštavrácii,* Slovenská literatúra V, 1958, 166—181; o tom aj E. Pauliny, O *Kalinčiakovej Reštavrácii,* Slovenský jazyk a literatúra v škole II, 1956, 329—334; R. Kliský, *K otázke porekadiel v Kalinčiakovej Reštavrácii,* Litteraria Historica Slovaca I/II, 1946/1947, 134—147.

jazykový prostriedok zemianskej stavovskej vrstvy, autorka zdôrazňuje celonárodný charakter frazeologických jednotiek. Technika umeleckého spracovania a bohaté funkčné zaťaženie poukazuje na osobitné postavenie frazeológie v Reštavrácii, posúva túto zložku do ideovej roviny. Preto funkčné využitie frazeológie nechápe ako mimovoľnú „hypertrofiu, preexponovanosť", ale ako dôsledok nevyhnutnej zhody umeleckého zámeru J. Kalinčiaka s tvárnymi jazykovými prostriedkami Reštavrácie.

Štylistickú hodnotu vyjadrovacích prostriedkov v Štúrových rečníckych prejavoch skúma M. Darovec.[50] Do analýzy formy zahrnuje rozbor kompozičnej stavby reči, a to kompozíciu obsahovej stránky, a najmä rozbor jazykových prostriedkov. Vplyv antickej rétoriky na stavbu Štúrových rečí sa prejavuje v členení prejavov na tri základné časti: úvod (exordium), jadro (disputatio), záver (conclusio). M. Darovec zisťuje tendencie po obsahovej monumentálnosti a šírke výrazu v oblasti pomenovacej, čomu v syntaxi zodpovedá humanistický ráz vetných periód. Viac by sa bolo žiadalo zamerať sa na zistenie typických rečníckych prostriedkov. Kladom príspevku je najmä zisťovanie vzájomného vzťahu jednotlivých vyjadrovacích prostriedkov a ich štylistického, funkčného využitia v prejave ako celku. Obrazným prvkom v Štúrovom publicistickom štýle venoval pozornosť J. Horecký.[51]

V najnovšom čase sa začínajú skúmať aj dlho zanedbávané otázky výstavby kontextu v umeleckej próze. Skúmajú sa nadvetné výstavbové prostriedky, ako: autorská reč, priama reč (dialóg), monológ, polopriama reč, nevlastná priama reč; ďalej výstavbové postupy a princípy v súčasnej próze.

M. Šalingová v článku *K výstavbe kontextu v próze M. Urbana*[52] charakterizuje vývin výstavbových prostriedkov a postupov Urbanových románov (od Živého biča po Zhasnuté svetlá). Ukazuje, že sa v priebehu vývinu mení jednak repertoár výstavbových prostriedkov, jednak ich hierarchia a funkcie v epickej próze, čo spôsobuje prestavbu klasického typu realistickej štruktúry epického diela v súčasnej modernej próze. To sa prejavuje v dialogizácii súčasnej epickej prózy.

Medzi práce, ktoré si všímajú jazyk spisovateľa bez ohľadu na štýl autora a na funkciu gramatických javov v umeleckom diele, patrí napr. štúdia J. Oravca *Väzba slovies u Ondrejova.*[53]

---

[50] M. Darovec, *K forme Štúrových rečníckych prejavov,* Sborník štúdií a prác Vysokej školy pedagogickej v Bratislave, zv. I, 1957, zoš. 4, 159—185.

[51] J. Horecký, *Obrazné prvky v publicistickom štýle Ľ. Štúra,* SR XXI, 1956, 238—240.

[52] Pozri JČ IX, 1958, 22—58; o tom aj V. Mináč, *Urbanova próza z čias zatemnenia,* Mladá tvorba III, 1958, č. 2, str. 13—14; M. Šalingová — V. Mináč, *Objavili sme dialogizovanú prózu?* Mladá tvorba III, 1958, č. 6—7, 50—51.

[53] Pozri JŠ I, Bratislava 1956, 115—152.

Celkove pribúda prác, ktoré si pri skúmaní gramatickej a lexikálnej povahy jazykových javov všímajú aj ich štylistickú hodnotu. Takými sú články V. Blanára,[54] J. Ružičku,[55] F. Mika[56] a i. Za nevhodný pokladáme taký postup pri analýze výrazových prostriedkov umeleckých diel, keď sa pozornosť bádateľa zameriava na zisťovanie negatívnych javov, nepresností, chýb lexikálnych, gramatických a slohových na úkor rozboru pozitívnych, všeobecných čŕt štýlu. Takáto tendencia hatí napredovanie výskumu štylistických javov.[57]

Štylistické rozvrstvenie slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny a jej charakteristiku v slovníku slovenského jazyka v krátkosti načrtla M. Šalingová v článku *K štylistickej charakteristike slov v normatívnom slovníku.*[58] Rozvrstvenie slovnej zásoby si všíma z hľadiska funkčných štýlov spisovného jazyka, z hľadiska citového zafarbenia slov, z hľadiska vývinového (archaizmy, zastarané slová, neologizmy), a napokon z hľadiska spisovnosti, resp. nespisovnosti pomenovacích prostriedkov. Vzácne sú príspevky o rôznych lexikálnych vrstvách spisovnej slovenčiny.[59]

III

Otázky štylistiky sa spracúvajú dodnes skromne aj v gramatikách i v školských učebniciach, príručkách a v článkoch určených pre pedagogických pracovníkov.[60] Redakcia časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole (8. čís. z r. 1959) otvorila diskusiu o aktuálnych otázkach vyučovania slohu na našich školách. Úvodný príspevok do diskusie napísal E. Pauliny: *Slohová výchova pri prestavbe nášho školského systému,*[61] v ktorom zdôvodňuje potrebu zvýšiť úroveň vyučovania slohu samou praxou, každodennými potrebami socialistickej spoločnosti. Za slohovú

[54] V. Blanár, *Vetné pričlenenie,* JŠ I, Bratislava 1956, 179—212.

[55] J. Ružička, *Apoziopéza čiže prerušená výpoveď,* SR XXIV, 1959, 129—153.

[56] F. Miko, *K emfaticko-emocionálnej stránke vety v spisovnej slovenčine,* JČ IX, 1958, 3—21.

[57] Porov. o tom diskusný príspevok L. M. Poľakovej v časopise Vestnik Moskovskogo universiteta 1956, č. 4, 151. Takýto prístup ku skúmaniu vyjadrovacích prostriedkov majú niekedy aj články našich jazykovedcov, napr. J. Mihála, *Výber jazykových prostriedkov a štylistika,* SR XX, 1955, 301—305.

[58] Pozri SR XX, 1955, 40—49.

[59] V. Uhlár, *O žargonizmoch v slovenčine,* SR XIX, 1954, 20—26; J. Felix, *O slangu a žargóne zásadne i z hľadiska prekladateľskej praxe,* KŽ XI, 1956, č. 5, 9—10; J. Petrikovič, *Poznámky o strojárskom slangu,* SR XIX, 1954, 255—258.

[60] E. Pauliny — Š. Peciar, *Slohová výchova,* I.—II. časť, Bratislava 1952; E. Pauliny, *Druhy prejavov,* SR XVI, 1950/1951, 133—142; E. Pauliny — M. Marsinová, *Kapitoly zo štylistiky,* SR XVI, 1950/1951, 165—171 a 236—239; E. Jóna, *Štylistika v teórii a v školskej praxi,* SR XIX, 1954, 161—164.

[61] Pozri Slovenský jazyk a literatúra v škole V, 1959, 228—231.

výchovu žiactva na školách nie sú zodpovední len slovenčinári, ale všetci učitelia, teda aj takí, ktorí vyučujú tzv. nehumanitné predmety.

V tomto časopise sa popri Slovenskej reči z času na čas poukazuje na jednotlivé problémy vo vyučovaní slohu.[62] Z hľadiska životných potrieb socialistickej spoločnosti, ktorá neustále zvyšuje nároky na ovládanie ústnych i písomných prejavov svojich členov, stav v školskej praxi je neuspokojivý. Cíti sa nevyhnutná potreba praktickej príručky štylistiky a metodiky vyučovania slohu.

Určitým pokrokom oproti predchádzajúcemu stavu je preberanie otázok slohu v gramatike slovenčiny. Tak napr. *Slovenská gramatika* E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca[63] obsahuje kapitolu o slohu. No v porovnaní s ostatnými časťami gramatiky sa kapitola o slohu spracúva skromne. Autor vychádza zo základných jazykovedných pojmov, ako sú jazyk, spisovný jazyk a jeho funkcie a prichádza k pojmu jazykový štýl. Rozoberá stručne jednotlivé druhy štýlov, podrobnejšie spracúva ústnosť a písomnosť prejavu a jednotlivé slohové druhy. V rámci jednotlivých druhov rozoberá príslušné slohové útvary. Osobitnú pozornosť venuje výberu jazykových prostriedkov a kompozícii. Z celkovej štruktúry kapitoly o slohu vidno jej zacielenie na praktické potreby používateľov, na informácie o základných pojmoch štýlu, o slohových druhoch a útvaroch. Vypúšťa sa štylistické využitie jazykových prostriedkov, a to zvukových, gramatických a lexikálnych, čo by malo byť organicky pričlenené k jednotlivým častiam gramatiky.

Pre poslucháčov vysokých škôl vyšli ešte tieto učebné texty: F. Miko, *Sloh*[64] a J. Horecký, *Kapitoly zo štylistiky a gramatiky slovenčiny.*[65] Pre žiakov dvanásťročných stredných škôl vydali príručku *Slohová výchova* E. Jóna a J. Holý (Bratislava 1959).

Záverom možno konštatovať, že hoci sa v posledných pätnástich rokoch štylistika ako vedná disciplína nerozvinula tak, ako si to vyžaduje celkový rozvoj marxistickej jazykovedy, jednako sa položili základy pre ďalší rozvoj štylistickej teórie u nás. Cenné výskumy sú v článkoch E. Paulinyho a F. Mika o všeobecných štylistických problémoch a základ-

---

[62] Napr. J. Sedlák, *Ako formulovať slohové témy?*, Slovenský jazyk a literatúra v škole V, 1959, 95—96; A. Hrdová, *Za jednotné kritérium pri hodnotení slohových úloh*, cit. čas. V, 1959, 26—27; Š. Šedinár, *Ako spájať slohovú výchovu s dnešným životom a praxou*, tamže, 272—274; M. Darovec, *Jazyk a štýl literárneho diela v škole*, tamže II, 1956, 261—265.

[63] Druhé vydanie, Martin 1955, kap. *O slohu* (str. 387—447), autor E. Pauliny.

[64] F. Miko, *Sloh*, Bratislava 1955 (strán 136).

[65] J. Horecký, *Kapitoly zo štylistiky a gramatiky slovenčiny*, Praha 1955/1956 (strán 68).

ných štylistických pojmoch, o štýle, štýlotvorných činiteľoch, o štylistických javoch a kategóriách, o štylistickej hodnote, o slohových druhoch a útvaroch a pod.

Avšak mnohé všeobecné otázky ostali takmer nedotknuté. Málo sa skúmali funkčné jazykové štýly, povaha štýlovej a štylistickej normy, vzťah individuálneho jazyka a individuálneho štýlu autora, vzťah individuálneho štýlu autora a príslušného funkčného jazykového štýlu a pod. Vôbec sa nerozpracúvala metodika štylistického rozboru a iba v poslednom čase sa sústredila pozornosť na úlohy a formy slohovej výchovy.

Tradične sa nepomerne viac spracúvali otázky z oblasti umeleckého štýlu, a to individuálneho štýlu autorov. Tieto práce smerujú čoraz viac od štylistiky opisnej k štylistike explikatívnej. Všímajú si zložité vzťahy umeleckých, jazykových a štylistických prostriedkov. No popri tejto kladnej tendencii nemožno prehliadnuť, že príspevky trpia napospol určitými nedostatkami, napr. terminologickou a metodologickou nejednotnosťou a nedostatočne zovšeobecňujú zistené poznatky.

Ostáva naďalej úlohou bádateľov spresňovať štylistické názvoslovie, vypracovať metodiku štylistického rozboru, stanoviť kritériá pre určovanie štylistickej hodnoty jazykových prostriedkov. Najzávažnejšou a najnaliehavejšou úlohou je spracovanie štylistiky spisovnej slovenčiny.

Stav bádania v oblasti štylistiky svedčí o tom, že sa dosiaľ nevypracoval ucelený systém, na základe ktorého by bolo možné vypracovať vedeckú učebnicu štylistiky. Preto treba, aby sa otázkam štylistiky venovalo v radoch jazykovedcov i literárnych vedcov viac pozornosti a aby sa v prospech štylistiky samej prehĺbila ich spolupráca.

UČEBNICE SLOVENČINY ZA OSTATNÝCH PÄTNÁSŤ ROKOV

Ján Oravec

Učebnica materinského jazyka hrá v jazykovej výchove dôležitú úlohu. Učebnicu číta oveľa viac ľudí (a to ľudí mladých, neinformovaných) než ktorýkoľvek lingvistický časopis. Články z učebnice sa nečítajú pre zábavu, ale žiaci sa ich musia naučiť a pamätať si ich obsah. Učebnica pôsobí na utváranie jazykového vedomia aj prakticky práve tak ako hociktorá iná kniha alebo vôbec rečový prejav. Výberom slov a viet vo výkladovej i cvičnej časti pôsobí na žiakov ako vzor na nasledovanie. Z oboch týchto stránok si všimneme učebnice slovenského jazyka, ktoré vyšli a používali sa na našich školách v rokoch 1945—1960.

Po skončení vojny sa niekoľko rokov vyučovala slovenčina podľa upravených učebníc, ktoré vznikli pred rokom 1945.[1] Učebnice napísali učitelia-praktici; lepšie boli učebnice prvého kolektívu (Prídavok—Goláň—Rumpel). Autori všetkých učebníc si málo všímali výsledky novšej jazykovedy (najmä jazykovedy z tridsiatych rokov), ale stavali svoje výklady a poučky na gramatikách J. Damborského, resp. na *Rukoväti* S. Czambela a na učebniciach V. Faměru a i.; tí zasa na výkladoch mladogramatikov z druhej polovice minulého storočia a zo začiatku tohto storočia. Učitelia slovenčiny, ktorí dlhší čas používali tieto učebnice, vytvorili si predstavu, že v gramatike sú jedine správne staré poznatky a že súčasná jazykoveda nevie k nim nič pozitívne pridať. Vplyvom týchto učebníc sa zakorenila i predstava, že jediným cieľom jazykového vyučovania je naučiť pravopis.

Ďalším spoločným nedostatkom všetkých učebníc spred r. 1945 bolo, že väčšinu cvičení tvorili v nich umele utvorené texty. Nestavali sa v nich za vzor prirodzené vety z klasickej a najlepšej súčasnej literatúry, z ľudových povestí, prísloví a piesní, lež umelo konštruované príklady, ktoré neukazovali celú mnohostrannosť gramatickej stavby slovenčiny. Gramatická rozmanitosť sa v nich scvrkávala na „klasické" príklady typu „Kuriatko pijúc, pozerá do neba". Čo bolo mimo týchto príkladov, to sa žiaci ako ťažké neučili, hoci šlo o pravidelné a produktívne javy. Učebnice s umele utvorenými textami prakticky slabo pomáhali mládeži pri rozširovaní slovnej zásoby. No teoreticky sa usilovali slovnú zásobu „očistiť". Často sa v nich stretáme s dvoma stĺpčekmi výrazov: v prvom sa podávajú nesprávne výrazy a v druhom ich správne náhrady. Popri odôvodnených náhradách nachádzajú sa tu i puristické „koníčky", ktoré diskreditovali vážne úsilie o jazykovú kultúru slovenčiny. Napr. učebnica pre III. triedu meštianskych škôl[2] (v zhode s vtedajšími Pravidlami slov. pravopisu) odmieta na str. 44 i výslovne slovenskú spojkovú dvojicu (používanú na pregnantné zdôraznenie príčinného vzťahu) „preto, lebo" v súvetí *Deti ochoreli preto, lebo pojedli nezrelé ovocie,* miesto ktorého odporúča súvetie „Deti ochoreli, keďže pojedli nezrelé ovocie". Spojka *keďže*

[1] Ide o vydania troch nakladateľstiev. 1. V nakladateľstve O. Trávníček v Žiline vyšli v niekoľkých vydaniach učebnice P. Prídavka a M. Rumpla pre ľudové školy a učebnice P. Prídavka — M. Rumpla — K. Goláňa pre meštianske školy (pod názvom *Slovenčina moja*). — 2. Nakladateľstvo Tranoscius v Liptovskom Mikuláši vydávalo učebnice A. Benka — J. Číža — M. Janošku (pre 2.—8. triedu ľudových škôl pod názvom *Škola slovenského jazyka*). — 3. V Štátnom pedagogickom nakladateľstve v Bratislave vyšla r. 1943 Mihálova gramatika pre I. a II. triedu gymnázií a neskôr (r. 1947) i gramatika pre III. a IV. triedu gymnázií. Obe tieto učebnice sa používali i na meštianskych školách až do r. 1951.

[2] P. Prídavok — M. Rumpel — K. Goláň, *Slovenčina moja,* učebnica pre III. triedu mešt. škôl, vydal O. Trávníček v Žiline 1942, str. 33.

je síce správna slovenská spojka, ale používa sa zväčša vtedy, keď vedľajšia veta stojí na začiatku súvetia. Ďalej sa tu zakazuje napr. väzba *vzdať sa nádeje, úradu,* príslovka *prevažne,* spojenie *skazu vziať* (časté v ľudovej reči) a i.

V učebniciach druhého autorského kolektívu[3] je ešte viac vecných chýb ako v učebniciach prvého kolektívu. Napr. v učebnici pre 6.—8. ročník je poučka „Prídavné mená utvorené z vlastných mien píšu sa s malým počiatočným písmenom". Podľa tejto poučky by sa museli s malým písmenom písať aj prídavné mená *Štúrov, Timravin* a pod.

Učebnice, ktoré zostavil J. Mihál, sa od predchádzajúcich učebníc odlišujú dvoma vlastnosťami: 1. V porovnaní s predchádzajúcimi učebnicami nieto v nich hrubých vecných chýb. Výklady nekĺžu sa len po povrchu, ale osvetľujú niekedy až priveľmi podrobne podstatu preberaných javov; 2. Vo východiskových textoch a v cvičeniach je veľa dokladov z krásnej literatúry.

Roku 1948 vyšiel zákon o jednotnej školskej sústave, podľa ktorého sa zavádzala jednotná stredná škola, vo svojom nižšom stupni (6.—9. roč.) povinná pre všetku mládež. Pre nižšie stredné školy prispôsobili sa niektoré staršie učebnice.[4] Pre vyššie stredné školy — gymnáziá, kde sa podľa nového zákona popri literatúre vyučoval i jazyk, začali tvoriť nové učebnice pracovníci Jazykovedného ústavu SAVU (vtedy sa tak nazýval Ústav slovenského jazyka SAV)[5].

Roku 1951 dostal Ústav slovenského jazyka SAV od Povereníctva školstva — ako od svojho nadriadeného úradu — za úlohu zostaviť nové osnovy pre vyučovanie slovenského jazyka a napísať podľa nich učebnice pre všetky stupne všeobecnovzdelávacej školy. Táto úloha sa mala vykonať v spolupráci s Výskumným ústavom pedagogickým. Osnovy sa zostavovali na širokej báze — s prizeraním na osnovy materinského jazyka v Čechách, SSSR, Poľsku, NDR, Maďarsku, ba i v porovnaní s výťahmi z francúzskych, anglických a švajčiarskych osnov. Napokon sa pristúpilo (najmä pod vplyvom učebníc ruštiny od akad. Ščerbu) na postupné osnovanie učiva. Podobne pri zostavovaní učebníc jednotlivé autorské kolektívy sa oboznámili s metodickou literatúrou a učebnicami slovanských a iných európskych národov. Obidve úlohy splnil Ústav slov. jazyka pohotovo: za jeden rok

[3] A. Benko — J. Číž — M. Janoška, *Škola jazyka slovenského* (osobitne pre každý ročník od 2. po 8. roč.).

[4] P. Prídavok a M. Rumpel prepracovali svoje staršie učebnice v spolupráci s P. Bernáthom, pracovníkom Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave.

[5] Prvá vyšla r. 1951 učebnica pre I. triedu (bývalú V. triedu) gymnázií. Autori: E. Pauliny, Š. Peciar, L. Dvonč, J. Štolc. Nemala cvičení. Po nej vyšla učebnica pre II. triedu gymnázií od J. Horeckého — E. Jónu — J. Ružičku. Slohové prílohy, ktoré vyšli osobitne v zošitovom vydaní k obom učebniciam, napísal E. Pauliny a M. Marsinová.

vznikli učebnice pre všetky triedy povinnej deväťročnej školy. Učebnice vychádzali po častiach (v zošitovom vydaní), aby sa dostali žiakom včas do rúk. V druhom vydaní pre nasledujúci školský rok vyšla každá učebnica ako celok knižne. Treba pripomenúť, že pracovníci tvorili učebnice popri svojej ostatnej práci. Takéto pracovné tempo malo aj svoje nevýhody. Žiaci a učitelia dostali učebnice napísané prevažne odborníkmi — jazykovedcami (pre národné školy pracovníkmi VÚP), a nie učiteľmi slovenčiny. Recenzenti v pedagogických časopisoch i sami učitelia na poradách vyčitovali týmto učebniciam najmä neprimeranosť štýlu a preplnenosť učivom. Pripomienky praktikov boli viac-menej (podľa jednotlivých učebníc) oprávnené, avšak autori ich nemohli uplatniť v ďalšom vydaní, lebo r. 1953 vyšiel nový školský zákon o osemročnej školskej dochádzke, zmenila sa štruktúra školy a bolo treba písať iné učebnice. Autorské kolektívy (takmer nezmenené) urýchlene zostavili nové učebnice, ktoré sa prepracované používajú doteraz.[6]

Ako vidieť, za desať rokov po oslobodení vzniklo niekoľko desiatok učebníc slovenčiny, a to učebníc z každej stránky lepších, ako boli učebnice pred r. 1945. Dnes je potreba učebníc saturovaná, ide už len o skvalitňovanie učebníc.

Proces skvalitňovania učebníc sa začal uzneseniami ÚV KSČ z r. 1954 (uznesenie o učebniciach), z júna 1956 (uznesenie o ďalšom rozvoji školstva) a z apríla 1959 (uznesenie o spojení školy so životom). Na základe

---

[6] Ide o učebnice: *Slovenský jazyk pre 2., 3., 4., 5. ročník všeobecnovzdelávacích škôl* (4 učebnice), autor P. Bernáth, odborný poradca G. Horák; *Slovenský jazyk pre 6. ročník všeobecnovzdelávacích škôl*, autori G. Horák — M. Rumpel; *Slovenský jazyk pre 7. ročník všeobecnovzdelávacích škôl*, autori P. Bernáth — A. Selecký; *Slovenský jazyk pre 8. ročník všeobecnovzdelávacích škôl*, autori J. Oravec — J. Štolc. Táto učebnica sa najčastejšie menila. Ôsmou triedou sa končí školská dochádzka a stále nebol jasný charakter a náplň tejto triedy. — Odborným poradcom pri učebniciach pre 6.—8. ročník bol prof. E. Pauliny.

Pre tri najvyššie triedy napísal kolektív autorov Š. Peciar — E. Jóna — J. Horecký — J. Ružička — E. Pauliny — J. Štolc spoločnú obsiahlu gramatiku *Slovenský jazyk pre 9.—11. ročník jedenásťročných stredných škôl.*

Autori E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc napísali pre III. stupeň škôl najviac učebníc, a to: gramatiku pre štvorročné odborné školy (o niečo stručnejšiu a ľahšiu ako predchádzajúca), gramatiku pre 9.—11. ročník maďarských stredných škôl, učebnice pre I., II., III., IV. ročník pedagogických škôl. Prvé dve knihy sú systematické gramatiky. Autori ich zostavili podľa svojej staršej *Slovenskej gramatiky*. Učebnice pre jednotlivé ročníky pedagogických škôl sú zostavené podľa požiadaviek učebných osnov, a tým pre školu vhodnejšie.

Pre dvojročné poľnohospodárske školy napísal prístupnú učebnicu V. Uhlár.

V učňovských školách sa používa učebnica gramatiky a literatúry, ktorú vydali v Slovenskom vydavateľstve technickej literatúry F. Šatura — M. Seppová.

Podľa učebníc pre slovenské všeobecnovzdelávacie školy vznikli učebnice pre slepcov a pre menšinové školy (ukrajinské a maďarské).

týchto uznesení zostavil Výskumný ústav pedagogický v spolupráci s Ústavom slovenského jazyka SAV pokusné učebné osnovy slovenského jazyka pre jedenásťročné stredné školy (tlačou vyšli r. 1957). Podľa pokusných osnov začali vznikať pokusné učebnice, ktoré školská správa zavedie do všetkých škôl len po dvoj-trojročnom praktickom preskúšaní na niekoľkých vybraných školách.

Okrem toho pracovníci Výskumného ústavu pedagogického hospitáciami na školách skúmali platné učebnice. Výsledky svojich pozorovaní zhrnuli a uverejnili v časopise Jednotná škola[7]. V zpráve rozoberajú nedostatky platných učebníc. Učebnice pre národné školy majú nedostatky: 1. v nadväzovaní nového učiva na predchádzajúce učebnice (tvrdý prechod), 2. preplnenosť teoretickým učivom — nezostáva času na vytvorenie pravopisných a praktických rečových návykov, 3. neprimeraný štýl výkladových častí, 4. nevyhovujúce riešenie pri prostriedkoch, ktoré pomáhajú upevniť preberaný jazykový jav. Pri učebniciach pre 6.—8. ročník sú námietky skôr proti osnovaniu učiva ako proti samým učebniciam. Čisto postupné osnovanie treba nahradiť postupno-cyklickým. Pre postupné osnovanie vypadlo v 8. ročníku opakovanie tvaroslovia. Preto sa pri skončení povinnej školskej dochádzky nepreberá tvaroslovný pravopis, hoci v pravopise sú stále veľké nedostatky. V platných učebniciach pre 6.—8. ročník nepodarilo sa ešte: 1. spojiť teoretické vedomosti z gramatiky s praktickým ich použitím, 2. vyriešiť otázku štylizačných cvičení, 3. zjednotiť gramatickú terminológiu. Na II. stupni si zpráva podrobne všíma len učebnicu pre 8. ročník. V učebnici pre 8. ročník je skladba veľmi rozsiahla a všeobecné výklady o jazyku neprimerané veku žiakov. V učebnici pre 9.—11. ročník sa podľa zprávy spracúva látka príliš teoreticky, izolovane od skutočných potrieb jazykovej výchovy, bez ohľadu na požiadavku praktického precvičenia látky. Ako základné uvádza sa i také učivo, ktoré už patrí na univerzitu. Je to nie učebnica, ale normatívna gramatika, písaná náročným, neprimeraným štýlom.

Podľa požiadaviek tejto kritiky vyznačili autori učebníc v nasledujúcich vydaniach základné učivo, ktoré sa musia žiaci naučiť, a vedľajšie učivo. Takto upravené učebnice teraz už pomerne dobre vyhovujú.

V priebehu práce na pokusných učebniciach vyšiel zákon o dvanásťročnej strednej škole s polytechnickým zacielením, takže bolo treba pozmeniť i pokusné osnovy, i pokusné učebnice, ba prácu na učebniciach pre najvyššie ročníky celkom zastaviť. Podľa nového zákona sa má jazyková

---

[7] P. Bernáth — Š. Orlovská — L. Horečný — J. Sedlák, *Zhodnotenie osnov a učebníc slovenského jazyka a literatúry na všeobecnovzdelávacích školách*, Jednotná škola XII, 1957, 47 n.

výchova skončiť v 9. ročníku. V najvyšších ročníkoch (10., 11., 12.) má zostať iba literárna zložka a sloh[8].

Najnovším štádiom v tvorbe učebníc sú pokusné učebnice, zostavené podľa pokusných učebných osnov. Pokusné učebné osnovy sa v ročníkoch národnej školy vrátili k cyklickému osnovaniu učiva a v ročníkoch 6.—9. zamenili postupné osnovanie cyklicko-postupným osnovaním, aby sa i na II. stupni učivo z ročníka do ročníka prehĺbene opakovalo.

Hotové sú a v praxi na pokusných školách sa overujú pokusné učebnice pre všetky ročníky osemročnej, resp. deväťročnej strednej školy[9]. Všetky pokusné učebnice sú kratšie než platné učebnice, niektoré až o tretinu. Zo všetkých pokusných učebníc odstránili sa metodické komentáre, potrebné pre učiteľa, a zostali iba najnutnejšie pokyny pre žiakov. Redukovalo sa množstvo definícií a badať i pokusy o jednoduchšiu formuláciu poučiek.

Noví autori vniesli do učebníc nové myšlienky nielen pri formulovaní poučiek a ich vysvetľovaní, ale uplatnili svoju vynachádzavosť aj v cvičeniach. Chybou pokusných učebníc (takmer všetkých) je, že málo nadväzujú na platné učebnice v tých partiách, ktoré sa v praxi osvedčili. Stalo sa tak najmä pri učebniciach, kde z kolektívov vylúčili vedeckých pracovníkov — jazykovedcov. Zachádza sa tu totiž do druhého extrému. Kým doteraz platné učebnice, ktoré spracovali samí výskumní pracovníci, trpeli odbornosťou, nové pokusné učebnice zasa napísali prevažne praktici — učitelia, a preto majú aj zbytočné vecné chyby, ako to pri jednotlivých učebniciach ukážeme. Dobrá učebnica vznikne len z tvorivej spolupráce jazykovedca a skúseného učiteľa, ktorý učí v príslušnom ročníku mnoho rokov.

Všimnime si pokusné učebnice jednotlivo.

Aj pri pokusných učebniciach sa ešte stretáme s nejednotným a nerovnomerným ich spracovaním. Tak napr. na pokusnej učebnici pre 2. ročník[10] vidieť, že jeden z autorov zvládol svoju úlohu lepšie ako ostatní dvaja. Jeho texty sú hravé, neumelé, zostavené z ľudových rozprávok a detských básničiek, poučky štylisticky uhladené, kým ostatní dvaja majú konštruované texty, na ktorých badať násilný didaktizmus. Kniha je slabo vybavená ilustráciami. Aby nebol prechod od šlabikára tvrdý, treba celú knihu ilustrovať farebne.

I keď ide o učebnicu pre 2. ročník, mal byť v autorskom kolektíve i jazykovedec. Bol by ostatných spoluautorov upozornil, aby napr. pri na-

[8] Učebnica *Slovenský jazyk pre 10. ročník* však už bola hotová, vyšla tlačou r. 1958. Zostavili ju E. Jóna — R. Krampl — J. Holý.

[9] Pozri pozn. čís. 10—17.

[10] K. Brocková — K. Macúšek — J. Celder, *Slovenský jazyk pre 2. ročník národných škôl*, Bratislava 1957.

cvičovaní tvrdých slabík nedávali žiakom za príklady také zriedkavé mená ako *Lysec*, s ktorými sa väčšina žiakov v živote nestretne. Ďalej napr. pri opakovaní tvrdých slabík nie je účelné odvádzať pozornosť žiakov poučkami o dĺžke slabík. Ako príklady na mäkké slabiky treba voliť slová základného slovného fondu, a nie krajové slová ako *širica* a hovorové slová ako *šikovný* a umelé vety typu *Pri Dunaji stojí húsa.*

Pokusná učebnica pre 3. ročník[11] je v porovnaní s platnou učebnicou systematickejšia a kratšia. Nieto v nej nepotrebného cvičného materiálu. Poučky a texty cvičení sú prístupne štylizované. Lepšie a na rôznorodejšom materiáli precvičuje vybrané slová. Obrázkov obsahuje veľa a využívajú sa. Učivo podáva ucelene. Domyslieť v nej treba len jednotlivosti. Napr. na str. 5 sa hovorí všeobecne, že za vetou píšeme bodku, ale hneď na str. 6 v článku „Veta oznamovacia, opytovacia, rozkazovacia" sa už hovorí aj o ďalších interpunkčných znamienkach na konci viet. Na str. 7 i v opakovaní na str. 9 uvádza učebnica, že na konci opytovacích viet obyčajne zvýšime hlas, napr. *Kde si bol?* I keď je to zaužívaná poučka, je nesprávna. Skutočnosť je opačná. V opytovacích vetách s opytovacím zámenom alebo príslovkou, napr.: *Kde si bol? Kto to prišiel?* hlasom klesáme. Len vo vetách bez opytovacieho slova zvyšujeme hlas na konci, napr. *Pôjdeš?* — aj to nie vo všetkých.

Autorská pomoc jazykovedca najviac chýba v pokusnej učebnici pre 4. ročník[12]. Veľkú časť poučiek by bol zostavil jednoduchšie a správnejšie. Nesprávna je napr. poučka: „Slovný základ je skupina hlások, ktorá je vo všetkých príbuzných slovách rovnaká", lebo na tomto nesprávnom základe autorky nesprávne zaraďujú odvodené slová k základným, napr. k slovu *pytliak* zaraďujú ako odvodeninu aj slovo *pyteľ*, ktoré k nemu vecne nepatrí. Poučka o písaní veľkých písmen vo vlastných menách zložených z niekoľkých slov je ťažká, odporuje príkladom, z ktorých je vyvodená (názvu *Spišská Nová Ves*), lebo mieša písanie veľkých písmen v miestnych menách a pomiestnych názvoch. Hovorí sa v nej: „Keď sú vlastné mená miest, riek a pohorí zložené z dvoch alebo viac slov, ktoré majú platnosť vlastných mien, píšu sa všetky s veľkým písmenom." Poučku treba podať jednoduchšie a v zmysle Pravidiel slovenského pravopisu. Podľa našich pravopisných noriem totiž v miestnych menách (menách miest a obcí) píšeme všetky slová s veľkým písmenom (bez ohľadu na to, či sú vlastným menom) okrem predložiek a v pomiestnych menách (menách riek, pohorí...) zväčša len prvé slovo. Takto by sme sa mohli zastaviť

[11] P. Bernáth — M. Bernáthová, *Slovenský jazyk pre 3. ročník národných škôl*, Bratislava 1958.

[12] I. Bišťová, K. Šnittová, *Slovenský jazyk pre 4. ročník národných škôl*, Bratislava 1959.

pri mnohých poučkách. Aj na cvičeniach sa odráža odborná pripravenosť, resp. nepripravenosť autorov. Nemožno napr. spodobovanie znelých spoluhlások na neznelé precvičovať vo vetách, kde takéto spodobovanie nenastáva: „Výťa- v oprave! Každý závo- má gará-. Divý prú- vody podmýva breh. Na stole je chlie- a nôž. Medve- ľúbi lesný me-. Chlie- zaháňa hla-". Spodobovanie nenastáva na konci tých slov, po ktorých nasledujú slová so znelou, zvučnou spoluhláskou a so samohláskou na začiatku, teda v spojeniach: *Výťah v oprave! závod má, prúd vody, chlieb a..., medveď ľúbi, chlieb zaháňa...*

V pokusnej učebnici pre 5. ročník[13] autori podstatne skrátili učivo proti platnej učebnici. Takmer všetky texty, ktoré uvádzajú, sú umelé. Poučky často podávajú v zložitých vetách. Skloňovanie preberajú so zacielením na pravopis — národná škola však musí odstraňovať i chybné nárečové tvary, hoci v nich niet pravopisných problémov.

Učebnica pre 6. triedu[14] má pracovný charakter a obsahuje dosť krásnych textov z umeleckej a detskej literatúry, rozprávok a piesní. Žiaci na jej základe môžu si rozširovať slovnú zásobu a cvičiť reč. Hodnotu tejto sympatickej cvičebnice znižujú početné chyby a chybné formulácie. Napr. medzi znelými spoluhláskami chýba spoluhláska *g* (str. 14). Na str. 16 z chybne štylizovanej poučky: „Okrem rozkazovacieho spôsobu vybraných slov kryť, ryť, myť, vyť a ich odvodenín *(ukry! vyry! umy sa!)* sa v príponách slovies y-ý nikdy nepíše" môžu si žiaci vytvoriť až dve mylné predstavy: 1. že *-y* v rozkazovacom spôsobe je príponou, hoci je časťou koreňa, 2. že množné číslo *ukryte! vyryte! umyte!* je odvodeninou od tvaru *ukry! vyry! umy!*, hoci je to tvar tohože slovesa a toho istého (rozkazovacieho) spôsobu ako jednotné číslo. Na str. 25 pod nadpisom „Vplyv dvojhlások na zmenu významu slov" sa autor domnieva, že v dvojiciach typu *rad — riadok, čelo — čielko, jahoda — jahôdka* menia význam slov iba dvojhlásky, a nie zdrobňovacie prípony *-ok, -ko, -ka.* Na str. 82 je konfúzna poučka o lokáli zdomácnených cudzích slov na *-r, -l.* Znie takto: „Majú teda v 6. páde jednotného čísla príponu *-e,* napríklad: *na tanieri, v papieri, na bicykli.*" Príklady zrejme odporujú poučke. V II. časti na str. 46 pokladá autor za neurčité číslovky aj zámená, napr. *každý, koľký.* Všetky tieto a mnohé iné omyly mohli vystať, keby bol spoluautorom učebnice i jazykovedec.

Pokusná učebnica pre 7. ročník[15] poskytuje opačný obraz: tvaroslovie je vecne správne spracované, ale z formulácie poučiek cítiť, že autorovi chý-

[13] M. Gužíková — D. Urbánik, *Slovenský jazyk pre 5. ročník národných škôl,* Bratislava 1959.

[14] Š. Hudák, *Slovenský jazyk pre 6. ročník stredných škôl,* Bratislava 1957.

[15] R. Schnek — H. Lakotová, *Slovenský jazyk pre 7. ročník stredných škôl,* Bratislava 1958.

bajú skúsenosti s vyučovaním na II. stupni. Autor tvaroslovia sa neuberá po vychodených chodníčkoch, ale dal si veľa práce, aby rozličné nejasné miesta v našom tvarosloví, ktoré sa v gramatikách obozretne obchádzajú, náležite osvetlil. Napr. novo a správnejšie formuloval poučku o kolísaní v tvaroch genitívu muž. neživ. mien vzoru „dub", s ktorými si naši učitelia doteraz nevedeli poradiť. S podobnou odvahou objasnil aj mnoho iných miest. Chýba mu však pomoc dobrého učiteľa, ktorý by tieto správne výsledky sformuloval do podoby pochopiteľnej pre žiakov 7. ročníka, lebo niektoré poučky sú tu nepotrebne intelektuálske. Napr. poučka: „Citoslovcia sú neohybné slová, ktoré vyjadrujú rozličné prejavy citu, priame prejavy vôle (priame želania, rozkazy), alebo vyjadrujú napodobovanie prírodných zvukov", dá sa povedať jednoducho, zrozumiteľne, hoc i vedecky menej presne: „Citoslovcia sú neohybné slová, ktoré vyjadrujú city, vôľu, alebo napodobujú zvuky." Veľkú vynachádzavosť prejavil autor v hľadaní príkladov pre cvičenia.

Pokusná učebnica pre 8. ročník[16] obsahuje súhrnné opakovanie tvaroslovia, hláskoslovia, náuku o význame slova, tvorenie slov, skladbu súvetia a všeobecné výklady o jazyku. Učebnica vznikla podľa požiadaviek pokusných osnov pre jedenásťročné školy, podľa ktorých 8. ročník mal uzatvárať povinnú školskú dochádzku, preto sú do obsahu zahrnuté všetky oddiely gramatiky. Podľa nových osnov pre dvanásťročné školy, ktoré vyšli po jej dokončení, budú sa môcť niektoré partie presunúť do učebnice pre 9. ročník.

Autori učebnice pre 8. ročník sa usilovali v prehľadnej skratke zhrnúť a zovšeobecniť učivo celého II. stupňa. Pri riešení otázky, či má učebnica predstavovať sústavné zhrnutie učiva, a či len zhrnutie učiva pravopisne dôležitého, prevažuje druhá alternatíva.

Krátka pokusná učebnica pre 9. ročník[17] vyšla v dvoch zošitoch. Prvý zošit obsahuje štyri oddiely: Vývin slovenského jazyka, Český jazyk, Zvuková stránka jazyka a Opakovanie náuky o slove. Vývin slovenského jazyka a jeho zvukovú stránku spracoval autor dobre, niekedy až podrobne (napr. triedenie spoluhlások podľa priehrady, miesta tvorenia atď.). Vhodne vybral a prehľadne podal i odlišné javy českého skloňovania a časovania. Druhý zošit obsahuje skladbu a sloh. Zo skladby prináša málo nového proti predchádzajúcim učebniciam. Viac pozornosti mohol autor venovať rozlišovaniu jednotlivých druhov súvetí. Pokusné osnovy nevymedzili uspokojivo náplň učebnice 9. ročníka ako záverečnej učebnice na II. stupni v sústave dvanásťročnej školy.

---

[16] J. Oravec — Ž. Tarcalová — Š. Chalupová, *Slovenský jazyk pre 8. ročník stredných škôl*, Bratislava 1959.

[17] J. Štolc, *Slovenský jazyk pre 9. ročník stredných škôl*, Bratislava 1957.

V stručnej učebnici slohu pre 10., 11. a 12. ročník[18] sa zhŕňajú všetky poznatky o slohu, ktoré si má do života odniesť absolvent dvanásťročnej školy. Autori nepreťažili učebnicu teóriou. Výklady opatrili vcelku súcimi ukážkami a cvičeniami.

Niektoré pokusné učebnice vyšli aj pre menšinové školy s maďarským vyučovacím jazykom, a to učebnica pre 3. ročník, kde sa slovenčina začína učiť, učebnica pre 6. ročník a učebnica pre 9. ročník[19].

Pokusné učebnice znamenajú prínos, práve preto ich všetky treba pred zavedením do praxe starostlivo zrecenzovať.

Väčšiu pozornosť treba venovať typografickej úprave učebníc. Z platných učebníc z tejto stránky obstoja hádam iba niektoré učebnice pre národné školy a učebnica pre 6. ročník. Ostatné sú tlačené na novinovom papieri v druhoradých tlačiarňach a rotačkou. Často zostávajú v nich celé strany nečitateľné. Autor napr. vysvetľuje písanie čiarky v súvetiach a práve v tomto článku všetky čiarky chýbajú. Pokusné učebnice neznamenajú v tomto ohľade podstatné zlepšenie. Ak má byť učebnica pre žiaka milou knihou, musí byť i z grafickej stránky dokonalá.

Celkove možno pokladať tvorbu jazykových učebníc od r. 1945 až po dnešok za úspešnú. Uplatnil sa v nej obrodný vplyv ruskej gramatickej a učebnicovej literatúry. Ruská tradícia ovplyvnila i osnovanie učiva na všetkých stupňoch škôl od národných až po univerzitu. Kvalitu učebníc pomohol zlepšiť aj kolektívny spôsob práce. Na tvorbe učebníc sa okrem autorských kolektívov zúčastňovali tituloví redaktori, recenzenti, redaktori Slovenského pedagogického nakladateľstva, pracovníci Výskumného ústavu pedagogického a Povereníctva školstva. K pokusným učebniciam zaslali veľa konkrétnych pripomienok učitelia z vybraných škôl, v ktorých sa podľa pokusných učebníc vyučuje. Takouto cestou sa dá spoľahlivo overiť primeranosť, klady a chyby učebníc, takže autori sa pri spracúvaní definitívnych učebníc môžu opierať o skúsenosti vynikajúcich praktikov. Povereníctvo školstva sa usiluje zainteresovať do tvorby učebníc čím širší okruh pracovníkov aj vypísaním súťaže. Zatiaľ zo súťažných učebníc vyšla tlačou (cyklostylom) iba jedna učebnica pre 4. ročník národných škôl.

---

[18] E. Jóna — J. Holý, *Slohová výchova pre 10.—12. ročník DSŠ*, Bratislava 1959.

[19] I. Horváth, *Cvičebnica slovenského jazyka pre 3. ročník národných škôl s vyučovacím jazykom maďarským*, Bratislava 1957; L. Rybár, *Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre 6. ročník všeobecnovzdelávacích škôl s vyučovacím jazykom maďarským*, Bratislava 1958; E. Gajdošová-Straková, *Gramatika a cvičebnica slovenského jazyka pre 9. ročník všeobecnovzdelávacích škôl s vyučovacím jazykom maďarským*, Bratislava 1958.

K OTÁZKE VLASTNÝCH MIEN TYPU *ULICA PARTIZÁNOV*

Ladislav Dvonč

Podstatné mená sa v spisovnej slovenčine (rovnako aj v iných jazykoch) delia na všeobecné podstatné mená a na vlastné podstatné mená. V písme sa rozlišujú písaním začiatočného písmena: všeobecné podstatné mená píšeme s malým začiatočným písmenom, kým vlastné podstatné mená píšeme s veľkým začiatočným písmenom. Hranice medzi všeobecnými a vlastnými podstatnými menami nie sú však naprosto presné. V chápaní jednotlivých názvov sú medzi jednotlivými jazykmi menšie alebo väčšie rozdiely.[1] Podstatné mená, ktoré sa v spisovnej slovenčine chápu ako vlastné mená, podrobne vypočítavajú Pravidlá slovenského pravopisu.

Podľa platnej kodifikácie pravopisnej normy píše sa v názvoch typu *ulica Partizánov, námestie Mieru, most Barikádnikov* atď. veľké písmeno na začiatku podstatného mena, ktoré je nezhodným prívlastkom. Naproti tomu určené podstatné meno sa píše s malým začiatočným písmenom. Pretože podľa Pravidiel píšeme veľké písmená na začiatku vlastných mien alebo mien pokladaných za vlastné (oficiálne názvy), v názve typu *ulica Partizánov* máme podľa toho všeobecné podstatné meno *ulica* a vlastné meno *Partizánov.* Toto vlastné meno je tu jednoslovné. Je však zaujímavé, že sa o písaní takýchto názvov nedozvedáme v Pravidlách v rámci výkladu o písaní veľkých písmen v jednoslovných názvoch, ale v rámci výkladu „o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená“: „V niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom, pokladáme za vlastné meno len určujúce slovo, t. j. prídavné meno, napr. *Pyrenejský polostrov (polostrov Pyrenejský), Stredozemné more, Stalinovo námestie (námestie J. V. Stalina), Partizánska ulica (ulica Partizánov), Slovanská cesta, Slávičie údolie*“ (zrevid. vyd. Pravidiel z r. 1957, 60). Spomínajú sa tu aj názvy *námestie J. V. Stalina, ulica Partizánov.* Ako viacslovné vlastné mená hodnotí názvy typu *ulica Partizánov* aj Ján Horecký.[2] Ak je však: 1. celý názov „ulica Partizánov“ vlastným menom (dajme si pre názornosť

[1] Pozri napr. V. Blanár, *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku,* Bratislava 1950, 7—8.

[2] *O veľkých začiatočných písmenách vo vlastných menách,* SR 13, 1947/1948, 53—54.

vlastné meno do úvodzoviek a neprihliadajme k písaniu veľkých písmen), 2. podstatné meno v 2. páde vlastným menom (teda: „ulica »Partizánov«"), mali by sme potom z hľadiska platných poučiek o písaní veľkého písmena vo vlastných menách písať *Ulica Partizánov,* pretože začiatok každého vlastného mena má byť označený veľkým písmenom. Už z tohto výkladu sa ukazuje, že prinajmenej sa uznáva, že názvy typu *ulica Partizánov* predstavujú viacslovné vlastné mená (Horecký to uznáva výslovne, Pravidlá mlčky).

Na druhej strane sa však vlastne popiera, že by celok *ulica Partizánov* bol vlastným menom, a tvrdí sa, že len podstatné meno v genitíve je vlastným menom, a preto sa aj píše s veľkým začiatočným písmenom. Ak skutočne je len genitív vlastným menom, je celkom na mieste písať len tento genitív s veľkým začiatočným písmenom. Pozrime sa však, či je toto tvrdenie správne.

Ponajprv prekvapuje, že v iných podobných názvoch genitív už nie je vlastným menom, ale práve naopak, vlastným menom je celok „nominatív + genitív". Uveďme si na porovnanie niektoré konkrétne príklady, ktoré sú napísané v zmysle súčasnej kodifikácie pravopisnej normy:

vrch Slobody, jaskyňa Slobody, most Slobody, námestie Slobody	*Deň slobody, Maratón slobody*
ulica 29. augusta	*Súťaž 29. augusta, Závody 29. augusta*
ulica 1. mája, námestie 1. mája	*Kino 1. mája, Gumárne 1. mája*
ulica V. I. Lenina, námestie Juraja Dimitrova	*Múzeum V. I. Lenina* (Bratislava), *Závod V. I. Lenina* (Ružomberok), *Závod Juraja Dimitrova* (Bratislava)
ulica Mieru, cesta Mieru, námestie Mieru, sad Mieru	*Obranca mieru, Vlákno mieru* (časopisy), *Cesta mieru* (film), *Deti mieru* (obraz M. Medveckej), *Pochod mieru, Pieseň mieru* (skladby), *Pakt mieru, Hlas mieru* (vysielanie Čs. rozhlasu pre zahraničie), *Závod mieru* (Bratislava), *Úderka mieru, Cech mieru, Štafeta mieru, Cena mieru, Pohár mieru, Karavána mieru, Vlak mieru* (akcie), *Preteky mieru* (Praha—Varšava—Berlín), *Beh mieru* (bežecké preteky), *Turnaj mieru* atď.
námestie Republiky	*Rad republiky*
námestie Práce	*Rad práce, Sviatok práce*
námestie Víťazstva, námestie Odboja	*Deň víťazstva, Deň odboja, Beh víťazstva*
nábrežie Dukelských hrdinov	*Pohár dukelských hrdinov*
ulica Februárového víťazstva	*Štít Februárového víťazstva*
ulica Mládeže, cesta Mládeže	*Priehrada mládeže, Festival mládeže.*

Ťažko už na prvý pohľad pochopiť, že v názve *cesta Mieru* je vlastným menom podstatné meno v 2. páde, kým v názve *Cesta mieru* (film) je vlastným menom spojenie nominatívu s genitívom.

V osobitnej štúdii[3] som ukázal, že v zmysle poučiek Pravidiel slovenského pravopisu nezhodný genitívny prívlastok sa hodnotí ako vlastné meno v zemepisných názvoch (ak sú bez výrazov, ktoré vyjadrujú titul, hodnosť, postavenie). V iných názvoch sa už genitívny prívlastok nehodnotí ako vlastné meno, resp. ako vlastné meno sa hodnotí spojenie nominatívu a genitívu. Samotná skutočnosť, že v jednom prípade ide o zemepisný názov, ale v druhom prípade o iný (nie zemepisný) názov, nemôže podľa nášho názoru rozhodovať o charaktere nezhodného prívlastku z hľadiska všeobecných alebo vlastných podstatných mien.

Pre každé podstatné meno je v spisovnej slovenčine bežné jeho používanie v jednotlivých pádoch. Pritom každé podstatné meno existuje v základnej pádovej podobe — v nominatíve. Bez nominatívu je nemysliteľné akékoľvek podstatné meno v spisovnej slovenčine. Pripusťme, že nezhodný genitívny prívlastok v názvoch typu *ulica Partizánov* je vlastným menom. Vlastné meno je v takomto prípade v genitíve. Čo je však zvláštne, toto „vlastné meno" sa používa, existuje práve len v genitíve. Nepoužíva sa v nominatíve, datíve, akuzatíve atď. To však odporuje určeniu podstatných mien, ktoré sme práve podali.

Ďalej treba zdôrazniť, že toto vlastné meno v genitíve neexistuje samostatne, ale vždy len v spojení s podstatným menom v nominatíve, pri ktorom stojí. Nominatív sa síce môže v špeciálnych prípadoch vynechať, napr. na adresách, ale takýto prípad osamostatnenia genitívu predstavuje vždy len elipsu, nikdy nie samostatné fungovanie príslušného genitívu ako vlastného mena, napr. *Ján Čierny, Bratislava, Odbojárov 5.* Genitív je spojený s nominatívom. Tým sa líšia práve názvy typu *ulica Partizánov* s údajným vlastným menom *Partizánov* od vlastných mien typu *obchodný dom Dunaj, hotel Kamzík.* Tu môžeme príslušné vlastné mená používať aj samostatne: *Dunaj, v Dunaji, z Dunaja, Kamzík, z Kamzíka* atď. To dokazuje, že tu ide o samostatné vlastné mená, ktoré sa však bežnejšie pre zreteľnosť používajú v spojení s príslušným všeobecným podstatným menom, ktoré vyjadruje, čo označuje príslušné vlastné meno. Napr. *hotel Kamzík = Kamzík* je názov hotela alebo hotel, ktorý má názov *Kamzík.* V spojení *obchodný dom Dunaj* nominatív *obchodný dom* možno odpojiť a vlastné meno *Dunaj* sa používa vo všetkých pádových funkciách ako ktorékoľvek iné podstatné meno. Pre názvy typu *ulica Partizánov* toto neplatí.

Tým, pravda, nechceme tvrdiť, že by azda podstatné meno v genitíve

[3] *Zásady písania veľkých písmen vo vlastných menách,* SR 23, 1958, 223.

v názve typu *ulica Partizánov* nemohlo byť vlastným menom. Napríklad v názve *cesta Národného povstania* je genitív *Národného povstania* vlastným menom. Lenže toto vlastné meno sa používa samostatne aj v nominatíve a v ostatných pádoch *(Národné povstanie, v Národnom povstaní)*, kým v názvoch ako *ulica Partizánov, most Barikádnikov* atď. nič takého nie je. (Slovo *Partizáni* môže byť názvom filmu alebo románu *Partizáni*, ale v názve *ulica Partizánov* sa nedostáva takéto vlastné meno *Partizáni* do príslušného genitívu.) Podobne ako máme *Komunistická strana Slovenska — Slovenská akadémia vied* (v prvom prípade je genitív samostatným vlastným menom, v druhom prípade nie je genitív vlastným menom), máme aj rozdiel medzi názvami *cesta Národného povstania — ulica Partizánov.*

Graficky to môžeme vyjadriť takto:

ulica Partizánov		cesta	Národného povstania

Že vysvetľovanie prípadov typu *námestie Mieru* oproti *Preteky mieru* je nesprávne, dokazujú aj hlasy z radov učiteľov. Ukazuje sa, že učitelia nevedia — čo aj chápeme — vysvetliť rozdiel v písaní takých prípadov. Na stránkach časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole prebieha práve diskusia v rámci ankety *Ako zvýšiť úroveň vedomostí žiakov z pravopisu.* Veľmi často sa tu hovorí o nedostatkoch v písaní veľkých písmen, zisťovaných u našich žiakov na osemročných a jedenásťročných (resp. dvanásťročných) stredných školách. Odcitujeme si tu aspoň úryvok z jedného príspevku (od I. Kormana z Hospodárskej školy v Nitre), ktorý zvlášť dobre ukazuje, že nedostatky väzia priamo v nesprávnom výklade vlastných mien. Autor píše: „Druhou bolesťou sú veľké písmená. Diktát na túto kapitolu dopadne takmer vždy katastrofálne. Naučiť žiakov dôkladne toto učivo je hotový akrobatický výkon. Nemyslím však len základné veci z tejto látky. Tie sa učia na nižšom stupni. Na treťom stupni ide už o detailné veci, podrobnosti, spresnenie a zdokonalenie, lebo maturant má pravopis ovládať dokonale. A v tejto látke je toľko zvláštností, výnimočností a nepravidelností, že sa učiteľ vôbec nezaobíde s gramatikou pre odborné školy, ale musí si vziať na pomoc Pravidlá slovenského pravopisu (a to i žiaci). Stačí len porovnať toto: *námestie Mieru, Trať družby* a *Dedina Mládeže.* V každom prípade apelatívum v nominatíve má nezhodný prívlastok v genitíve, ktorý je nositeľom pomenovania. Skúste vysvetliť, prečo sa každé píše inakšie. A otázka prečo je v pravopisnom vyučovaní najdôležitejšia“ (roč. VI, 1960, 17—18).

Pretože vlastné mená sa v spisovnej slovenčine píšu s veľkým začia-

točným písmenom, nie je otázka správneho určovania vlastných mien len otázkou logickou, ale stáva sa aj otázkou dôležitou pre správne písanie — pre pravopis. Ako pravopisná otázka je otázka vlastných mien pri nesprávnom ich chápaní kameňom úrazu nielen pre žiakov, ale aj pre učiteľov, ako to správne vyjadril uvedený autor v Slovenskom jazyku a literatúre v škole.

Ak sme dospeli k výkladu, že názvy typu *ulica Partizánov* predstavujú ako celok vlastné mená, že sú to viacslovné, nie jednoslovné vlastné mená, a že len v obmedzenom počte prípadov názvov tohto typu predstavuje genitív samostatné vlastné meno (typ *ulica Národného povstania*), treba ešte vysvetliť, prečo sa došlo k výkladu, že v názvoch tohto typu je genitív vždy vlastným menom. Nazdávam sa, že takýto výklad prišiel cez vlastné mená so zhodným adjektívnym prívlastkom. Medzi zemepisnými názvami bežnejším a aj historicky prvším, starším je typ *Dlhá ulica, Zelená ulica, Partizánska ulica.* Staršie príručky hovorili, že prídavné meno je tu vlastným menom, kým podstatné meno je všeobecným podstatným menom. Keď sa začali používať vlastné mená typu *ulica Partizánov,* zdalo sa správne písať veľké písmeno zase na začiatku podstatného mena, ktoré je akoby „premenením" príslušného prídavného mena. Ak sa teda písalo veľké písmeno na začiatku zhodného prívlastku *Partizánska,* pokladalo sa za správne písať veľké písmeno aj na začiatku nezhodného prívlastku *Partizánov.* V tomto výklade je ponajprv nesprávne tvrdenie, že prídavné meno je vlastným menom. Vo viacslovných vlastných menách (ktoré ako celok majú platnosť podstatných mien) nemusí byť prvým slovom vždy podstatné meno, ale môže ním byť akékoľvek slovo z iných slovných druhov. Na začiatku viacslovného vlastného mena môže byť napr. prídavné meno *(Zelené pleso, Atlantický oceán),* zámeno *(Môj otec, Moja rodná),* číslovka *(Štyria grobiani, Päť vajec),* sloveso *(Chceme žiť),* predložka *(Za socialistickú školu),* spojka *(Keby sa slnko nevrátilo, Keď báčik z Chochoľova umrie ...)* atď. Akékoľvek slovo z iného slovného druhu píše sa na začiatku viacslovného vlastného mena s veľkým začiatočným písmenom nie azda preto, že by bolo vlastným menom, ale preto, že je súčasťou viacslovného názvu a stojí pritom na jeho začiatku. Preto sa aj v názve *Partizánska ulica* píše s veľkým začiatočným písmenom prídavné meno *Partizánska* ako začiatočné slovo viacslovného vlastného mena. Ďalej je nesprávna predstava, akoby názov *ulica Partizánov* predstavoval akési obrátenie, premenenie názvu *Partizánska ulica.* Názov *ulica Partizánov* nie je variáciou, obmenou názvu *Partizánska ulica,* ale je to samostatne utvorený názov. Preto je aj nesprávny uzáver o prenesení písania veľkého začiatočného písmena z tzv. „vlastného mena" *Partizánska* na jeho obmenu *Partizánov.*

Ak máme rešpektovať poučku Pravidiel slovenského pravopisu o písaní veľkého písmena na začiatku vlastného mena, má sa vo vlastných menách typu *ulica Partizánov*, o ktorých nemožno pochybovať, že by neboli viacslovnými vlastnými menami, písať veľké písmeno na začiatku celého vlastného mena, teda na začiatku príslušného podstatného mena v nominatíve. Písanie veľkého písmena na začiatku genitívu treba zrušiť v prípadoch ako *ulica Partizánov, námestie Republiky, sad Slobody* a podobne, v ktorých genitív nemá platnosť vlastného mena. Pravda, v type *cesta Národného povstania* musíme písať veľké písmeno aj na začiatku genitívu, pretože ide o samostatné vlastné meno.

Už J. Horecký[4] celkom správne žiadal svojho času písať *Ulica partizánov, Námestie 1. mája, Námestie slobody*. Svoj návrh však dostatočne nezdôvodnil. Takéto písanie sa navrhovalo aj v prvom koncepte návrhu *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktorý bol vypracovaný v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení (vyšiel rotaprintom; na str. 50 sú názvy *Námestie svornosti, Námestie 1. mája, Ulica 29. augusta, Ulica partizánov*). Tlačený návrh Pravidiel z r. 1952 a definitívne vydanie Pravidiel z r. 1953 toto riešenie však opustil a prijali zásadu písať *ulica Partizánov, sad Slobody, most Barikádnikov* atď.

Ešte treba vysvetliť, ako máme postupovať dnes pri výklade písania veľkého písmena na začiatku príslušného genitívneho prívlastku, keď platí poučka Pravidiel o písaní názvov typu *ulica Partizánov* s veľkým začiatočným písmenom v genitíve. Musí sa povedať, že v zemepisných názvoch typu *ulica Partizánov* nepíšeme veľké písmeno na začiatku celého vlastného mena, ale výnimočne na začiatku genitívneho prívlastku ako rozlišovacieho znaku. Nazdávame sa, že takýto spôsob výkladu písania veľkých písmen v tomto type vlastných mien pomôže každému používateľovi spisovného jazyka lepšie si osvojiť platné pravidlá o písaní veľkých písmen v spisovnej slovenčine.

Zastávame však názor, že bude potrebné zmeniť spôsob písania veľkého začiatočného písmena v názvoch typu *ulica Partizánov*. Tak ako píšeme *Deň slobody, Maratón slobody, Pochod mieru, Rad republiky*, mali by sme písať aj *Ulica partizánov, Vrch slobody, Jaskyňa slobody, Ulica mieru, Námestie republiky* atď. Oporu pre túto požiadavku máme najmä v spomínanom už prvom koncepte Pravidiel slovenského pravopisu, ktorý bol podkladom pre vypracovanie tlačeného návrhu Pravidiel z roku 1952. Ďalej dôvodom pre zavedenie takéhoto písania je tá skutočnosť, že už aj dnes sa s takýmto spôsobom písania nezriedka stretávame. Jedine tak dosiahneme nápravu v tomto citlivom bode našej pravopisnej normy.

---

[4] *O veľkých začiatočných písmenách vo vlastných menách*, SR 13, 1947/1948, 53—54.

O NÁZVOCH NIEKTORÝCH PLANÉT

Jozef Ružička

V našom atómovom veku nie je už celkom fantastické hovoriť o možnosti medziplanetárnych letov. Pravda, na vyjadrenie myšlienok o takýchto letoch potrebujeme mať názvy všetkých planét našej slnečnej sústavy. To je otázka slovnej zásoby. Ďalej je žiadúce, aby tieto názvy mali ustálenú podobu, lebo sú to termíny. To je otázka ortoepie a pravopisu. Napokon potrebujeme mať pri názve každej planéty úplnú sústavu tvarov, lebo len tak môžeme s menami planét zostavovať jednoznačné vety. A to je otázka gramatiky.

Uvedené otázky sú v spisovnej slovenčine do istej miery sporné. Preto nebude od veci, ak ich predložíme na diskusiu.

Naša slnečná sústava má deväť planét. Názvy všetkých planét sú medzinárodné a sú cudzieho pôvodu. Aj názov planéty *Zem* je medzinárodne motivovaný vo všetkých európskych jazykoch, a to na základe klasických jazykov.

Pretože poznanie jednotlivých zložiek vesmíru nie je rovnakého dáta, nemôžu byť rovnako staré ani názvy, pomenovania jednotlivých jeho častí. To sa ukazuje aj v slovenčine, hoci my sme všetky sem patriace pomenovania priamo alebo prostredkovane prevzali ako hotové. Pravda, usilovali sme sa ich prispôsobiť zákonitostiam nášho jazyka. No práve tento proces prispôsobovania cudzích prvkov domácim vnútorným zákonitostiam nie je rovnako ďaleko pri názvoch jednotlivých planét.

Lexikálna problematika je teda v našom prípade vyriešená, lebo máme názvy pre všetky doteraz známe planéty našej sústavy. Sú to tieto vlastné mená: *Merkur, Venuša, Zem, Mars, Jupiter, Saturn, Urán, Neptún, Plúto.*

Ortoepická a pravopisná stránka uvedených vlastných mien je do istej miery sporná, lebo práve tu sa ukazuje neúplné zdomácnenie niektorých týchto mien.

Keďže najvzdialenejšia planéta našej sústavy bola objavená až v 30. rokoch nášho storočia, jej názov sa nemohol zaradiť do slovnej zásoby slovenčiny tak dokonale ako napr. názvy planét známych už aj v staroveku, a preto používaných aj v slovenčine oddávna. Napr. na tvaroch vlastného mena planéty *Venuša* dnes niet nič takého, čo by bolo svedectvom cudzieho pôvodu tohto slova, hoci medzi pôvodným latinským znením *Venus* a dnešným slovenským znením *Venuša* je dosť dlhá a zložitá cesta vývinu. Za skoro úplne zdomácnené slová možno dnes pokladať aj názvy *Mars, Jupiter, Saturn, Urán* a *Neptún*, pretože ich fonematická

podoba je ustálená. V dôsledku toho je ustálená aj ich výslovnosť a je ustálený aj ich pravopis.

Ostatné dve planéty nemajú pevne ustálené podoby, lebo v ich výslovnosti je kolísanie v kvantite samohlásky. Sú to dublety *Merkur/Merkúr* a *Pluto/Plúto*. *Pravidlá slovenského pravopisu* síce kážu písať slovo *Merkúr* s dlhým *ú*, ale vo výslovnosti sa viac uplatňuje podoba *Merkur* s krátkym *u*. Názov *Pluto/Plúto* sa v *Pravidlách slovenského pravopisu* neuvádza, no v bežnom úze máme obidva varianty (s krátkym *u* aj s dlhým *ú*).

Pretože uvedené názvy planét vznikli z vlastných mien antických božstiev, môže sa aj v dnešných názvoch planét do istej miery uplatňovať pôvodné znenie týchto starovekých božstiev. Iba tak si možno vysvetliť, prečo pri normovanom znení *Merkúr* s dlhým *ú* je aj variant *Merkur* s krátkym *u*. Latinský názov sa totiž vyslovoval a vyslovuje s krátkym *u*: *Mercurius, stella Mercurii*. Možno, že tu pôsobí aj české znenie s krátkym *u*: *Merkur*. — V názve našej najvzdialenejšej planéty je kolísanie ešte častejšie. Podľa pôvodného gréckeho aj latinského mena božstva, gr. *Ploutōn*, lat. *Plūtō(n)*, uplatňujú sa vo výslovnosti tvary *Plúto* i *Plútó*. Pravda, podľa prevzatej písanej podoby sa vo výslovnosti vyskytuje aj podoba *Pluto*. Poznamenávame, že v spisovnej češtine sa žiada výslovnosť *Plútó* (pozri *Pravidla českého pravopisu*, Praha 1957, str. 285).

Na základe pôvodu a v zhode aj s českým znením bolo by azda najvhodnejšie dávať prednosť zneniu *Merkur* s krátkym *u* a zneniu *Plúto* s dlhým *ú*. — V prípade *Merkur* by sa tým menila dnešná kodifikácia a v prípade *Plúto* by sa táto kodifikácia dopĺňala.

V oblasti gramatiky máme isté ťažkosti iba s názvom *Plúto*. Nie je totiž jasné, akého gramatického rodu je toto podstatné meno a — v dôsledku toho — ako znie jeho akuzatív.

Pri ustálení gramatického rodu možno v tomto prípade uplatniť dve tendencie. Na jednej strane je tu snaha chápať podstatné meno *Plúto* ako maskulínum. Toto chápanie sa opiera o etymologický rod. Zásada zachovať etymologický rod sa dodržiava pri ostatných planétach, ktorých mená vznikli z mien starovekých božstiev. V prípade názvu *Venuša* zmenil sa dokonca aj tvar, a to pribraním najcharakteristickejšej prípony feminín. Porov. latinské *Venus* a slovenské *Venuša*.

Podľa uvedenej zásady treba názov *Plúto* pokladať za maskulínum, a to neživotné, lebo všetky názvy planét sa hodnotia (keďže ide o pomenovanie vecí) ako neživotné. Tomuto hodnoteniu slova *Plúto* však prekáža jeho zakončenie na samohlásku *o*. V slovenčine totiž niet podstatných mien mužského neživotného rodu, ktoré by sa v nominatíve končili na samohlásku *o*. (Máme len životné podstatné mená typu *ujo, Jano*).

Na druhej strane je snaha chápať podstatné meno *Plúto* ako neutrum.

Toto chápanie sa opiera o zakončenie slova na krátku samohlásku *o;* táto je totiž ako prípona podstatných mien najcharakteristickejšia pre podstatné mená stredného rodu. Táto tendencia sa opiera aj o významovú stránku názvu, totiž že ide o pomenovanie veci. Tejto tendencii však stojí v ceste skutočnosť, že sa pri názvoch planét uplatňuje snaha dodržať ich etymologický rod (maskulínum).

Sporná otázka gramatického rodu má dosah pre zhodu adjektívneho prívlastku ako aj pre tvar akuzatívu sg. samotného substantíva. Treba sa totiž rozhodnúť medzi možnosťami: *ďaleký Plúto,* a či *ďaleké Plúto; raketa letí na ďaleký Plúto,* a či *na ďaleké Plúto.* Alebo treba azda pripustiť pre akuzatív aj tvar *Plúta* (ako pri životných: *uja, Jana*)? Alebo vari možno sa uvedeným ťažkostiam vyhnúť tak, že sa siahne k pomocnému postupu s menovacím nominatívom: *ďaleká planéta Plúto, na ďalekú planétu Plúto?* — Ako vidieť, možností je tu viac, než je to bežné v slovenskej morfológii pri iných dubletách.

Možno predpokladať, že sa v prípade vlastného mena planéty *Plúto* ustáli pod vplyvom zakončenia slova na *o* s t r e d n ý r o d, neutrum: *to Plúto, ďaleké Plúto, na ďaleké Plúto.* Na prechodný čas bude sa azda ako východisko z núdze používať najmä na vyznačenie akuzatívu pomocné spojenie *na planétu Plúto.* Toto riešenie spornej otázky by dobre vystihlo aj tú skutočnosť, že názvy planét treba aj gramatickou kategóriou odlíšiť od rovnozvučných názvov božstiev.

Z okruhu názvov planét predkladám na diskusiu jednak pravopis a výslovnosť slova *Merkur* (či *Merkúr*?) a slova *Plúto* (či *Pluto*?), jednak gramatický rod slova *Plúto.* Navrhujem v spisovnej slovenčine ustáliť tvary *Merkur, Plúto* (teda nie: *Merkúr, Pluto*) a ustáliť stredný rod podstatného mena *Plúto: to Plúto, ďaleké Plúto, na ďaleké Plúto.*

STO ROKOV OD NARODENIA MARTINA KUKUČÍNA

Sedemnásteho mája tohto roku uplynulo sto rokov od narodenia Martina Kukučína. Vždy, keď skúmame slovenský jazyk, v hojnej miere čerpáme zo vzácnej rečovej zásobárne, ktorú nám ponúka jeho dielo. A pritom vždy máme dojem, akoby sme boli priamo začreli do sviežich prameňov ľudovej reči.

Matej Bencúr, z ktorého nám vyrástol Martin Kukučín, sa narodil v Jasenovej na Orave. Po skončení nižšieho gymnázia (Revúca, Turč. Sv. Martin, Banská Bystrica) s úspechom absolvoval učiteľskú preparandiu v Kláštore pod Znievom a potom šesť rokov účinkoval ako učiteľ v rodnej Jasenovej. V tomto čase pripravoval zemianskych synov z učiva vyššieho gymnázia a súčasne aj sám zložil skúšky z piatej až siedmej triedy v Kežmarku; v roku 1885 maturoval v Šoproni. Zriekol sa učiteľského miesta v rodisku a odišiel študovať medicínu do Prahy.

Už ako mladý učiteľ začína Kukučín uverejňovať dedinské rozprávky v Národných novinách (prvá rozprávka *Na hradskej ceste* r. 1883). V Prahe sa usilovne zúčastňuje na práci vysokoškolského literárneho spolku Detvan a pokračuje v úspešnej literárnej práci; tu píše väčšinu svojich kratších próz. Po skončení vysokoškolských štúdií (1893) prijíma dr. Bencúr r. 1894 stanicu obecného lekára v Selciach na ostrove Brači. Prerušením spojenia so slovenskou dedinou nastáva zmena jeho literárnoumeleckej tematiky a zlom v jeho živote. Napíše román *Dom v stráni,* cestopisy z novej svojej vlasti a na dlhší čas sa literárne odmlčí. Po čase z rodinných dôvodov odchádza so ženou do Južnej Ameriky. Z tohto obdobia čerpá jeho ďalšia cestopisná próza *(Prechádzky po Patagónii)* a meditatívna románová skladba *Mať volá.*

Po svetovej vojne sa Martin Kukučín vracia cez Paríž *(Dojmy z Francúzska)* do vlasti a tu postavenie slovenského národa v buržoáznej Československej republike motivuje zacielenie jeho dvoch historických románov zo štúrovských čias *(Bohumil Valizlosť Zábor, Lukáš Blahosej Krasoň),* divadelnej hry *Komasácia* a daktorých menších próz. Pretože si nenašiel vyhovujúce miesto doma — na Slovensku, ani po vojne sa Kukučín neusadil v rodnom kraji. Ostáva naďalej v ženinej vlasti a vracia sa nám len po smrti na jeseň r. 1928.

Ťažiskom Kukučínovho literárneho dedičstva je pre nás jeho tvorba v Jasenovej a v Prahe spolu s románom *Dom v stráni.* Keď povieme Kukučín, to nám zväčša prídu na um rozprávky, a z nich najmä *Rysavá jalovica, Keď báčik z Chocholova umrie . . ., Mišo, Neprebudený,* novela *Mladé letá* a román *Dom v stráni.* Na túto časť Kukučínovej tvorby sa doteraz dominantne sústreďoval literárnovedný, a najmä jazykovedný výskum.

Najmenej pozornosti sme doteraz venovali Kukučínovým cestopisom, i keď ani táto próza neostala bez vplyvu na našu ďalšiu literárnu tvorbu (najmä Tatarkove cestopisy).

O Kukučínovom jazykovom novátorstve vo vzťahu k predchádzajúcej literárnej tvorbe výstižne píše akademik Andrej Mráz v štúdii *Miesto Martina Kukučína vo vývine slovenskej literatúry* (sborník *Martin Kukučín v kritike a spomienkach,*

Bratislava 1957, 15—46): „On prerúbal cestu našej umeleckej reči k fondom ľudového jazyka, a na tejto ceste potom bezpečnejšie a odvážnejšie pohybovali sa už aj Tajovský aj Timrava, aj Čajak, ba i Janko Jesenský." A ďalej: „Do jazykovej školy Kukučínových diel voľky-nevoľky chodievali mnohí z našich spisovateľov po roku 1918."

O diele Martina Kukučína sa už veľa napísalo. V poslednom čase Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry vydalo o ňom veľký sborník. A pritom všetkom sme dielu tohto nášho veľkého spisovateľa ešte veľmi veľa dlžní, a to najmä v okruhu jazykovedy. Skromnou časťou tejto našej dlžoby budú práve vydávané *Jazykovedné štúdie V*, venované Kukučínovej reči; pozornosť zaslúži aj plán vydať Kukučínov slovník. Toto dielo by dozaista osviežujúco zapôsobilo aj na reč našej budúcej literárnej tvorby.

Veľa čitateľov má Kukučín. Medzi nich, a to nie na poslednom mieste, hlásia sa aj slovenskí jazykovedci. Aj oni, a to nie „voľky-nevoľky", lež celkom povedome chodia do Kukučínovej jazykovej školy a vrelo ju vždy odporúčajú aj našim spisovateľom, lebo cez Kukučínovo zušľachťujúce pero prehovoril slovenský ľud. — O jazykovom fonde svojho diela Martin Kukučín skromne hovorí: *Čo som sa naučil písať, myslím, že som pochytil z úst samého ľudu. Pozoroval som pilne, ako hovorí a vyjadruje svoje myšlienky. Zbadal som, že vysloví jednoducho a krátko, čo chce povedať, pritom zrozumiteľne a — ak môže — názorne. Padlo mi vždy do očí, že jeho výraz kryje presne myšlienku. Myslím, že pre každú myšlienku nájde chytro a ľahko veľmi vhodný výraz.*

Sto rokov uplynulo od narodenia a tridsaťdva rokov od smrti vzácneho človeka, nášho veľkého spisovateľa Martina Kukučína. A čím sa viac približujeme k jeho dielu, čím viac ho skúmame, tým väčšmi žije a pracuje ono v nás.

Rudolf Klačko o tomto veľkom a pritom vždy jednoduchom, čistom človeku s vlasteneckým zápalom vyslovil slová, ktorými končíme túto našu skromnú spomienku:

Ani Kukučín nezomrel celý. V Martine na cintoríne leží v dvojitej kovovej truhle. Nad ňou vyrastie pomník zaiste z kameňa, a k tomu kameňu, kým Slováci žiť budú, budú putovať milovníci slovenského slova a slovenskej dediny ako Arabi ku kaabskému kameňu, aby ho pobozkali. *G. Horák*

GEORGIJ VINOKUR, DIE RUSSISCHE SPRACHE. Leipzig 1955, strán 155.

Druhé vydanie nemeckého prekladu populárnej knižky G. Vinokura *Russkij jazyk* (Moskva 1945) vyšlo v sérii Slawistische Studienbücherei, ktorú po druhej svetovej vojne založil v Lipsku prof. R. Trautmann. Tak sa tento text stal na univerzitách NDR učebnicou o vývine spisovnej ruštiny.

Po úvodných kapitolách o slovanských jazykoch a ruských nárečiach hovorí sa v deviatich kapitolách o vývine a zložení spisovnej ruštiny od jej vzniku až po dnešné časy. Knižku uzatvára kapitolka o ruskej reči a ruskom vlastenectve.

V prvej kapitolke o slovanských jazykoch (str. 1—10) čítame majstrovsky napísanú skratku o zjednocujúcich aj diferencujúcich črtách slovanských jazykov v rámci indoeurópskej jazykovej rodiny. Škoda, že tu niet ani jediného príkladu zo slovenčiny. Z druhej kapitolky o ruských nárečiach (str. 11—19) vyberáme zaujímavé tvrdenie, že spoločenské podmienky 10. až 13. storočia viedli k tej diferenciácii ruských nárečí, ktorá sa v podstate udržala až podnes.

Z vlastného výkladu o dejinách spisovnej ruštiny vyberáme konštatovanie, že celonárodný spisovný jazyk má korene v zložitých spoločenských príčinách, ktoré sa v Rusku začali utvárať koncom 17. storočia, kým jeho celonárodná norma sa utvorila až v diele A. S. Puškina a upevnila sa v dielach veľkých realistov 19. storočia.

Podľa slov G. Vinokura jazykovú kultúru v období sovietskeho štátu charakterizuje zásada strednej cesty medzi udržiavaním spisovného jazyka na všeobecnej vysokej úrovni súčasnej kultúry a medzi lipnutím spisovného jazyka na reči ľudu (str. 144). Dnešnú spisovnú ruštinu treba charakterizovať ako organické splynutie hovorového a knižného jazyka do pevného, jednoliateho celku.

V záverečnej kapitole (str. 147—155) sa ukazuje, že od samého začiatku utvárania sa ruskej národnosti až podnes láska k rodnej reči rovnala sa u pokrokových ľudí láske k vlasti; tak je to aj vo vedomí dnešných sovietskych ľudí.

Je nesporné, že hodnotná knižka G. Vinokura má medzi slavistickým dorastom v Nemeckej demokratickej republike veľký úspech, a to nielen pre svoj pútavo podaný obsah, ale aj pre hladký a živý štýl nového nemeckého prekladu.

J. Ružička

STUDIA SLAVICA IV, 1958, Budapest, MTA; strán 472, cena 60 forintov.

Druhý zväzok IV. ročníka maďarského slavistického časopisu obsahuje niekoľko štúdií týkajúcich sa slovenistiky (Ref. o prvom zväzku pozri v SR 24, 1959, 377.)

F. Gregor podáva zaujímavý rozbor Hadbavného rukopisného latinsko-slovenského slovníka v štúdii *Einige Bemerkungen über Sprache und Quellen des slowakischen Wörterbuches von Lechnitz.* Autor skúma pramene — slovníky, pomocou ktorých pracoval Romuald Hadbavný, prior kamaldulského Červeného kláštora. (Medziiným spomína i to, že známy lexikograf Wagner sa bol o ňom na základe osobnej známosti vyslovil ako o sľubnom slovnikárovi.) Porovnávaním rozličných hesiel Gregor dokázal, že autor prvého známeho slovenského slovníka čerpal z troch slovníkov: z latinsko-maďarského slovníka Páriza-Pápaiho, z latinsko-českého Wussinovho slovníka a z Cnapiovho slovníka latinsko-poľského. Niektoré heslá, prevzaté z posledných dvoch, neposlovenčil celkom správne. Práve tieto drobné chyby priviedli skúmateľa k prameňom Hadbavného. Záverom autor konštatuje, že slovné bohatstvo Hadbavného rukopisného slovníka je v podstate slovenské, že teda ide o slovenský slovník. Uzávery F. Gregora sa zakladajú na presnom a dôkladnom preštudovaní materiálu, sú odôvodnené a správne. Pomýlil sa len pri ojedinelých maličkostiach, keď napr. slová *nic* a *strevíce* pokladá za bohemizmy. Sú to nárečové záhorácke podoby z okolia Malaciek (a ako sa zdá, môžu byť inštruktívnym ukazovateľom na Hadbavného pôvod). Aj adjektívum *hořký* sa na Záhorí bežne používa, ale toto je vskutku udomácnený bohemizmus, čo dosvedčuje hlásková podoba slova s *ř*.

Ďalší článok týkajúci sa slovenistiky napísal Štefan Sipos, a to po slovensky: *Hrachovské svedecké výpovede z roku 1603.* Autor podáva jazykový rozbor listiny, ktorú objavil Peter Király. Postup výkladu aj uzávery tejto štúdie sú správne. Listina je zaujímavá najmä zo stránky štylistickej, čo Štefan Sipos primerane vyzdvihol. Pekná, čitateľná je aj fotografia listiny, umožňuje kontrolovať jednotlivé autorove tvrdenia.

Tretia práca, ktorá sa okrajovo dotýka aj slovenistiky, je etymologická štúdia

Bélu Sulána *Das Fortleben des altslaw. Wortstammes šęt- ‚fremere' im Ungarischen.* O maďarskom slove *sánta,* ktoré je tiež utvorené z kmeňa *šęt-,* autor tvrdí, že pri ňom „musíme pokladať za pravdepodobnejší slovenský pôvod" (nie staroruský).

V inej etymologickej štúdii ten istý autor odmieta nemecký aj slovenský pôvod slova *pajtás,* ba vylučuje aj slovenské alebo poľské prostredníctvo pri prevzatí tohto osmansko-tureckého slova.

Všetky tri spomenuté štúdie sú neobyčajne podnetné a pre prácu slovenských jazykovedcov cenné, pretože spracúvajú zväčša im doposiaľ temer neprístupný materiál.

M. Hayeková

KONFERENCIA O JAZYKOVEJ KULTÚRE

Maďarská akadémia vied usporiadala v dňoch 2. až 4. októbra 1959 v meste Pécs (Pätikostolie) široko osnovanú pracovnú poradu o kultúre spisovnej maďarčiny. Na tejto porade sa okrem jazykovedcov a školských pracovníkov aktívne zúčastnili v nemalej miere aj spisovatelia a reprezentanti rozličných vedných odborov. Preto bolo možné s úspechom prerokovať všetky závažnejšie otázky súčasného stavu spisovnej maďarčiny ako aj otázky výskumu a propagácie jazykovedných poznatkov. O tom, aký je stav v uvedených oblastiach, a tiež o tom, aké pracovné úlohy sa vytyčujú pre najbližšiu budúcnosť, najlepšie nás môže informovať výťah z uznesení tejto konferencie. Tieto uznesenia sú pripojené v plnom znení k referátu o konferencii, a to v časopise *Magyar nyelvőr,* 84, 1960.

Stručný výťah z uvedených uznesení možno formulovať takto: 1. V rámci akademického jazykovedného ústavu treba založiť primerane obsadené oddelenie pre kultúru reči. 2. Treba založiť aj nový popularizačný časopis, ktorý by bol orgánom tohto oddelenia. 3. V dohľadnej budúcnosti žiada sa vydať niekoľko príručiek pre širokú verejnosť (pravopis, jazyková správnosť a štylistika). 4. Treba venovať zvýšenú pozornosť otázkam odborného štýlu, najmä otázkam terminológie rozličných vedných odborov (aj toto sa má sústrediť v spomenutom oddelení jazykovedného ústavu). 5. Na školách všetkých stupňov treba vziať za základ jazykovej výučby opisnú gramatiku a štylistiku súčasného jazyka (aj na vysokých školách treba zaviesť kurzy jazykovej správnosti). 6. Na stredných školách majú sa uskutočniť recitačné a štylizačné preteky a organizovať záujmové krúžky, v ktorých by si žiaci rozvíjali a upevňovali svoje jazykové vedomie. 7. Žiada sa zvýšiť záujem jazykovedcov i literárnych historikov o jazyk súčasnej literatúry ako aj o problémy vývinu spisovnej reči. 8. Pokladá sa za užitočné vydať nový synonymický slovník a zostaviť frazeologickú príručku. 9. Treba skúmať a kodifikovať správnu výslovnosť a dbať o dodržiavanie a propagovanie ortoepickej normy. 10. V dohľadnej budúcnosti treba zvolať osobitnú konferenciu, na ktorej by sa prerokovali všetky otázky odborného štýlu. 11. Navrhuje sa čím skôr vydať tlačou všetok materiál z konferencie — referáty aj diskusné príspevky.

Ukazuje sa, že v ľudovodemokratickom Maďarsku chcú riešiť základné otázky jazykovej kultúry zodpovedne a že chcú prácu v tejto oblasti položiť na pevné organizačné základy. Ale možno pozorovať aj to, že sa otázkam súčasného spisovného jazyka doteraz nevenovala primeraná pozornosť, a to ani v rámci jazykovedného ústavu, ani na vyšších školách. Iba tak si možno vysvetliť, že výskum niektorých oblastí súčasného spisovného jazyka treba konať od základu.

J. Ružička

Tituly zaslúžilý učiteľ, zaslúžilý školský pracovník a pod. — Názvy niektorých čestných titulov, ktoré sa v našom ľudovodemokratickom zriadení udeľujú ako druh vyznamenania, pôsobia pri písaní isté ťažkosti. Vládne tu neistota, či tieto tituly písať s malým, či s veľkým začiatočným písmenom: *hrdina práce,* či *Hrdina práce, zaslúžilý učiteľ,* či *Zaslúžilý učiteľ* a pod. Okrem toho v dennej tlači píšu takéto tituly raz bez úvodzoviek, raz s úvodzovkami. Napr. denník Rudé právo z 29. marca 1960 píše *Zaslúžilý učiteľ, Zaslúžilý školský pracovník* a rovnako aj *Rad práce, vyznamenanie Za zásluhy o výstavbu, Za vynikajúcu prácu* (bez úvodzoviek). Denník Pravda z toho istého dňa píše však *„Zaslúžilý učiteľ", „Zaslúžilý školský pracovník", „Vzorný učiteľ"* a rovnako aj *„Rad práce", vyznamenanie „Za zásluhy o výstavbu", „Za vynikajúcu prácu"* (s úvodzovkami).

Nejednotnosť a neistotu v písaní uvedených titulov, resp. vyznamenaní možno vysvetliť tým, že ide o nové pomenovania, pričom niektoré typy týchto pomenovaní treba písať podľa platných pravopisných pravidiel s veľkým začiatočným písmenom, iné s malým začiatočným písmenom, niektoré treba písať s úvodzovkami, iné bez úvodzoviek. V praxi, najmä pri rýchlej novinárskej práci, nie je vždy ľahké správne rozhodnúť, ktorý zo štyroch možných spôsobov písania v konkrétnych prípadoch použiť.

Čo hovoria *Pravidlá slovenského pravopisu?* V paragrafe o písaní veľkých písmen (§ 53) pod písmenom Ch sa uvádza: „Názvy akcií, sjazdov, súťaží, cien, radov" [píšeme s veľkým začiatočným písmenom]. Medzi príkladmi čítame: *Rad Slovenského národného povstania, Rad práce, Zlatá hviezda hrdinu práce.* Osobitne sa však uvádzajú pomenovania *laureát štátnej ceny, národný umelec, hrdina práce,* ktoré píšeme s malým začiatočným písmenom.

Výpočet prípadov, o ktoré tu ide, je zrejme neúplný a počet príkladov, ktoré zaznamenávajú Pravidlá, je nedostatočný. Omnoho väčší počet príkladov sa uvádza v *Pravidlách českého pravopisu* z r. 1957 (str. 68). Medziiným zaznamenávajú niektoré vyznamenania, ako: *vyznamenání Za zásluhy o výstavbu, medaile Jana Amose Komenského, medaile „Za službu vlasti", zlatá medaile Československého vojenského řádu bílého lva „Za vítězství", Zlatá hvězda hrdiny ČSR, Rudý prapor ministerstva* ... a i. Medzi pomenovaniami, ktoré treba písať s malým začiatočným písmenom, sa uvádzajú čestné tituly *laureát státní ceny, národní umělec, hrdina práce, zasloužilý školský pracovník, zasloužilý mistr sportu* (s poznámkou „apod.").

Z uvedených príkladov vidno, že aj v českom pravopise je kolísanie v písaní pomenovaní tohto druhu (porov. *vyznamenání Za zásluhy o výstavbu* — bez úvodzoviek, ale *medaile „Za službu vlasti"* — s úvodzovkami).

České a slovenské pravopisné pravidlá sa však zhodujú v tom, že čestné tituly typu *národný umelec, zaslúžilý umelec, zaslúžilý učiteľ, zaslúžilý školský pracovník, vzorný učiteľ, vzorný vojak, zaslúžilý majster športu* a pod. píšeme s malým začiatočným písmenom a bez úvodzoviek.

Názvy radov a iných vyznamenaní píšeme bez úvodzoviek, ale s veľkým začiatočným písmenom v prvom slove názvu (vnútri názvu píšeme s veľkým písmenom

len vlastné mená, ktoré sa píšu aj ináč s veľkým začiatočným písmenom). Napr.: *Rad práce, Československý vojenský rad bieleho leva, Rad Slovenského národného povstania (Slovenské národné povstanie* je vlastné meno), *Červená zástava vlády, Červená zástava Ministerstva vnútra* (názvy ministerstiev pokladáme v slovenskom pravopise za vlastné mená; v češtine sa však píšu s malým začiatočným písmenom), *vyznamenanie Za zásluhy o výstavbu, vyznamenanie Za vynikajúcu prácu* ap. (slovo *vyznamenanie* je apelatívum ako napr. slová *titul, odmena* ap., netvorí súčasť názvu, a preto ho píšeme s malým začiatočným písmenom).

Názvy typu *Za zásluhy o výstavbu,* ktoré sa začínajú predložkou (ale len tie!), píšu sa niekedy pre väčšiu zreteľnosť v úvodzovkách. Nie je to však potrebné. V záujme jednotného písania vlastných mien by bolo účelné pokladať aj tu za normálne písanie bez úvodzoviek.

Š. Peciar

Univerziáda. — V poslednom čase sa častejšie stretávame na stránkach našej dennej tlače (v športových rubrikách) a na stránkach športovej tlače so slovom *univerziáda.* Univerziáda predstavuje vysokoškolské športové preteky, preteky športovcov z jednotlivých univerzít. Je to teda akási univerzitná olympiáda, pretekanie obmedzené práve len na športovcov z univerzít.

V roku 1959 sa univerziáda konala v Taliansku v Turíne, ďalšia sa koná vo francúzskom stredisku zimných športov v Chamonix. V našich novinách sa javili a dodnes sa aj javia značné rozpaky pri písaní začiatočného písmena slova *univerziáda.* Zväčša sme čítali toto slovo s veľkým začiatočným písmenom, zriedkavejšie sa stretávame s písaním malého začiatočného písmena. Na mieste je otázka správneho písania začiatočného písmena tohto slova. Treba odstrániť zbytočné kolísanie v našej tlači. Ide tu vlastne o otázku, či slovo *univerziáda* je všeobecné alebo vlastné meno. Písanie malého začiatočného písmena ukazuje, že sa chápe ako všeobecné podstatné meno, kým písanie veľkého začiatočného písmena ukazuje, že sa chápe ako vlastné meno.

Dobrou oporou pri posudzovaní slova *univerziáda* z hľadiska jeho príslušnosti k všeobecným alebo vlastným menám sú nám slová *olympiáda* a *spartakiáda.* Rovnako ako univerziáda aj olympiáda a spartakiáda predstavujú športové podniky — preteky; všetky tieto slová sú tiež rovnako zakončené na príponu *-iáda.* V *Pravidlách slovenského pravopisu* sa pri výklade písania veľkých písmen vo vlastných menách výslovne uvádza, že slovo *olympiáda* sa píše s malým začiatočným písmenom (v zrevid. vyd. z r. 1957 na str. 59). Písanie slova *olympiáda* s malým začiatočným písmenom správne odôvodnila Mária Šalingová *(Olympský — olympijský,* SR 17, 1951/52, 320). Hovorí, že olympiáda predstavuje síce preteky, hry svojho druhu jedinečné, takže by ich bolo možné chápať ako vlastné meno, no na druhej strane si treba uvedomiť, že tieto preteky sa pravidelne v istom časovom období opakujú, čo ukazuje, že význam tohto slova sa stáva všeobecnejším. To isté platí aj pre chápanie slova *spartakiáda* ako všeobecného podstatného mena, o čom som písal v príspevku *Spartakiáda,* SR 20, 1955, 122—123.

Podobne ako slová *olympiáda* a *spartakiáda* aj slovo *univerziáda* je všeobecné podstatné meno. Aj tu ide o športové preteky, ktoré sa pravidelne opakujú v istom časovom období. Slovo *univerziáda* má význam „univerzitné športové preteky, preteky športovcov zo všetkých univerzít". Ako všeobecné podstatné meno treba slovo *univerziáda* podobne ako slová *olympiáda* a *spartakiáda* písať s malým začiatočným písmenom.

Pravopisný slovník Pravidiel zaznamenáva zo slov *olympiáda, spartakiáda* a *univerziáda* iba slovo *olympiáda.* Vzhľadom na kolísanie v písaní začiatočného písmena pri slovách *spartakiáda* a *univerziáda* bude správne doplniť pravopisný slovník Pravidiel o slová *spartakiáda* a *univerziáda.* Rovnako je potrebné uviesť všetky tieto slová v príslušných dieloch *Slovníka slovenského jazyka.*

L. Dvonč

Písanie slova vesmír. — Reálnymi možnosťami človeka dobývať kozmický priestor obohatila sa hvezdárska terminológia i naša každodenná reč o nové slová. V slovenčine sú dnes bežné termíny *umelá družica ([Zeme),* rus. *iskusstvennyj sputnik [Zemli)), medziplanetárny let, medziplanetárna stanica, kozmické žiarenie, luník* (rus. *lunnik), zemský deň, mesačná noc* a i. Tieto nové pomenovania zodpovedajú slovotvorným postupom spisovnej slovenčiny, čo samozrejme determinuje ich jazykové vyjadrenie a pravopisnú podobu.

Do tohto tematického okruhu patrí aj zdomácnené všeobecné podstatné meno *vesmír* (z pôv. *vьsь mirъ;* rus. *veš mir* „celý svet", prevzaté v časoch Jungmannových čes. *vesmír* so starším tvarom *všehomír, -a . . .,* prevzaté sloven. *vesmír, -u . . .,* lebo neexistujú podoby *vesmier, *všemier). Pomenovaním *vesmír* rozumieme nekonečný, svetový priestor, celý svet, kozmos (rovnoznačný medzinárodný termín *kozmos* je v slovenčine zriedkavejší).

Pri písaní tohto všeobecného podstatného mena sú v praxi isté rozpaky. Začína sa neodôvodnene písať ako vlastné podstatné meno, s veľkým písmenom vo vete, napr. *Nadchádza doba* (!) *vstupu živého tvora do Vesmíru* (Večerník IV, 1959, č. 217, str. 1), *Možnosti života vo Vesmíre* (Naša veda VII, 1960, č. 2, obsah) atď.

Pravidlá slovenského pravopisu a podľa nich aj iné naše pravopisné príručky informujú jednoznačne a správne: *vesmír.* Odkiaľ sa teda berú chyby tohto druhu?

Najčastejším ich zdrojom (pri nedomyslenom preberaní alebo pohodlnom prekladaní) je grafický „tlak" cudzojazyčnej predlohy, t. j. cudzej pravopisnej tradície. Pri charakteristike vlastných podstatných mien, pri písaní ich začiatočných veľkých písmen už aj nám taká blízka ruština má v porovnaní so slovenčinou značné rozdiely *(naša vlasť — naša Rodina, renesancia — Vozroždenije . . .; Rus — russkij . . .).* Predloha rus. *Vselennaja* (vedľa *vselennaja*) dala pravdepodobne vznik nenáležitému a nespisovnému písaniu u nás „Vesmír". To je konečne pri výrobnom cykle publikácií aj pochopiteľné, pretože najviac prekladov o vesmíre, pravda, je u nás zo sovietskej odbornej literatúry, teda z ruštiny. Už menej pravdepodobnou by bola predloha nemecká (*Weltall, -s, -ø, All, -s, -ø* „vesmír"), pretože sa tu všetky podstatné mená píšu vždy s veľkým začiatočným písmenom.

Hoci je pomenovanie *vesmír/kozmos* jedinečného charakteru, predsa nemožno súhlasiť s jeho písaním s veľkým začiatočným písmenom, a to už jednoducho preto, že v našom jazykovom vedomí alternuje so všeobecným podstatným menom *svet* kozmos (ktoré sa používa i v množnom čísle, napr. *svety koľaj svoju stratia,* A. Sládkovič), a preto sa uvedomuje ako všeobecné podstatné meno. Slovo *vesmír* sa v istom zmysle blíži tzv. menám látkovým s významom hromadným, kolektívnym, ktoré — i keď sa od nich plurál obyčajne netvorí — sú jednoznačne apelatívami (napr. *vzduch, počasie; pestovať zeleninu, kúpiť mrkvu — očistiť dve mrkvy,* v severných stredoslovenských nárečiach *kopať švápku — zemiaky,* ale plurál niektorých sa využíva terminologicky: *ťažba štrkov a pieskov . . .).*

Čím ďalej, tým viac sa množí u nás „zvlastňovanie" zrejmých apelatív, istých typických apelatívnych spojení a združených pomenovaní, vzniká priam „kult písania veľkých písmen" a z neho vyplývajúca „pravopisná tyrania" (v praxi často z neinformovanosti alebo z nestarostlivosti).

V normatívnych pravopisných príručkách v budúcnosti aj u nás bude treba viac miesta venovať namiesto poučiek kde sa veľké písmená píšu skôr poučeniu, kde je dnes ich písanie problematické až rušivé.

A. Keder

Parížska komúna, komúna. — V *Pravidlách slovenského pravopisu* za heslom *komúna* sa uvádza aj *Parížska komúna,* ktorú by sme podľa úvodu Pravidiel zaradili do skupiny vlastných mien — pomenovaní významných dejinných udalostí, ako je *Veľká októbrová socialistická revolúcia, Slovenské národné povstanie, Veľká vlastenecká vojna,* kde sa aj uvádza.

V učebnici Dejiny novoveku (pre 2. roč. odb. škôl, 1958) sa však píše na str. 80 a n. niekoľko ráz *výbor Komúny, v Rade Komúny, činnosť Komúny, porážka Komúny,* ako aj *osud Parížskej komúny.*

Isté je, že Parížsku komúnu budeme pokladať vždy za významnú dejinnú udalosť. Preto treba písať veľké začiatočné písmeno v prvom slove tohto združeného pomenovania. Iná vec je, či je správne písať pomenovanie *Parížska komúna* v skrátenom znení ako *Komúna* (t. j. s veľkým začiatočným písmenom). Myslíme, že je to nie vhodné a že sa tým iba zbytočne komplikuje pravopis. V slovenskom pravopise máme totiž v podobných názvoch, ako aj v názvoch rozličných administratívnych ustanovizní veľkú nadmernosť „vlastných mien" (napr. *Odbor školstva a kultúry Rady Miestneho národného výboru v Ružomberku).* V českom pravopise je „vlastných mien" tohto druhu menej. Celkom správny je názor Š. Peciara (*Píšeme Rada ministrov alebo rada ministrov?* SR XXIV, 1959, 315), že v podobných prípadoch, ako je písanie veľkých písmen, treba sa stavať kriticky k neúčelným rozdielom medzi českým a slovenským pravopisným systémom.

Z textu knihy je predsa celkom jasné, že ide o *Parížsku komúnu,* i keď sa skrátene hovorí iba *komúna.* Domnievame sa, že v takýchto prípadoch je nevhodné písať skrátené pomenovanie s veľkým začiatočným písmenom. Netreba komplikovať pravopis písaním veľkých písmen tam, kde je z kontextu vec jasná, lebo potom nás zaplaví príval nových odrôd „vlastných mien". V tomto zmysle by bolo účelné zrevidovať aj niektoré prípady, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách *(Akadémia, Povstanie).*

Na podopretie uvedeného názoru uvádzam skutočnosť, že naša verejnosť s veľkým potešením prijala zamietnutie poučky Pravidiel slov. pravopisu z r. 1931, podľa ktorej skrátený názov *Československej republiky* sa písal „Republika", kým v spojení *naša republika* sa už slovo *republika* písalo s malým písmenom. Dnes píšeme *Československá republika,* ale *naša republika, republika.*

Veď píšeme tiež *strana, komunistická strana* popri *Komunistická strana Československa, Komunistická strana Slovenska.*

Otázke písania veľkých písmen vo vlastných menách sa u nás venuje stále väčšia pozornosť. Prehĺbené štúdium týchto otázok umožní v budúcnosti lepšie spracovať poučky o písaní veľkých písmen vo vlastných menách v Pravidlách slovenského pravopisu a pravopisných a gramatických príručkách. *V. Uhlár*

Aminokyselina, či amínokyselina? — Pri jazykovej úprave rukopisov opravuje sa niekedy pôvodné znenie zložení s *amino-* na *amíno-* tak, ako je to v normatívnych príručkách (Pravidlá slovenského pravopisu, zrevid. vyd. z r. 1957, str. 132, vyd. z r. 1953, str. 124, a podľa nich aj A. Zauner, Praktická príručka slovenského pravopisu, 1958, str. 184). Znenie s *í* nachádzame aj v Slovníku slovenského jazyka, I. diel, 1959, str. 29.

Výslovnosť s krátkym *i* je zaužívaná a bežná v chemickom názvosloví a tak je v zloženinách tohto typu ustálená v *Terminológii anorganickej a fyzikálnej chémie* (Bratislava 1956, str. 20) a v *Terminológii organickej chémie*, 1958, str. 43 (jazykovým poradcom bol dr. Ján Horecký). Porov. aj recenziu v Sloven. odbornom názvosloví VII, 1959, str. 223, J. Savuľák a kol., Veľký rusko-slovenský lekársky slovník, Bratislava 1959, str. 15, príp. tiež Slovník spisovného jazyka českého, Praha 1958, str. 29.

Naši chemici jednoznačne používajú a požadujú výslovnosť s *i*, v normatívnych príručkách je však *í*. Ide o to, ktorá podoba je pre spisovnú slovenčinu vhodnejšia.

Prvá časť zložení súvisí so slovom *amín, -u* m. (zlúčenina odvodená od amoniaku nahradením atómu vodíka napr. uhľovodíkovým zvyškom), k nemu je prídavné meno *amínový* (napr. *amínová skupina*), t. j. slovo *amín* je čo do výslovnosti v spisovnej slovenčine už zdomácnené (podobne v spisovnej češtine *amin* [-ín]). V zloženinách však kmeňová dĺžka prvej časti ostáva krátka: *aminoplast, aminokyselina, aminoskupina* a pod. Požiadavku krátkej výslovnosti *i* v tomto prípade možno podložiť i jazykovednými dôvodmi.

Pri zložených názvoch, utvorených z pomenovania prvku alebo radikálu spojovacou morfémou (koncovkou) *-o-* a z pomenovania druhej zložky zlúčeniny, platí pre krátenie dĺžky v pomenovaní prvku toto pravidlo:

Ak je názvom prvku domáce slovo (napr. *síra, kremík, cín*), dĺžka sa nekráti: *sírouhlík, kremíkovodík, cínovodík* a pod.

Ak je názvom prvku alebo radikálu prevzaté medzinárodné slovo (napr. *chlór, selén, arzén, kyán, amín*), dĺžka sa kráti: *chlorovodík, kyselina kyanovodíková* atď. (pozri Terminológiu anorganickej a fyzikálnej chémie, str. 21). V súhlase s týmto pravidlom treba používať aj pomenovania *aminokyselina, kyselina aminooctová* a pod. Podoba „amínokyselina" je v rozpore so systémom názvov používaných všeobecne v chemickej terminológii.

Z toho vyplýva záver, že správne znenie spomenutých termínov je *aminokyselina, aminozlúčenina, aminoskupina, aminodusík, aminoplast, aminoacetofenón* a pod.

Ďakujem inž. M. Zikmundovi, členovi komisie pre chemickú terminológiu za spresnenie.

A. Keder

Hnetač, či miesič? — Prednedávnom sa zjavila na našom trhu nová doplnková súčiastka mixeru značky Pragomix, nazvaná *šľahač* a „hnetač". Nazdávame sa, že názov „hnetač" nie je vhodne volený pre pomenovanie spomenutého strojčeka, hoci slová *hnetač* i *hnetačka* nachodíme v *Slovníku slovenského jazyka I.*

Názvy *hnetač, hnetačka* sú odvodené od slovesa *hniesť, hnetiem*. Podľa dokladového materiálu v slovníkovej kartotéke Ústavu slovenského jazyka má spomenuté sloveso najčastejšie význam „trápiť, mrzieť, sužovať". U Kukučína napr. čítame: *H n i e t l o ju, že to dievča nepokladá ju za hodnu toho, aby sa s ňou*

oboznámilo. Tajovský zasa píše: *Štefan sa začal usmierovať so stavom vecí, čo ho i na duši ešte čosi h n i e t l o.* Pôvodný význam tohto slovesa, význam, ktorý sa v Slovníku slovenského jazyka vysvetľuje ako „miesiť, stláčať poddajnú látku, formovať z nej niečo", vyskytuje sa v dokladovom materiáli len zriedka, i to len v dokladoch z odbornej literatúry. V tomto význame sa často používa napr. spojenie *hniesť hlinu,* kým spojenie *hniesť cesto* je v spisovnom jazyku zriedkavé. V niektorých slovenských nárečiach (napr. na Záhorí) sa významovo rozlišuje spojenie *hniesť cesto* a *miesiť cesto.* Na koláče sa miesi cesto, kým tvrdé cesto na rezance sa hnetie. Tento významový rozdiel medzi slovesami *hniesť* a *miesiť* sa využíva aj v odbornej terminológii, napr. v gumárstve, na rozlišovanie hnetacích a miesiacich strojov. Tzv. *hnetacie stroje* čiže *hnetačky* sú také stroje, ktorými sa spracúva, miesi a sformúva väčšie množstvo ťažšie poddajnej hmoty, napr. hliny. Tzv. *miesičky, miesiace stroje* používajú sa na miešanie ľahšie poddajných hmôt.

Vráťme sa však k doplnkovému strojčeku Pragomixu, nazvanému podľa nášho názoru nesprávne „hnetač". Tzv. „hnetač" používa sa na miesenie kysnutého cesta, knedlí a iných redších múčnych jedál. Na miesenie cesta na rezance ho nemôžeme používať. Ak teda rešpektujeme jemný významový rozdiel medzi slovesami *hniesť* a *miesiť,* známy z niektorých západoslovenských nárečí, rozdiel, ktorý spočíva v tom, že kysnuté cesto sa miesi, kým cesto na rezance sa hnetie, a ak vezmeme do úvahy, že na celom Slovensku cesto na koláče sa miesi, a nie „hnetie", pokladáme za správne nazvať strojček, ktorým sa miesi cesto na koláče *miesičom,* nie „hnetačom".

K. Habovštiaková

Nátierka, nie „pomazánka". — V dennej tlači sa pracujúcim ženám občas radieva, ako majú pripraviť rýchlu a lacnú večeru na elektrickom miešači značky Pragomix. V týchto inzerátoch sa často stretávame so slovom „pomazánka".

V starších slovenských kuchárskych knihách sa — podľa dokladov v slovníkovej kartotéke Ústavu slovenského jazyka — používa popri slove „pomazánka" i *nátierka.* Napr. v *Slovenskej ľudovej kuchárke* od Ž. I n o v e c k e j sa píše o „pomazánkach", kým v príručke *Jedálne lístky na celý rok* Ľudmila D u l l o v á radí na večere „chlieb s vajcovou nátierkou" alebo „nátierku z údenáčov".

Pri uvažovaní o správnosti termínov „pomazánka" a *nátierka* treba vychádzať zo slovies *pomazať* a *natrieť, natierať* (napr. chlieb maslom alebo masťou). V hovorovej reči sú bežné len vety ako *Natri mi chlebík lekvárom, Prosím si chlieb natretý masťou.* Nikdy si nežiadame jesť „pomazaný" chlieb. I v slovenskej literatúre, napr. u Jesenského, Timravy, Figuliovej, čítame vždy len o chlebe *natretom* maslom, nie „pomazanom" maslom. Napr. u Vajanského čítame: *Tvoja žena natrie mi na čierny chlieb sviežeho masla;* u Jesenského zase: *Dá mu chleba kus i medu ešte naň mu natrie.* I T. Vansová v svojej kuchárskej knihe píše, že *hotové palacinky natierajú sa lekvárom.*

Ak teda uvážime, že v hovorovej reči aj v krásnej literatúre sa chlieb maslom či masťou vždy len *natiera,* a nikdy sa „nepomazáva", za správny musíme pokladať len termín *nátierka.*

Treba ešte uviesť jednu skutočnosť. Súčasné predpisy o používaní rodných mien „pomazánky", ale *nátierky,* napr. *syrová nátierka, vajcová nátierka, nátierka z údenáčov, nátierka z hovädzieho mäsa* a i.

K. Habovštiaková

Utierka, nie „uterka". — Na zoznamoch tovaru, ktorý nám ponúkali naše predajne textilu v tzv. bielom týždni, čítali sme aj slovo „uterka". Slovom „uterka", ktoré často počujeme aj v znení *utierka,* označujeme uterák na utieranie kuchynského riadu. Je to nový termín, potrebný pre presnejšiu diferenciáciu druhov uterákov.

Názov „uterka" a *utierka* je utvorený bežným slovotvorným postupom: slovotvornou príponou *-ka* od slovesného základu. Príponou *-ka* sa v slovenčine tvoria od slovies rozličné názvy vecí, napr. *osuška* (od *osušiť*), *zásielka* (od *zasielať*), *snímka* (od *snímať*), *priehradka* (od *prehradiť*). Proti tvoreniu slova „uterka" či *utierka* slovotvornou príponou *-ka* nemožno mať výhrady.

Problematické je však, ktoré z dvoch používaných znení — „uterka" — *utierka* — je správne. Dokladový materiál v kartotéke pre *Slovník slovenského jazyka* (máme spolu 9 dokladov; na znenie *utierka* 7 dokladov: od Bodenka, Tomaščíka, 5 z dennej a periodickej tlače, na znenie „uterka" iba 2 doklady: od Karvaša a z odbornej literatúry) sa nám prihovára za znenie *utierka.*

Pri posudzovaní správnosti názvov „uterka" — *utierka* treba si ujasniť spôsob tvorenia týchto slov. Slová *uterák* i „uterka" či *utierka* sú utvorené zo slovesného základu nedokonavého slovesa *utierať,* zo základu *utier-*. Slovesný základ nedokonavého slovesa musíme voliť preto, lebo slovesný základ dokonavého slovesa *(utr-ieť)* je svojím hláskoslovným zložením nevhodný pre odvodzovanie mien vecí príponou *-ák* alebo *-ka.* Teda aj pri slove *uterák* vychádzame zo základu *utier-,* ktorý sa však pred príponou *-ák* mení na *uter-*. Pred príponou *-ák* sa skracuje predchádzajúca dlhá slabika aj pri iných deverbatívach, napr. v slovách *klzák* (od *kĺzať sa*), *ubijak* (od *ubíjať*), *vrták* (od *vŕtať*). Pri slove *utierka* však niet takej príčiny, pre ktorú by sa mala skracovať predchádzajúca dlhá slabika. Preto za správnu treba pokladať podobu *utierka.* Znenie „uterka", utvorené analogicky podľa *uterák,* je nesprávne, nespisovné.

K. Habovštiaková

Mníchovčania — mníchovania. — Pravidlá slovenského pravopisu (zrevid. vyd. z r. 1957) uvádzajú na str. 55 v rámci výkladu písania veľkých písmen slovo *mníchovania.* Uvádzajú ho ako príklad na písanie malého písmena v menách prívržencov nejakého hnutia, odvodených od vlastného mena pôvodcu, vodcu alebo sídla, v menách zamestnancov podnikov, príslušníkov politických, masových, cirkevných a iných organizácií a spolkov, náboženských vyznaní a pod. Tieto mená nie sú totiž vlastnými menami, a preto sa tu píše malé začiatočné písmeno.

Pri slove *mníchovania* zaujalo nás odvodzovanie tohto slova. Slovo je totiž odvodené od miestneho názvu (názvu mesta) *Mníchov* príponou *-an.* Mužské obyvateľské podstatné mená a mená príslušníkov nejakého hnutia, pomenovaného podľa miesta (sídla), bývajú zhodné, napr. *Európan — európan, Martinčan — martinčan* a pod. Mužské obyvateľské meno sa totiž neraz použije aj na označenie prívrženca nejakého hnutia, ktoré má svoje sídlo alebo pôvod v príslušnom meste. Podľa podoby slova *mníchovania* by sme mohli uzatvárať, že mužské obyvateľské podstatné meno od názvu *Mníchov* je „Mníchovan — Mníchovania" (písané, samozrejme, s veľkým začiatočným písmenom). Nazdávame sa však, že meno obyvateľa mesta *Mníchova* má byť v spisovnej slovenčine odvodené príponou *-čan.*

Tvorenie obyv. mien preberá Š. Koperdan v štúdii *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov* (Jazykovedné štúdie III, 1958, 83—106). O tvo-

rení obyvateľských mien výslovne hovorí na str. 102—104. Na str. 104 píše, že príponou *-čan* sa tvoria obyvateľské mená, ktorých derivačný základ sa končí medziiným aj spoluhláskou *v*. Uvádza tu tieto príklady: *Prešovčan, Fiľakovčan, Hágovčan, Vigovčan, Bratislavčan, Rimavčan, Stupavčan.* Z toho vychodí, že aj od slova *Mníchov* máme mať mužské obyvateľské podstatné meno M n í c h o v č a n.

Ako si vysvetliť rozdiel medzi tvarom *mníchovan (-ia)* a *Mníchovčan,* ktorý vychádza z tohto nášho rozboru? (Poznamenávame, že Pravidlá nezaznamenávajú tento prípad.) Nazdávam sa, že podoba *mníchovan (-ia)* nebola utvorená priamo v spisovnej slovenčine, ale bola do slovenčiny prevzatá z češtiny. Je to aj pochopiteľné. V Čechách toto pomenovanie vzniklo najskôr ako priama reakcia, bezprostredné vystihnutie zradcovskej úlohy československých buržoáznych politikov z prvej republiky, ktorí zapredali Československú republiku hitlerovskému Nemecku. Z češtiny sa do slovenčiny slovo *mníchovan (-ia)* prevzalo ako hotový útvar, resp. utvorilo sa v slovenčine zhodne s češtinou podľa staršieho spôsobu tvorenia jednoduchou príponou *-an.* Podoba *mníchovan (-ia)* je už dnes ustálená. Podoba obyvateľského mena mužského rodu od názvu *Mníchov* nie je však „mníchovan", ako by sa zdalo podľa dvojíc typu *Európan — európan, Martinčan — martinčan,* ale M n í c h o v č a n.

L. Dvonč

Hodiny — hodinky. — Nestane sa nám v reči, že by sme povedali: „Ako idú tvoje hodiny?", aj keby boli náramkové hodinky akokoľvek veľké. A naopak, nikdy nepovieme: „Hodinky na veži ukazujú dvanásť", nech by boli vežové hodiny akokoľvek malé. Je to preto, že pri týchto dvoch pomenovaniach nejde len o rozdiel vo veľkosti, ale zároveň o iný druh pomenovaných vecí.

Podľa formy je ináč slovo *hodinky* zdrobneninou k slovu *hodiny.* Medzi zdrobneninou a slovom, od ktorého je zdrobnenina utvorená, nie je normálne taký významový rozdiel, že by ich nebolo možné do istej miery voľne zamieňať. Môžeme napríklad celkom dobre povedať: *Zahol do najbližšej u l i č k y,* ako aj do *najbližšej u l i c e* a mať pritom na mysli tú istú vec, tú istú ulicu. Nezdrobnené pomenovanie použijeme vtedy, keď nemyslíme na rozmery danej veci. Slovo *ulica* neznamená teda v protiklade k slovu *ulička* veľkú ulicu, ale akúkoľvek ulicu bez prihliadnutia na jej rozmery. Podobne je to aj v iných prípadoch, napríklad pri dvojiciach *dom — domček, záhrada — záhradka* ap. Základné slovo je proti odvodenine bezpríznakové. Pre jeho širší význam ho môžeme používať všade, i miesto zdrobneniny. Zdrobnené slovo má naproti tomu užší význam.

Keď je spomenuté náhradné použitie nemožné, ako sa to ukazuje v prípade dvojice *hodiny — hodinky,* znamená to, že obidve slová sú nezávislé pomenovania. Svedčí o tom okolnosť, že pri podstatnom mene *hodinky* môžeme použiť prídavné meno *veľký (mal veľké náramkové hodinky).* Keby sa toto slovo cítilo ako zdrobnenina, takéto spojenie by nebolo prípustné (nemôžeme povedať veľký domček, veľká záhradka).

Čo spôsobilo, že slovo *hodinky* už necítime ako zdrobneninu k slovu *hodiny* a že obidva názvy používame samostatne? Pri obidvoch druhoch časomerných zariadení sa k ich rozdielom v rozmere pridružil i rozdiel v mieste, rozsahu, spôsobe a účele používania. V súvislosti s tým sa ich názvy špecializovali a osamostatnili. Názov *hodiny* označuje len istý druh časomerných prístrojov *(vežové, staničné,*

kontrolné, nástenné hodiny), takisto i názov *hodinky (náramkové, vreckové hodinky).* Prvý názov teda už nemá v bežnom používaní svoj širší význam, nie je celkovým pomenovaním všetkých časomerných zariadení bez rozdielu veľkosti.

Ako sme úvodom spomenuli, na pomenovanie hodiniek väčších rozmerov nemôžeme použiť slovo *hodiny* (s prípadným adjektívom: *veľké hodiny,* ako napr. vyjadrujeme proti slovu *domček* veľkosť daného predmetu spojením *veľký dom*). Rovnako ani pri hodinách nemôžeme vyjadriť ich malý rozmer pôvodným deminutívom *hodinky,* ale musíme použiť prídavné meno *(malé hodinky).*

Zo všetkého vyplýva, že slovo *hodinky* už nemá v rámci daného druhu časomerných zariadení význam malého predmetu a že pri ňom môžeme podľa potreby používať tak prídavné meno *veľký,* ako aj prídavné meno *malý (malé náramkové hodinky, veľké hodinky).* Slovo *hodinky* pomenúva daný druh bez zreteľa na veľkosť predmetov tohto druhu. To dokazuje, že prestalo byť deminutívom.

Pôvodný derivačný vzťah sa teda medzi názvami *hodiny* a *hodinky* oslabil. V istých prípadoch však môžeme obidva názvy navzájom zamieňať. Býva to vtedy, keď tým chceme vyjadriť pejoratívne hodnotenie: *Daj si tie svoje „hodiny" do starého železa. — Na tej veži máte nie poriadne hodiny, ale len akési „hodinky".* Pejoratívny odtienok však tu nevychádza z pôvodného významového protikladu slov *hodiny* a *hodinky,* ale z ich dnešných významov.

Svojou poznámkou k významom slov *hodiny* a *hodinky* sme chceli upozorniť na zvláštny vzťah medzi zdrobneninou a slovom, od ktorého je zdrobnenina utvorená, a na významové zmeny, ktoré vedú k zániku tohto vzťahu. Aj v tomto prípade sa ukazuje, že jazykové prostriedky nemožno posudzovať len podľa ich formy, ale predovšetkým podľa ich významu.

F. Miko

„Zadanie" alebo úloha? — Zo života, ale najmä zo školy poznáme veľmi dobre slovo *úloha* (nesprávne „úkol") v spojeniach *dostať úlohu, dať úlohu, mať úlohu,* ale nepoznáme slovo „zadanie".

V poslednom čase však preniká z vysokých škôl technických aj na priemyselné školy slovo „zadanie" vo význame slova „úloha", špeciálne „technická úloha". Isté je, že aj žiak-technik môže dostať úlohu: vypracovať prierez kužeľom, plán na trojizbový prízemný rodinný dom s príslušenstvom, narysovať turbínu alebo automatické bezčlnkové krosná.

Ak na I. až III. stupni škôl sa dávajú úlohy a žiaci dostávajú a majú *úlohy* zo slovenčiny, ruštiny, matematiky, fyziky, chémie atď., podobne i v strojníctve a technológii na konci hodiny povieme: *domáca úloha* alebo iba *úloha;* alebo *máte úlohu, máte na úlohu* vypracovať, nakresliť, narysovať to a ono. Zbytočné je na formulároch v záhlaví rysov uvádzať: „danie úlohy", „uloženie úlohy", stačí *úloha.*

Prekvapuje, že aj kandidáti učiteľstva na III. stupeň zavše používajú v prípravách na hodiny slovenčiny výraz „zadanie" vo význame „danie úlohy". V prípade kandidátok z Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika z Prešova išlo aj o vplyv tej skutočnosti, že sa pripravujú súčasne aj za učiteľky ruštiny (v ruštine je *urok* a *zadača*).

Slovo „zadanie" je v slovenčine neorganické. Používa sa nevhodne vo význame úloha. Ak sa ho už niektorí naši technici nezbavia, neboli by sme radi, keby si ho zbytočne osvojovali učitelia národných a stredných škôl, dokonca slovenčinári.

V. Uhlár

Došli mu pohonné látky. — S. D. zo Svodína, okres Štúrovo: „V denníku Pravda z 11. marca t. r. bol uverejnený článok pod nadpisom *Atentátnik pred súd,* ktorý sa končil touto vetou: ‚Lietadlo našli blízko mesta Lese na západnej Jáve, kde pilot núdzove pristál, pretože mu došli pohonné látky.' Som toho názoru, že výraz *došli* je tu nesprávne použitý, pretože v tomto prípade by to mohlo znamenať, že tie pohonné látky pilot nejakým spôsobom dostal. Domnievam sa, že v tomto prípade by bolo správnejšie vyjadrenie *pretože sa mu minuli pohonné látky.*"

Odpoveď: Každý z nás ľahko príde na to, že sloveso *dôjsť* svojím pôvodom i významom súvisí so slovesom *ísť,* ako s ním súvisia aj *prísť, vyjsť, prejsť* a *zájsť.* Sloveso *dôjsť* svojím základným významom vyjadruje dej, ktorý možno opísať slovami „dostať sa pohybom na isté miesto (na istý stupeň, k istému stavu)". — Protirečí tento základný význam slovesa *dôjsť* tomu významu, ktorý sa mu pririeka vo vete, citovanej z dennej tlače — a či je s ním v súlade? Ukážeme, že mu neprotirečí, lebo vychádza zreteľne z neho.

Vo vete z Kukučínovho diela *Došli pred Nikov dom a zastali* sloveso *dôjsť* zreteľne vyjadruje, že sa podmet vety *(oni)* vlastným pohybom, ktorý sa pomenúva slovesom *ísť,* dostal na označené miesto, na istú priestorovú hranicu *(pred Nikov dom).* Je jasné, že tu ide o základný význam slovesa *dôjsť (= do + ísť).* Podotýkame, že predpona *do-* v slovese *dôjsť* má dlhú podobu *dô-,* podobne ako v slovese *zájsť* je dlhá podoba predpony *za-.*

Naproti tomu v prípade *Starý nechápavo krútil hlavou. „Dajže aj mne cigaretľu. Dohán mi došiel."* (Mináč) máme do činenia s tým významom slovesa *dôjsť,* ktorý práve ako problematický skúmame. Pritom je očividné, že nikto nebude slovesu *dôjsť* vo vete *Dohán mi došiel* pripisovať význam „dostať", a to preto, lebo predchádzajúca veta *Dajže aj mne cigaretľu* to vylučuje (dôvod požiadania o cigaretu by bol nelogický). Zo súvislosti teda vychodí, že sloveso *dôjsť* má tu význam „minúť sa". Význam slovesa *dôjsť* je jednoznačne určený aj v tom súvetí, ktoré je východiskom našej úvahy. Keď čítame vetu *Lietadlo našli blízko mesta Lese na západnej Jáve, kde pilot núdzove pristál, pretože mu došli pohonné látky,* je nám celkom jasné, že onen letec pristál preto, že už nemal pohonných látok. Keby totiž sloveso *dôjsť* malo tu mať význam „dostať", to by nebolo možné fakt získania pohonných látok dávať do príčinnej súvislosti s núdzovým pristátím lietadla (prečože by bol letec potom n ú d z o v e pristával?). Nuž sloveso *dôjsť* v spojení *došli mu pohonné látky* vzhľadom na svoje zaradenie nemôže mať význam „dostať", ako sa domnieva S. D. zo Svodína.

Treba vysvetliť, ako mohlo sloveso *dôjsť* nadobudnúť význam „minúť sa". — Keď máme v istom množstve dajakú látku (napr. masť, múku, cukor, tabak, liek), ktorá uspokojuje naše potreby, a tú v intervaloch odčerpávame, jej kvantum sa ustavične zmenšuje, až napokon jej niet. Zavŕšený priebeh umenšenia kvanta príslušnej látky na nulu sa celkom výstižne pomenúva dokonavým slovesom, ktoré je odvodené od slovesa *ísť,* teda toho slovesa, čo označuje pohyb a priebeh deja (i času) vôbec. Kvantum onej látky je v pohybe; hladina jeho priestorovo klesá (postupuje = i d e), až sa celkom umenší, čiže d ô j d e na nulu („na dno").

Keď povieme *Múka (masť) nám došla,* to značí, že sa múka (masť) po istom čase dostala na krajnú hranicu svojho kvanta: na nulu, že sa celkom minula. Toto zmenšovanie je zachytiteľné aj priestorovo a jednotlivé jeho stupne aj v pohybe. Nuž vysvetlenie použitia slovesa *dôjsť* je tu naporúdzi.

Pravdaže, nemožno obísť ani problém, ktorý sa nastoľuje v otázke. V súvislostiach, ako *došla múka, došiel tovar, došli zásoby,* sloveso *dôjsť* má okrem iných významov — a to vzhľadom na osobu, v prospech ktorej sa dej vykonal — aj význam „dostať". *Došiel nám tovar* môže označovať aj to čo dostali sme tovar. Sloveso *dôjsť* je tu teda dvojvýznamové. Tým istým jazykovým prostriedkom sa pomenúvajú dve odchodné veci (1. minul sa tovar, 2. prišiel tovar). Ba tu treba brať do úvahy ešte aj tretí význam slovesa *dôjsť,* a to „byť dosť", „postačiť". Pre mnohoznačnosť slovesa *dôjsť* (polysémiu) vo vetách, ktoré nám typizuje veta z dennej tlače, treba radiť pri jeho používaní opatrnosť.

Slovník slovenského jazyka charakterizuje celkom správne používanie slovesa *dôjsť* namiesto *minúť sa* ako zriedkavé. V hovorovom štýle a v krásnej literatúre možno sloveso *dôjsť* takto používať. V danom kontexte, ako sa ukázalo, nemôžeme ho zazlievať ani zpravodajstvu, lebo jednoznačnosť významu slovesa *dôjsť* je tu zabezpečená a podopretá súvislosťou.

Možno zakončiť stručne takto: Sloveso *dôjsť* vo význame „minúť sa" možno použiť vtedy, keď súvislosť tento jeho význam podporuje, robí jednoznačným.

G. Horák

Skloňovanie mien Ján Mária Dobrodinský a Carl Maria Weber. — D. H. z Bratislavy: „Ako máme skloňovať mená *Ján Mária Dobrodinský* a *Carl Maria Weber,* v ktorých je rodné meno ženského rodu *Mária (Maria)*?"

Odpoveď: V šľachtických rodinách sa kedysi dávalo popri mužskom rodnom mene aj ženské rodné meno na pamäť niektorej príslušníčky rodiny. Podľa tohto spôsobu je ženské rodné meno aj v spomínaných menách. Ťažkosti tu robí skloňovanie takéhoto ženského rodného mena. Uvážme všetky možnosti. Bolo by možné ponechávať ženské skloňovanie tohto mena. Nazdávame sa, že tento spôsob je najmenej vhodný (Jána „Márie" Dobrodinského, Carla „Marie" Webera a pod.), pretože by znamenal „preskakovanie" z mužského rodu do ženského v rámci pomenovania jednej osoby (*Ján Mária Dobrodinský* ako celok je pomenovaním mužskej osoby). Bolo by ďalej možné ženské rodné meno neskloňovať. Takto sa zvyčajne postupuje pri mene C. M. Webera: *Carla Maria Webera, Carlovi Maria Weberovi.* Ani tento spôsob sa nám nezdá vyhovujúci. Tým menej je takýto spôsob skloňovania vhodný pri uvedenom druhom mene, ktoré je domáce. Nazdávame sa, že pri menách tohto typu, ktoré sú ináč u nás viac-menej raritou, bude najsprávnejšie brať príslušné ženské rodné meno *Mária* ako mužské a skloňovať ho podľa vzoru „hrdina": *Jána Máriu Dobrodinského, Carla Mariu Webera, Reinera Mariu Rilkeho, Ericha Mariu Remarqua, Jánovi Máriovi Dobrodinskému, Carlovi Mariovi Weberovi* atď. Meno *Mária (Maria)* v takomto prípade pripomína talianske mužské rodné meno *Mario* (napr. *Mario Lanza, Mario del Monaco*), ktoré sa bežne skloňuje (pravda, podľa vzoru „chlap").

Treba ešte uviesť jednu skutočnosť. Súčasné predpisy o používaní rodných mien nedovoľujú dávať osobe mužského rodu ženské rodné meno a naopak. Nedovoľuje sa tiež dávať jednej osobe dve rodné mená.

L. Dvonč

Angína, ale angina pectoris. — Vydavateľstvo Osveta v Martine sa nás spytuje: „V *Slovníku slovenského jazyka I* uvádza sa heslo *angína* a pod týmto heslom je v skrátenej forme *a. pectoris.* Nevieme, či máme používať v zdravotníckej literatúre latinský tvar *angina pectoris* (s krátkym *i* a nesklonne) alebo *angína pectoris* (so sklonnou prvou časťou) alebo *angína pektoris,* ako sme používali doteraz."

Odpoveď: Nadhodenú otázku treba posudzovať z dvoch hľadísk: z hľadiska slovnej zásoby slovenčiny a z hľadiska latinskej nomenklatúry chorôb.

V bežnej slovnej zásobe sa používa slovo *angína* v zdomácnenej podobe (s dlhým *í*). Za zdomácnenú podobu by napokon bolo možno pokladať aj združené pomenovanie *angína pektoris,* lebo z názvov všetkých angín je najčastejšie.

V lekárskej a vôbec zdravotníckej literatúre sa však pomenovanie tejto choroby používa popri pomenovaní iných chorôb a rozličných iných pojmov. A tu by nastala kolízia, keby sme chceli uvádzané názvy písať v poslovenčenej podobe, menej udomácnené v latinskej podobe. Napr. *angína pektoris,* ale *angina catarrhalis, a. confluens, a. pharyngis lateralis, a. poliomyelitica.*

V odbornej literatúre bude teda treba zachovať taký systém, že ak sa vyskytuje iba názov jednoslovný, môžeme ho používať v poslovenčenej podobe a v príslušných pádoch *(angína, pri angíne, meningitída, o meningitíde),* ale ak sa uvádza úplný odborný názov, ponecháme ho v pôvodnej latinskej podobe a neskloňujeme *(angina pectoris, pri angina pectoris, meningitis cerebrospinalis epidemica, o meningitis cerebrospinalis epidemica).* Na zvýraznenie, že nejde o domáci názov, je účelné takéto latinské názvy sádzať kurzívou.

Pri takomto riešení, aké tu navrhujeme, nie je príklad v slovníku správny. Zachycuje síce skutočný stav hovorenej reči, ale nemôže byť smernicou pre písaný odborný jazyk.

J. Horecký

Kvíz. — P. G. z Ružomberka: „Pri kultúrnych programoch stretávame sa dnes so slovom kviz. Rád by som vedieť, aký je jeho presný význam a či je v spisovnej slovenčine správne. V Slovníku slovenského jazyka som ho nenašiel."

Odpoveď: Slovom *kvíz* (vyslovujeme a píšeme *í*) rozumieme hádankovú súťaž, pri ktorej sa má pohotove odpovedať na nečakané otázky. Slovo je u nás novšieho pôvodu (porov. angl. *quiz* [kwiz] „hádankový večierok"). Pri kultúrnozábavných podujatiach sa dnes bežne používa tak ako iné pomenovania, napr. *estráda, estrádna hala, konferencier* [konferansier], *emsemble* [ansámbl] a i.

Slovník slovenského jazyka (doteraz vyšiel I. diel) je slovníkom stredného typu, t. j. aj pri svojej relatívnej úplnosti nevyčerpáva „celú" slovnú zásobu slovenčiny. V budúcnosti sa nové, prevzaté slovo *kvíz* stane ešte známejším a prejde do všetkých slovníkov spisovnej slovenčiny.

A. Keder

NOVÉ KNIHY VYDAVATEĽSTVA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Kolektív
VEĽKÝ RUSKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK, I. diel

Tohto roku začína vychádzať štvorzväzkový Veľký rusko-slovenský slovník, ktorý naša verejnosť už dávno očakáva. Dosiaľ vyšiel jeho I. diel (A—J).

Význam Veľkého rusko-slovenského slovníka je predovšetkým v tom, že bude ďalej upevňovať a rozširovať naše poznatky o SSSR, jeho kultúre, vede a technike a bude tak pomáhať prehlbovať priateľstvo a spoluprácu medzi naším ľudom a ľudom Sovietskeho sväzu.

Veľký rusko-slovenský slovník na základe najnovšej lexikografickej teórie vypracovali pracovníci Slovenskej akadémie vied. Slovník spĺňa všetky požiadavky, aké sa kladú na slovník tohto typu. Bude cenným pomocníkom všetkým, ktorí sa zaoberajú ruštinou, ktorí čítajú sovietsku literatúru, ktorí študujú ruské odborné knihy a časopisy i všetkým tým, ktorí prekladajú z ruštiny.

Slovník zachycuje slovné bohatstvo súčasnej spisovnej ruštiny, slová z rozličných štylistických vrstiev. Obsahuje značné množstvo termínov z rozličných odborov, slová skratkové a značkové, podáva bohatú ruskú frazeológiu so správnymi slovenskými ekvivalentmi. Poslúži ako spoľahlivá pravopisná pomôcka, ako gramatický ukazovateľ i ako ukazovateľ správnej ruskej výslovnosti a prízvuku. Ďalší diel vyjde r. 1962.

Po Veľkom rusko-slovenskom slovníku siahnu všetci naši pracujúci v snahe osvojiť si z publikácií najpokrokovejšiu sovietsku kultúru a vedu, bojujúcu za pokrok a svetový mier.

Na slovník je subskripcia v celoštátnom meradle. Subskripčné letáky dodá Slovenská kniha všetkým kníhkupectvám.

VSAV 1960, str. 764, viaz. Kčs 39,50, brož. Kčs 32,50

Kolektív
LITTERARIA (Štúdie a dokumenty)

Periodický sborník vedeckých prác Litteraria III prináša štúdie o problematike novšej slovenskej literatúry, štúdiu o slovensko-ruských literárnych vzťahoch a štúdiu z oblasti genológie. Všetky práce vychádzajú z náročného metodologického stanoviska. Snažia sa hodnotiť literárne fakty ako jednotu ideových a estetických náhľadov jednotlivých autorov, jednotlivých tendencií literárnej tvorby a literárnych vzťahov.

Štúdia Viliama Turčányho *„Hviezdoslavove Stesky"* je široko založenou analýzou jednej z najvýznamnejších Hviezdoslavových kníh, ktorá neobyčajne podnetne pôsobila na ďalší vývin slovenskej literatúry. Práca Michala Gáfrika *„Jesenského juvenílie"* všíma si začiatky Jesenského tvorby a ukazuje, že jeho ironicko-satirickému a kritickému hodnoteniu faktov predchádzala perióda „romantická". Rozsiahla štúdia Stanislava Šmatláka *„Poézia Ivana Krasku"* analyzuje dielo jedného z najvýznamnejších slovenských básnikov-symbolistov, ktorého vplyv v slovenskej poézii badať už polstoročie. Porovnávacia štúdia Antona Popoviča *„Slovensko-ruské literárne vzťahy v matičných rokoch"* rozoberá situáciu v oblasti prekladania ruskej literatúry v rokoch 1863—1875 a zisťuje, aké podnety prijímala v tomto období slovenská literatúra z ruskej. Pozoruhodná práca Nory Krausovej *„K teórii literárnych druhov"* rozborom náhľadov na problémy literárnych druhov od antiky až po súčasnosť prichádza k stanoveniu základných pojmov vedeckej genológie.

Sborník Litteraria III pokračuje v tradícii predchádzajúcich zväzkov tohto periodika. Publikované štúdie znamenajú prínos k novej metodologickej orientácii literárnej vedy.

VSAV 1960, str. 368, brož. Kčs 30,50

Kolektív
SLOVANSKÉ ŠTÚDIE III, Príspevky k medzislovanským vzťahom v československých dejinách

„Slovanské štúdie III" svojím charakterom nadväzujú na predchádzajúce zväzky Slovanských štúdií, a to vo výraznejšej a širšej problémovej oblasti. Práce pojaté do tohto

sborníka možno rozdeliť do troch problémových oblastí: z dejín československo-ruských vzťahov, z dejín československo-poľských vzťahov a z dejín vzťahov našich národov k južným Slovanom. Kladom tejto publikácie — ako i predchádzajúcich zväzkov Slovanských štúdií — je skutočnosť, že okrem príspevkov slovenských a českých autorov sú tu štúdie i slavistov sovietskych a poľských.

Roku 1959 vyšiel II. zväzok Slovanských štúdií (Z dejín československo-slovanských vzťahov). Druhým zväzkom Slovanských štúdií dostalo sa do rúk našich čitateľov dielo, ktoré svojím charakterom nadväzuje na I. zväzok Slovanských štúdií (Z dejín československo-ukrajinských vzťahov, Bratislava 1957), ale obsahom, tematickou problematikou sa od neho do istej miery líši. Ak bol I. zväzok Slovanských štúdií venovaný výlučne problematike československo-ukrajinských vzťahov a stykov, a tretina štúdií a článkov sa zaoberala otázkami vzťahu revolučného demokrata Ivana Franka k českej a slovenskej kultúre, II. zväzok Slovanských štúdií sa zameriava predovšetkým na problematiku slovensko-ruských vzťahov. V súvislosti s touto problematikou niektoré štúdie spracúvajú tematiku širších koncepcií československo-slovanských vzťahov (slovensko-poľských a slovensko-bulharských). V tomto zväzku Slovanských štúdií začína sa už jasnejšie črtať línia edície Kapitoly z dejín medzislovanských vzťahov, v ktorej okrem Slovanských štúdií vyjdú monografické práce k jednotlivým témam skúmanej problematiky.

VSAV 1960, str. 564, viaz. Kčs 51,—

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Ročník 25, 1960, číslo 4—5

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor: univ. prof. dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč
Redaktor časopisu: Andrej Keder
Technický redaktor: Vladimír Štefanovič
Vychádza šesťkrát za rok
Ročné predplatné Kčs 24,—, jednotlivé číslo Kčs 4,—
Cena dvojčísla 4—5 je Kčs 8,—
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Výmer PK HSVZ, čís. 18163/50-II 3 — 15*01208
Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ.